అభిజ్ఞాన

శాకుంతలనాటకము

7 వ. ముద్రణము

గ్రంథకర్త:

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులు

మిరియాల రామకృష్ణ

ప్రకాశకులు

హితకారిణీసమాజము
రాజమహేంద్రవరము

1952

వెల 1-8-0

CI

కీర్తిశేషులైన రావుబహద్దూరు

కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారి

గ్రంథములు

ప్రహసనములు

మొదటి సంపుటము.

1 అపూర్వబ్రహ్మచర్యప్రహసనం
2 విచిత్రవివాహ ప్రహసనము
3 మహాబధిర ప్రహసనము
4 పునర్మరణ ప్రహసనము
5 బలాత్కారగానవినోదప్రహస॥
6 కలహప్రియా ప్రహసనము
7 మహామహోపాధ్యాయప్రహస॥
8 యోగనిద్రా ప్రహసనము
9 మహావంచక ప్రహసనము
10 అసహాయశూర ప్రహసనము
11 కలిపురుషశనైశ్చర విలాసము
12 వేశ్యాప్రియా ప్రహసనము
13 కౌతుకవర్ధని
14 వినోదతరంగిణి
15 హాస్యసంజీవి మొదటి భాగము
16 ,, రెండవ భాగము
17 ,, మూడవభాగము

నాటకములు

రెండవ సంపుటము.

1 బ్రాహ్మవివాహము
2 వ్యవహార ధర్మబోధిని
3 తిర్యగ్విద్వన్మహాసభ
(మూషికాసుర విజయం)

రెండవ సంపుటము.

4 మహారణ్య పురాధిపత్యము
5 ప్రహ్లాద నాటకము
6 సత్యహరిశ్చంద్ర నాటకము
7 దక్షిణ గోగ్రహణము
8 వివేక దీపిక

భాషాంతరీకృత నాటకములు

మూడవ సంపుటము.

1 చమత్కార రత్నావళి
2 రాగమంజరి
3 కళ్యాణకల్పవల్లి
4 అభిజ్ఞాన శాకుంతలము
5 రత్నావళి
6 మాళవికాగ్ని మిత్రము
7 ప్రబోధచంద్రోదయము
8 వినీసువర్తక చరిత్ర

వచన ప్రబంధములు

పద్యకావ్యములు

నాల్గవ సంపుటము.

1 సత్యరాజాపూర్వదేశ
యాత్రలు మొదటి భా॥
2 ,, రెండవ భా॥
3 రాజశేఖర చరిత్రము
4 శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య నిర్వచనం
నైషధ

Prescribed as a Text book for the B. A. Degree Exam.
of the Andhra University. (1952-54)

శ్రీ

అభిజ్ఞాన

శాకుంతలనాటకము.

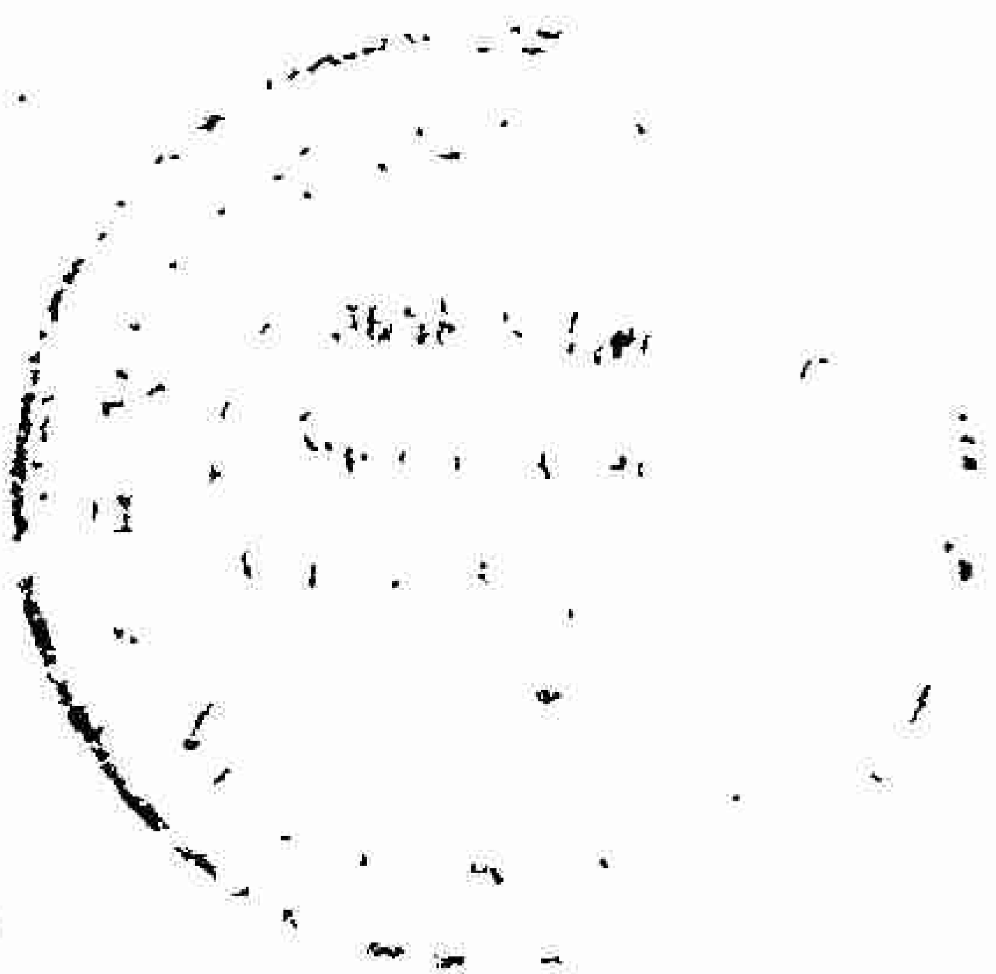
కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారిచే
కాళిదాసప్రణీతమైన సంస్కృత గ్రంథమునుండి
ఆంధ్రీకరింపఁబడినది.

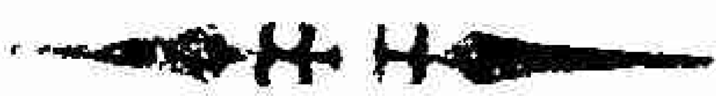

ప్రకాశకులు:
హితకారిణీసమాజము
రాజమహేంద్రవరము
1952

Ramakrishna
Bhashatravena

మొదటికూర్పు పీఠిక.

ఈ నాటకము మహాకవియైన కాళిదాసునిచే రచియింపఁబడనది. ఈతఁడు విక్రమాదిత్యుని యాస్థాన కవీశ్వరులలో నెల్ల నగ్రగణ్యుఁడు గనుక, ఈనాటకము రచియింపఁబడి యిప్పటికి రమారమి రెండువేల సంవత్సరములుకావచ్చినది. ఇది సంస్కృతనాటకములలో బహు పురాతనమయినది. ఇప్పుడున్న నాటకములలో నొక్క మృచ్ఛకటిక మాత్రమె దీనికంటె ప్రాచీనమయినది. సంస్కృతకవి సార్వభౌముఁడని యెల్ల వారిచేతను శ్లాఘింపఁబడు కాళిదాసునిగాని, ఒక్క హిందువులుమాత్రమే కాక నాగరికాగ్రేసరు లయిన యూరపు ఖండపండితులు సహితము నాటకరాజమని శిరసావహించి గౌరవించు శాకుంతల నాటకమునుగాని, నేనిప్పుడిచ్చట శ్లాఘింపవలసిన యావశ్యకము లేదు. గీర్వాణభాషలోఁగల నాటకములలోనెల్ల సర్వోత్కృష్టమయిన యీ యభిజ్ఞాన శాకుంతలమును రసవంతముగా తెనిఁగింపఁగల సామర్థ్యము నావద్దలేని సంగతి పూర్ణముగా నెఱిఁగినవాఁడనయ్యును, అట్టి నాటకమును జదివినమీఁదట దానిని తెనిఁగింపవలమునని నామనస్సులోఁబుట్టిన బుద్ధిచాపలమును మరలించుకోలేక నాశక్తినివిచారింపక సాహసముచేసి యీమహాకార్యమున కారంభించినాఁడను. ఒకవేళ జనులకీ పుస్తకము సంతోషజనకముగానే యున్నయెడల, ఇందు నాకల్పన మేమియు లేక సర్వమును కాళిదాసునిదే యగుటవలన నా మహాకవిని మెచ్చవలయునేకాని నన్ను శ్లాఘింపవలసిన పని యొంతమాత్రమును లేదు. ఇట్లని నాలోపమువలన తిన్నఁగా నుండనివిషయములకెల్లను కాళిదాసునే యుత్తరవాదినిగాఁ జేసి తప్పించుకొన నెంచినట్లు దీనిం జదువువా రెంచఁగూడదు. దీని

యందుఁగల దోషములన్నియు నావియే కనుక తమ కే వేనిలోపములు కనఁబడినచో పండితజనులు నా యసమర్థతను మన్నింతురని ప్రార్థించు చున్నాను. మఱియు నీ తెనుఁగునుబట్టియే కాళిదాసుని రచనా నైపుణ్యమును నిర్ణయించుకొనక యిది యొకవేళ హృదయాహ్లాదకర ముగా నుండకపోయినను మూలగ్రంథమత్యంత శ్లాఘాపాత్రముగా నుండునని యే నమ్మి యామహాకవియెడ పరిపూర్ణ గౌరవము నుంచు దురని నమ్ముచున్నాను. నే నీ గ్రంథమును కొన్ని సంవత్సరముల క్రిందట నారంభించి మొదటి రెండంకములనుమాత్ర మాంధ్రీకరించి తరువాత కొన్ని కారణములచేత నప్పటి కంతటితో నిలిపినాఁడను; కాని రెండు మాసముల క్రిందట నామిత్రులు కొంద ఱీ నాటకమును తెనుఁగున వాడుట యుచితముగా నుండునని తెలిపినందున, అందు నిమిత్తమయి మరల పనిపూని తక్కిన మైదంకములను కొంత తొందరగా వ్రాయవలసినవాఁడనైనాఁడను. అప్పుడు మొదటి రెం డంకములను కొంచెము కఠినశైలితో వ్రాసినను నాటకమాడునప్పు డందఱకును దెలియుట యత్యంతావశ్యక మను నభిప్రాయముతో నిప్పు డీయయిదంకములను మిక్కిలి సులభముగా వ్రాసినాఁడను. నే నీగ్రంథమును తెనిగించుటలో బహు ప్రతులను జూచి మొ[illegible] మొదట నన్ని ప్రతులలోనున్న విశేషాంశముల నన్నిటిని జేర్పవలయు నని యెంచి ప్రథమ ద్వితీయాంకములయందు కలకత్తా ప్రతియందు గల యధిక శ్లోకములనుగూడ జేర్చితినిగాని, తరువాత పరిశీలింపఁగా నట్టివి ప్రక్షిప్తములుగాఁ గానబడినందున తరువాత నట్టివానిని వదలి వేసి బహు ప్రతులయందున్న రీతినే తక్కినభాగమును తెనిఁగించిన వాఁడను; నాకులభించిన నాలుగు భిన్నదేశ ప్రతులయందును గొన్ని భాగములు భిన్న భిన్నములుగా నున్నవి. అటువంటి స్థలములలో నా

బుద్ధి కేపాఠము సరసముగా నున్నట్లు తోఁచినదో దాని ననుసరించి తెనిఁగించుచు వచ్చినాఁడను. విద్వాంసులు దీనియందలి లోపములను గనఁబఱిచినయెడల మరల ముద్రించునప్పుడు వందన పూర్వకముగా సవరించెదను.

రాజమహేంద్రవరము
ది౨౯ అక్టోబరు ౧౮౮౩ సం॥ — కందుకూరి వీరేశలింగము

మూడవకూర్పు పీఠిక.

నేనీ నాటకమును తెనిఁగించి ౧౮౮౩ వ సంవత్సరాంతమునందు మొదటిసారి ముద్రించినాఁడను. ఇది ౧౮౯౧ వ సంవత్సరమునందు రెండవసారి ముద్రింపఁబడినది. ఈసారి ఘనస్తమైన దు మూలగ్రంథానుసారముగా నక్కడక్కడఁ గొన్ని మార్పులను జేసియున్నాఁడను. ఇఁకనైనను దెలుఁగువారు దీనియం దధికాదరమును జూపుదురని నమ్ముచున్నాను.

రాజమహేంద్రవరము
ది ౧౫ ఏప్రిల్ ౧౮౯౬ సం॥ } కందుకూరి వీరేశలింగము

ఈ నాటకమునందు వచ్చు పాత్రములు.

పురుషులు:

దుష్యంతుఁడు—కథానాయకుఁడయిన పూరువంశపురాజు

మాఢవ్యుఁడు—రాజునకు వేడుకచెలికాఁడు

కణ్వుఁడు—శకుంతలకు పెంపుడుతండ్రియగు మహర్షి

వైఖానసులు—కణ్వాశ్రమప్రాంతమునందలి ఋషులు

శార్ఙ్గరవుఁడు—కణ్వశిష్యుఁడు

శారద్వతుఁడు—కణ్వశిష్యుఁడు

మిత్రావసువు—రాజుబావమఱఁది; ఆరక్షకభటాధిపతి

రైవతకుఁడు—రాజద్వారపాలకుఁడు

కరభకుఁడు—రాజుతల్లి పంపిన భటుఁడు

సోమరాతుఁడు—రాజపురోహితుఁడు

జానుకుఁడు—ఆరక్షకభటుఁడు

సూచకుఁడు—ఆరక్షకభటుఁడు

వాతాయనుఁడు—అంతఃపుర ద్వారపాలకుఁడు

మాతలి—ఇంద్రసారథి

భరతుఁడు—దుష్యంతుని పుత్రుఁడు

కశ్యపుఁడు—మరీచిపుత్రుఁడగు మహర్షి

కుంభీలకుఁడు—బెస్తవాఁడు

స్త్రీలు:

శకుంతల—దుష్యంతునిభార్య కథానాయిక

అనసూయ—శకుంతల చెలికత్తె

ప్రియంవద—శకుంతల చెలికత్తె

గౌతమి—ఒక వృద్ధ తాపసస్త్రీ
వసుమతి—దుష్యంతుని మొదటి భార్య
సానుమతి—శకుంతల చెలియైన యప్సరస
తరళిక—వసుమతి పరిచారిక
చతురిక—రాజు పరిచారిక
పరభృతిక—ఉద్యానవనపాలకురాలు
మధుకరిక—ఉద్యానవనపాలకురాలు
అదితి—కశ్యపుని భార్య
సువ్రత—ఒక తాపసస్త్రీ

వీరుగాక సారథి మొదలగువారు మఱికొందఱు వత్తురు.

శ్రీ ర స్తు

అభిజ్ఞాన శాకుంతల నాటకము

ఉపోద్ఘాతము

1. కవికాలము :

ఈనాటకమును రచించిన మహాకవి కాళిదాసు. ఇతని నామము భారతీయ వాఙ్మయమున కింద్రజాలమునంటిది; కాని యీమహాకవి యెప్పటివాఁడో, యెక్కడివాఁడో, యీతని జననాదికము లెట్టివో యిదమిత్థమని నిర్ణయింపరాక కేవల మూహ్యములయి మాత్రమున్నవి. ఇతఁ డుజ్జయినికిఁ జెందినవాఁడనియు, విక్రమాదిత్య రాజాస్థానమున నితఁడు వెలసినట్లును బండిత సంప్రదాయము. ఇతఁడు బహుభోగ భాగ్యశాలియయి జీవితము గడపెనని పలువు రంగీకరించిన విషయము.

ఈమహాకవి ఋతుసంహారము, కుమారసంభవము, మేఘ సందేశము, రఘువంశము, అనెడి కావ్యములను, మాళవికాగ్నిమిత్రము, విక్రమోర్వశీయము, అభిజ్ఞాన శాకుంతలము అను నాటకత్రయమును రచించెను.

ప్రాచ్యపండితులుగాని, పాశ్చాత్యపండితులు గాని బాహ్యాంతర సాక్ష్యములను బట్టి కాళిదాసెప్పటివాఁడో చెప్పలేకపోవుట మన దుర దృష్టము. "నవరత్నము" లనఁబడు తొమ్మండ్రు విక్రమాదిత్యు నాస్థానమున వెలసిరని చెప్పెడి "ధన్వంతరి క్షపణ కామరసింహ శంకు। వేతాళభట్ట ఘటకర్పర కాళిదాసాః। ఖ్యాతో వరాహమిహిరో నృపతేః సభాయాం । రత్నానివై వరరుచి ర్నవవిక్రమస్య" అను శ్లోకమును బురస్కరించుకొని, శాక్యకులమును నిర్మూలించినట్టి విక్రమశక

స్థాపకుఁడగు విక్రమాదిత్యకాలము క్రీ. పూ. 56 కావుటచేఁ గాళిదా సప్పటివాఁడని సర్ విలియం జోన్స్‌గారి యూహ. ఇతర కారణము లను జూపి ఆక్టేపండితుఁడు జోన్సుగారి వాదముతో నేకీభవించు చున్నాఁడు. కాశ్మీరమునకుఁ జెందిన శ్రీహర్ష విక్రమాదిత్యుఁడు శాక్యులను బరిమార్చుట క్రీ. పూ. 457 కావున, కాళిదాసు జోన్సు చెప్పినదానికన్న సుమారు నాల్గువందల యేండ్లు మున్నటివాఁడని శ్రీ టి. యస్. నారాయణ శాస్త్రిగారి వాదము. కీత్ పండితుని ప్రకార మీకవి క్రీ. శ. 350 నాఁటివాఁడు. మోక్షమూలరు, ఫర్గూసన్ పండితులు కాళిదాసు క్రీ. శ. 544 ప్రాంతమునకుఁ జెందినవాఁడందురు. శాణేపండితుఁడు దాదా పీవాదముతో నేకీభవించుచున్నాఁడు. కాళి దాసునిగూర్చి ప్రప్రథమముగా ద్వితీయపులకేశి వేయించిన అయి హోల్ శాసనమునఁ బ్రశంసగలదు. ఈశాసనము క్రీ. శ. 634 నాఁటిది. అతిప్రసిద్ధమగు మందసర శాసనమున వత్సభట్టి ప్రశస్తి యున్నది. అందాన నుత్తమ శ్లోకము లనేకములు కాళిదాస కృతములగు ఋతు సంహార మేఘసందేశముల శ్లోకములకుఁ బోలికలై కనఁబట్టును. ఈవత్సభట్టిప్రశస్తి క్రీ. శ. 472 ప్రాంతములది. కొందఱు విమర్శకులు, మాళవికాగ్నిమిత్రములోని నాయకుఁడు శుంగవంశమునకుఁ జెందిన యగ్నిమిత్రుఁడని నిశ్చయించిరి. ఇట్లు లనేకు లనేకవిధములుగాఁ గ్రొత్త క్రొత్త సిద్ధాంతములను వెలిబుచ్చియున్నారు. మొత్తము మీఁద కాళి దాసు క్రీ. పూ. 56 నకుఁ దరువాతివాఁడనియు, క్రీ. శ. 400 లకుఁ బూర్వుఁడనియు మనము నిశ్చయించుటలో విప్రతిపత్తి యుండదేమో!

2. ఈనాటక వ్యాఖ్యాతలు :

శాకుంతల మతి ప్రసిద్ధివడసిన నాటకము. కావుటచే దీనికి వ్యాఖ్యాతలు పలువురు వెలసిరి. వారిలోఁ గొందఱు: అభిరామభట్టు, కాటయ వేముఁడు; కృష్ణనాథ పంచాననుఁడు, చంద్రశేఖరుఁడు,

నారాయణ రాఘవుఁడు, రామభద్రుఁడు, శంకరుఁడు, శ్రీనివాసుఁడు. ఘనశ్యాముఁడు ప్రేమచంద్రుఁడు మొదలగువారు. వీరలలోఁ గ్రిగీతలు కల పేళ్లు ఆంధ్ర వ్యాఖ్యాతలవి.

కాటయవేముఁడు: ఇతఁడు కొండవీటి రాజ్యము నేలిన ప్రోలయ మారెడ్డికి (క్రీ. శ. 1324 – 1350) దౌహిత్రుఁడు. కుమారగిరిరెడ్డి (1383 – 1400) కి బావయు మంత్రియునై యుండెను. ఇతఁడు మహా పండితుఁడు. కాళిదాసీయ నాటకత్రయమునకు వ్యాఖ్యానమును, ఒక నాట్యశాస్త్రమును విరచించియున్నాఁడు. వీనికన్నిటికి "వసంతరాజీయము" లనిపేరు. వసంతరాజని కుమారగిరిరెడ్డికి నామాంతరము.

శ్రీనివాసదీక్షితుఁడు: ప్రత్యంకాంతమునను నున్న "ఇతి శ్రీ రమణ శ్రీ వేంకటాచలేశ్వర పాదారవింద సమారాధక వైఖానసకుల తిలక శ్రీ కాశికగోత్ర శ్రీ తిరుమలాచార్య పుత్రేణ... శ్రీనివాసాచార్యేణ విరచితాయాం శాకుంతల వ్యాఖ్యాయాం..." అనుదానినిబట్టి తిరుపతి శ్రీ వేంకటేశ్వర దేవస్థానమున నితఁడర్చకుఁడై యుండునని తెలియుచున్నది. ఇతనికి చక్రాయుధ బిరుదముగలదు. ఇతఁడు క్రీ. శ. 1850 ప్రాంతమువాఁడు. ఉన్నవానిలో నితని వ్యాఖ్య దీర్ఘతమము; అతని వైదగ్ధ్యమునకు నిదర్శనము.

3. ఈ నాటకమునందలి కథాసారము:

చంద్రవంశ చక్రవర్తి దుష్యంతుఁడు కణ్వాశ్రమోపాంతమున నొక సారంగమును వెన్నంటి తఱుముచు, నది ఋష్యాశ్రమమని తెలిసి తన యుద్దేశమునుండి విరమించును. అంత నా సమీపమున శకుంతల చెలికత్తెలతో, లేఁదీగెలకు, వృక్షములకు, నీళ్ళు వోయుటను జూచును. ఆమె సౌందర్యమున కచ్చెరువంది యామెతో సంభాషించుట కిచ్ఛగించును. ఆమెకుఁ దనయెడ ననురాగ మున్నదని తెలిసి శకుంతలను గలసికొని వివాహ మాడును. ఆమెకుఁ దన యంగుళీయక మొసఁగి,

తాను పురముచేరుకొన్న క్షణముననే శకుంతలను బిలిపింతునని వాగ్దానముచేసి దుష్యంతుఁడు వెడలును. పరధ్యానములో నుండఁగా శకుంతల దుర్వాసోమహామునిని సత్కరించుట మఱచును. ప్రియుఁడీమెను విస్మరించునని శాపమిచ్చి యతఁడొసఁగిన యంగుళీయకమును జూపినచో శాపవిమోచన మగునని చెప్పి దుర్వాసుఁడు వెడలిపోవును. కొంతకాల మేఁగినపిమ్మట కణ్వమహర్షి శకుంతలను దుష్యంతునికడ కనుప నిశ్చయించును. శకుంతలయుఁ దనచెలికత్తెలయు, ఆశ్రమ తరులతాగుల్మములయు, లేళ్ళయు ననుజ్ఞగొని బయలుదేరి దారిలో నంగుళీయకమును బోఁగొట్టుకొని, తుదకు రాజసభను జేరును. అచట శకుంతల దుష్యంతునితో నెంతగా వాదించినను వ్యర్థమేకాఁగా దుఃఖముతో రాజసభనుండి బయల్వెడఁగానే మేనక యామెను దేవలోకమునకుఁ దీసికొని వెళ్లిపోవును. శకుంతల పోఁగొట్టుకొన్న యుంగరమొక బెస్తవానికిఁ దొరకి వాఁడద్దానిని నమ్మఁ జూచుచుండఁ దీస్సుకై రాజసమక్షమునకు నతనిని గొంపోవుదురు. ఉంగరమును జూచుటే తడవుగా, దుష్యంతుఁడు శకుంతలయెడఁ దానొనర్చిన యపరాధమునకు వగచుట కారంభించునుగాని తన పశ్చాత్తాపమునకుఁ బ్రతిఫలము గన్పించదు. ఇట్లుండఁ గొంతకాలమునకు నింద్రుఁడు శత్రుసంహారణార్థము దుష్యంతుని సాయమపేక్షించును ఇంద్రునిరథమును నడపుచుండఁగా నొక బాలుఁడు సింహకిశోరముతోడ నాటలాడుచుంటను జూచి యతఁడు తనకుమారుఁడు భరతుఁడేయని గ్రహించి, శకుంతలాపునస్సమాగమము కలుగ నీక నెన్నఁడామెను వదలపెట్టనునును.

4. ఇందలి విపర్యాసములు:

కాళిదాసీకథను సంస్కృత భారతమునుండి గ్రహించెను. శకుంతలోపాఖ్యానము మహాభారతమున నాదిపర్వమున 64 అధ్యాయమునుండి 74 అధ్యాయము వఱకుఁ గలదు. ఔచిత్య సంపాదనార్థమై కాళిదాసు

మూలకథకుఁ గొన్ని మార్పులు గావించి మెఱుఁగులు దిద్దియున్నాఁడు. ఇందు ముఖ్యములగు మార్పులివి.

(అ) నాయికానాయకుల యనురాగోత్పత్తి, తత్క్రమాభివృద్ధి విషయము: మూలమున, దుష్యంతుఁడు శకుంతల నొంటిగాఁ జూచి మోహించును. పుట్టఁబోవు కుమారునకు రాజ్యమొసఁగెదనని ప్రతిన చేసి యామెను గాంధర్వవిధిని బెండ్లియాడి, తఱువాతఁ బిలిపించెదనని వెళ్లి పోవును. నాటకమున నాయికానాయకుల ప్రేమ నిర్వ్యాజముగాఁ దోఁచును. అంతేగాదు. అది సహజముగాఁ బెంపొందినట్లు వేర్వేఱు భాగములందుఁ జూపఁబడినది. వీరి పరస్పరానురాగము, భావోదయము పరిపూర్ణత్వము వడయుటకుఁ గాఁబోలు, ఋషిపుత్రుల ప్రార్థనముపై నాశ్రమమునఁ గొంతకాలముండి వారివలన సెలవుగొని వెడలును.

(ఆ) దుర్వాసశ్శాపము: ఇది కాళిదాసు గావించిన మార్పులలో నతిప్రధానము. మూలకథయందు "పట్టణమునకేను జేరిన వెంటనే నిన్ను బిలిపింతును" అని రాజు శకుంతలతోఁ జెప్పినట్లు గలదు. కాని యట్లు చేయలేదు. తరువాత శకుంతల స్వయముగాఁ బుత్రునితో నెదురవచ్చి నిలువఁగాఁ దానామె నెఱుఁగననియు నిండుసభలో చెప్పెను. ఇట్లు చిత్రించుట నాయకపాత్రకు దోష మారోపించు టగును. తన్నివారణార్థము రాజు శకుంతలా వృత్తాంతము మఱచిపోవుటకుఁ గాళిదాసీ దుర్వాసశ్శాపము కల్పించెను. రాజు నిర్దోషి యని పంచమాంకారంభము స్పష్టము చేయుచున్నది.

(ఇ) పుత్రోత్పత్తి: పుత్రునితో శకుంతల దుష్యంతు నొద్ద కేఁగినట్లు మూలమున నున్నది. శకుంతల గర్భముగా నున్నప్పుడే రాజ సభ కేఁగినట్లు, నచట నామె తిరస్కృత కాఁగా మరీచ్యాశ్రమమునకుఁ గొంపోఁబడి యచటఁ బుత్రుని కన్నట్లు నాటకమున మార్పు నేయఁ

బడియున్నది. "తల్లిని గుర్తింపకపోయినను చక్రవర్తి చిహ్నాంకితుఁడును, అమిత సత్త్వుఁడును, దుష్యంతప్రతిముఁడు నగు సర్వదమనుని రాజు తన పుత్రునిగా గుఱుతింపకపోవుట అసంభవము" కావున కాళిదాసు చేసిన యీమార్పు సరసము. ఈమార్పు చేయకుండినచో నాటకమున సప్తమాంకమునకుఁ బ్రసక్తి లేదు.

(ఈ) శకుంతలాదుష్యంతుల పునస్సమాగమము హేమకూటమునఁ గశ్యపాశ్రమమున జరుగును.

ఇవిగాక ప్రథమాంకమునందలి భ్రమరప్రకరణమును, రాజును జూడ శకుంతల తనకాలికిఁ గుశ గ్రుచ్చెననియు, బట్ట చెట్టునకుఁ దగుల్కొనెననియు మిషలు కల్పించి యాఁగుట, చతుర్థాంకమున శకుంతల పయన మగునప్పుడు లేడి యడ్డగించుట, పంచమాంకమున హంసపదిగానము, షష్ఠాంకమున ధనమిత్రుని మరణవార్త, మాతలి విదూషకుని బీడించుట, సప్తమాంకమున సర్వదమను కంఠమునందలి తాయెతు మాహాత్మ్యము-ఇత్యాదులు నాటకమునకుఁ జెప్పరాని వన్నెఁ గూర్చు కథాసన్నివేశములు. కాళిదాసు "ఈ చిన్న చిన్న వ్యాపారముల వలనఁ గథయొక్క పూర్వాపర సందర్భములను జక్కఁగాఁ గలుపుటయేగాక మానవునకుఁ దెలియకుండ మానవాంతఃకరణములో నుండునట్టి యుదాత్త భావములను మనోహరముగా వ్యక్తపఱచి యున్నాఁడు. గొప్ప మార్పులకంటె నిట్టి కొలఁది మార్పులలోనే రసభావములను జిత్రించునట్టి కవిప్రతిభ యొక్క మనోహరాకృతి దృగ్గోచర మగును."*

5. నాటక ప్రశస్తి:

ఈనాటకము నుద్దేశించి, కాళిదాసుని ప్రశంసించుచు రవీంద్రుఁడిట్లు వచియించియున్నాఁడు.

---

* ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము. పుట 202.

"Kalidasa has shown that while infatuation leads to failure, beneficience achieves complete fruition, that beauty is constant only when upheld by virtue, that the highest form of love is the tranquil controlled and beneficient form, that in regulation lies the true charm and in lawless excess the speedy corruption of beauty. He refuses to acknowledge passion as the supreme glory of love; he proclains goodness as the final goal of love" *

రెండుశతాబ్దములకు మున్నే యిద్దాని పాశ్చాత్యవిద్వద్జ్ఞుల దృష్టి నాకర్షించినది. జర్మనీకిఁ జెందిన గేటి యనెడి సుప్రసిద్ధ తత్త్వజ్ఞుఁ డీనాటకమును జదివి యానందమును బట్టలేక ఆశువుగా నిట్లు చెప్పెనఁట.

Wouldst thou the young year's blossoms and the fruits of its decline
And all by which the soul charmed, enraptured, fed,
Wouldst thou the earth and heaven itself in one sole name combine?

I name thee O! Sakuntala and all at once is said.

ఇన్నాటకమునుగూర్చి యీక్రింది శ్లోకము పరంపరగా వినవచ్చుచున్నది.

"కాళిదాసస్య సర్వస్వ మభిజ్ఞాన శకుంతలం
తత్రాపిచ చతుర్థోంకో యత్రయాతి శకుంతలా॥"

ఈనాటకమునకున్న ప్రసిద్ధియే దీనికిఁ గల యనేకభిన్నపాఠములకుఁ గారణము. నేఁ డీ నాటకమునకు నాల్గుభిన్నపాఠములు గలవు. మొదటిది గౌడీయపాఠము: దీనిని ప్రేమచంద్రతర్కవాగీశుఁడు 1860 లోను, డాక్టరు పిశ్చెల్ 1877లోను బ్రకటించిరి. రెండవది దేవనాగర

* Kalidasa the moralist - Modern Revised xiv.

పాఠము: ఇద్దానిని ఈశ్వర చంద్రవిద్యాసాగరులు, ప్రొఫెసరు మోనియరు విలియమ్స్ ప్రకటించిరి. మూఁడవది కాశ్మీరపాఠము: ఇయ్యది గోడ్ బోలే, రాజవర్మ యను పండితులచేఁ బ్రకటింపబడ్డది. నాల్గవది దాక్షిణాత్య పాఠము: ఇయ్యది యాంధ్రాక్షరములతోడను తమిళులు సంస్కృతము కయి యుపయోగించెడి "గ్రంథాక్షరము" ల తోడను ప్రకటితమయినది. ఈనాల్గిటిలో దేవనాగర పాఠములకు దాక్షిణాత్య పాఠములకు భేదమంతగాలేదు. ఇవియే నిజమైనపాఠము లయియుండ నోపునని పలువురు పండితుల యభిప్రాయము.

ప్రపంచమునందలి యుత్తమోత్తమ నాటకములలో నిది యొక్కటి. "ఇంగ్లీషుభాషలో నీనాటకమునకుఁ బండ్రెండు భాషాంతరములును, జర్మను భాషలోఁ బదునెనిమిదియు, ఇటాలియనులో నాలుగును, రషియనులో మూఁడును, డ్యానిషులో రెండును, డచ్చిలో రెండును, స్పానిషు, పోలిషు, హంగేరియన్, బొహెమియన్, ఐస్లాండిన్ భాషలలో నొక్కొక్కటియుఁ గలవు"* దీనిని మొట్టమొదట క్రీ. శ. 1789 లో సర్ విలియం బోన్స్ అను నాంగ్ల పండితుఁడు ఆంగ్ల భాషలోనికిభాషాంతరీకరించెను. నాఁటినుండి నేఁటిదాఁక నెల్లభాషలలోను చర్చాత్మక గ్రంథములు పెక్కులుపుట్టినవి. ఈనాటకమిటీవల బన్సన్ పండితుని యాంగ్లాను వాదము ననుసరించి ఆస్ట్రేలియాలోని రన్‌బోరన్ నగరమున బ్రదర్శితమైనది.

6. ఇందలి వర్ణనములుకొన్ని :

(క)స్వభావోక్తికి నుత్తమోదాహరణ మనఁదగిన దీక్రిందిపద్యము:

"వడి బఱతెంచు తేరిదెసఁ బల్మఱు మార్మెడవెట్టి చూచుచుం
గడు శరపాతభీతిఁ దనకాయము ముఁదుకుఁగుంచి యెంతయుం

---

* ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము పుట 196

శ్రీనాథచక్రాభిరామం....

బడలిక నోటినిండెఱచి మార్గమునిండ నగంబుదిన్న ద
ర్భలుపడ, మింటఁ బాఱెడు ధరంబదమూనక పెద్దదాటులన్"

(పుట. 4)

పై పద్యమున రథవేగమును దప్పించుకొనుటకయి లేడి పరువెత్తుట కనులకుఁ గట్టినట్లుగా వర్ణింపఁబడినది.

(ఖ) ఇట్టులే గుఱ్ఱముల వేగముకూడ స్వాభావికముగాఁ జెప్పబడినదనుట కీక్రింది పద్యము దృష్టాంతము.

"పగ్గములన్ సడల్చుడును వాజులు మేనులు చాఁచిపాఱెడున్
నిగ్గగు చామరాగ్రములు నిశ్చలతన్ వహియింపఁగాఁ జెవుల్
దిగ్గన నిక్కఁబెట్టి తమలేపిన ధూళికి నంటరానివై
బెగ్గిలపాఱు నామృగము వేగము నైపక కూడఁ బాఱునాన్.

(గ) శకుంతల చిత్రమును దాను వ్రాసి యందింకను బూరింపఁదలఁచుకొన్న భాగములనుగూర్చి రాజిట్టులనును.

"పులినములందు హంసయుగముల్ విహరించెడు మాలినీనదిన్
బలుహరిణంబు లున్నతదుపాంత పవిత్రహిమాద్రిపాదమున్
వలువలుగట్టు శాఖలనువర్తిలు వృక్షముక్రింద నిట్టికో
మ్మునఁ దనకన్ను గోఁకికొను ముగ్ధమృగిన్ లిఖియింపఁగోరెదన్.

ప్రకృతితో, సృష్టితోఁ, దాదాత్మ్యమునొంది, వానిని నంతశ్చక్షువుతో సూక్ష్మముగాఁ బరికించినఁ గాని యీదృశ్యముగోచరముకాదు.

(ఘ) ఆకాశమునుండి త్వరగాఁ గ్రిందికి దిగువారికి భూమియెట్లు కన్పించునో యనుట కీ క్రిందిపద్యము గమనింపుఁడు :

"అదె మహీ ప్రస్ఫుటాద్రి శిఖరావళినుండియు డిగ్గునట్టులా
మొదళులు తోఁపఁ జెట్టు డిగ్గ్యమున్నటు లాకులలో నడంగుటల్

నదులు తొలంగె డాయుట జలంబుకనంబడనట్టి రూపమున్
బడిగనెవండొ భూమి నిటుప్రక్కకుఁ ద్రోసెడుకీతి తోఁచెడున్"
(పుట 117)

(v) చిన్నపిల్లలను ఎత్తుకొని ముద్దిసిపోవుటలోఁ దలిదండ్రులు పొందెడి యానందమునకు మేరలేదు. ఇది స్వానుభవైకవేద్యము చూడుఁడు :

"హేతువులేనినవ్వుల నొకించుక చూపుచు లేఁతదంతముల్
వాతెఱ చింద నందముగఁ బల్కుచు స్పష్టముగాని వాక్కులన్
భూతలధూళి దేహమునఁ బూయుచు మైలయొనర్చు పుత్రులన్
బ్రీతిని ధన్యులెత్తి తొడమీఁదను జేర్చి సుఖింతు రెంతయున్"

(vi) నాల్గవయంకమునుగూర్చి శ్రీ కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావు గారు వ్రాసిన యీక్రింది వాక్యము లెంతేని మనోహరములయి, సత్యములయి కాళిదాసు సృష్టించిన కళాపరమూర్ధమును విశదము చేయుచున్నవి.

"కావ్యములలో నాటకము రమ్యము; నాటకములలో శాకుంతలము; అందు నాల్గవయంకము; అందును నాల్గు శ్లోకములు మిక్కిలి రమ్యములని ప్రఖ్యాతి. ఈనాల్గవ యంకమున కింత రమ్యత, ప్రఖ్యాతి కల్గుటకుఁ గారణమేమి? ఎల్లప్పుడును మన కుటుంబములలో జరుగుచున్న 'ఆడుపిల్లను అత్తవారి యింటికిఁ బంపుట' యనువ్యాపారమును కవి యీయంకమునందు సున్నది యున్నట్లుగాఁ జిత్రించుటయే యీయంకముయొక్క యోగ్యత హెచ్చుటకుఁ గారణము. ఈయంకము చదివికాని, చూచిగాని, యేసహృదయుఁడు కంటఁ దడిపెట్టకుండును? జాలిపడకుండును? తాను దనకూఁతు నత్తవారింటికిఁ బంపిన ప్రసంగమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనకుండును? అందఱకును దెలిసినట్టియు, నందఱి మనస్సుల గరగించునట్టియు నీ 'కూఁతున త్తవారింటికనుపు ప్రసంగము' కవిపుంగవు నిచే నింక యథార్థముగా వర్ణింపఁబడి యిచ్చుటఁ గవి తనస్వాను

భవమునే వర్ణించెనాయేమి యని మనమూహించిన నూహింపవచ్చును. శ్లోకచతుష్టయములోనిది యగు "కొందలమందె డెందము శకుంతల తానిపుడేగునం చయో" యన్న పద్య మెవ్వని మనస్సు కరగింప కుండును? యాస్యత్యద్య శకున్తలేతి....

"ఇచ్చటఁ దండ్రి ఋషియైనను, తల్లి లేకపోయినను, ఇల్లు తపోవనమైనను, ఇతర జనులు బ్రహ్మచారులు, బ్రహ్మచారిణులు నయినను, వారిపవిత్రత కెంతయు భంగము రాకుండఁగ సామాన్య గృహస్థునింట నంపకములు జరుగుచున్నట్లుగనే కవి ఛాయూపటమును దింపియున్నాఁడు.

"పిల్లను పతియింటికిఁ బంపునప్పుడామెకు వస్త్రాభరణము లిచ్చుటయు, నొడినింపుటయు, వెంటఁ దగినబంధువుల స్త్రీపురుషుల నిచ్చి పంపుటయు, పిల్లకుఁ దగినబుద్ధులు చెప్పుటయు, వెంటఁ జాఁ దూరము వఱకు వెళ్లుటయు, ఆఁగవలసినదని యితరులు చెప్పువఱకుఁ బోవుచుండుటయు, పిల్ల బంధువులను కౌఁగిలించుకొని దుఃఖించుటయు, పోలేక పోలేక పోవుటయు, చివరకు 'అత్తవారింటికిఁ బంపితిని. నా భారముతీఱినది. మగఁడు పెండ్లాముసుఖముగనున్నఁజాలు' అని తండ్రి యనుకొనుటయు నీయంకమునందు మనయింట జరిగినట్లే చూపఁబడినది. ఈ సందర్భమున నీక్రింది గద్యపద్యములు గమనింపవలసియున్నవి.

శకుంతల : ఇఁకనాకు సఖుల చేతియలంకారము దుర్లభముగదా! (అని కన్నీరు విడుచుచున్నది)

సఖులు : సఖీ! ఇట్లు శుభసమయమునం దేడుచుట నీకుఁదగదు
(శ్లో 61)

శుభకాలమం దేడ్చుట తప్పని సమాధానము చెప్పుట యిప్ప టికిని గలదు.

కాశ్యపులు : "సంకల్పితం ప్రథమమేవ" ఇతి.

గీ. తొలుత నీ నిమిత్తము నేను దలఁచినట్లు
పుణ్యమున నీకుఁదగు భర్తఁ బొందితీవు
మావిఁ జేపట్టె నెలిమి నీమాధవియును
గాన మీకయి యిఁకఁ జింతమానియుందు.

(పుట. 66)

కూఁతునకుఁ దగిన సంబంధము దొరకఁగాఁ దండ్రికిఁ గలుగు సంతోషమిచ్చట నుపమానములతోఁ జెప్పఁబడినది.

కాశ్యపులు : "అభిజనవతో భర్తుః" ఇతి. 209 Page. ౧౮.

"గరిను మహాకులీనుఁడగుకాంతుని పట్టపుదేవివౌచు దు
ర్భర ఘనకార్య వైభవముపైఁబడియుండి ప్రతిక్షణంబు భా
స్కరు నల పూర్వదిక్కువలెఁ గాంచి పవిత్రునిఁ బుత్రు వేగ మ
ద్విరహభవాతిదుఃఖమును బిడ్డ! గణింపవు నీవు లేశమున్.

(పుట. 69)

గొప్పవారియింటికిచ్చిన యమ్మాయిని దలిదండ్రులు గాని, యన్నదమ్ములు గాని, హాస్యమునకు 'మీయత్తవారి యింటికి వెళ్లిన తరువాత ఆయంతఃపురములో కంటెలు, కాసులపేరులలో మేము జ్ఞాపకముందుమా!' అని అనుచుందురుగదా!

"కన్యయెప్పుడుఁ బరునిసొత్తె" (పుట. 71)

ఎన్నిదినములున్నను ఆఁడుపిల్ల యొకని యింటికిఁ బోవలసినదే యని మనవారు చెప్పుమాటయేకదా యిది!* అర్థోహి కన్యా పరకీయ ఏవ.

7. ఔచిత్యప్రశంస :

ఇంకనొకయి యీనాటకమున కవితీసికొనిన జాగ్రత మిక్కిలి కొనియాడఁ దగినది. సంభాషణములు నడపుటలోఁగాని, వర్ణనలు

* చూ. ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము పు. 206-207

చేయుటలోఁగాని, మర్యాదాభంగ మేమాత్రమును గలుగనట్లు కాళిదా సీ నాటక రచనమునకుఁ బూనుకొన్నాఁడు. ఇందు వినయ మునకు గొప్పనీతికల్పనకు నెక్కువస్థాన మొసఁగఁబడినది. చూడుఁడు. దుష్యంతుఁడు శకుంతలయు నేకాంతమున నుండఁగా నామె వెళ్లఁజూచును. దుష్యంతుఁ డామెను బలవంతమున నాఁపఁ జూచును. ఆసమయమున శకుంతల యన్నమాటలివి: "పౌరవ! విన యమును రక్షింపుము" మఱొక్కసారి శకుంతలాదుష్యంతు లేకాంత మున నున్నప్పుడు రాజామెను ముద్దిడఁజూడఁగా నామె "నాట్యముచేఁ దప్పించుకొనును". తరువాత నా నాయికా నాయకులకు జరిగిన సంభాష ణము, ఆసన్ని వేశమునఁ గలుగఁబోవు అశ్లీలము, అనౌచిత్యము వీనిని బరిహరించుట కేర్పఱచెనా యని తోఁచును. ఇందుకయి కావలయు, కవి గౌతమి రాక నాకస్మికముగఁ బ్రవేశపెట్టుట జరిగినది.

(చూ. పుట. 62)

శకుంతలా జన్మవృత్తాంతమును అనసూయ వచించునప్పటి సంభాషణముకూడ నౌచిత్యముతోఁ గూడుకొన్నది. (పుట 18—రాజు: మహానుభావుఁడగు కాశ్యపుఁడు శాశ్వతబ్రహ్మనిష్ఠుఁడని ప్రసిద్ధి"—నుండి) అనసూయ : అంత నత్యంత రమణీయముగు వసంత కాలమున నున్మాద మును బుట్టించు నామెరూపమును జూచి... (అని సగముచెప్పి లజ్జచే నూరకున్నది)

రాజు : ఆపయిని తెలియనే తెలియుచున్నది. తప్పక యీామె యప్సరస్సంభవయే." దీనినిబట్టి కనఁబడురంగములందే గాక వినఁబడు భాగములందును కవి కడుజాగ్రత వహించి వాక్పవిత్రతను బ్రకటించి నాఁడు. "సగము చెప్పి" యనుటలో నౌచిత్యమెంత సూక్ష్మముగాఁ బాటింపఁ బడినదో యూహించుట సులభము.

8. శకునములు:

శకునములపై జనులకు నమ్మిక యుండుట నేఁటికిని జూచుచున్నాము. వానిపైఁగల నమ్మకములను కవి యొందు రెండు చోటుల వెలిబుచ్చుట కాననగును.

రాజు తపోవనమును బ్రవేశింపఁగనే "శాంతమిదమాశ్రమపదం."

"ఇది ప్రశాంతమా నాశ్రమపదము చూడ
నదరెడు భుజంబు, ఫలమెట్టులొదవు నిందు
అట్లనగనేల భాగ్యంబు లమరనున్న
కాలమందు సర్వత్రమార్గములు కలుగు"

(పుట. 9)

అని తనకుఁ గలుగఁబోవు లాభమునుగూర్చి యనుకొనును.

నాల్గవయంకమున శకుంతల సత్త్వారింటి కనుపునప్పు డొక చక్రవాకి తామరాకు చాటున నున్న తన ప్రియుని గానక తల్లడిల్లు చున్నట్లు కానవచ్చును. ఈశకునమువలన శకుంతలకుఁ గలుగబోవు పతివిరహము సూచ్యము.

మరల సప్తమాంకమున దుష్యంతుఁడు మరీచ్యాశ్రమము ప్రవేశించినప్పు డతని బాహు వదరును. అప్పుడు

రాజు: "కోరను మనోరథంబేను కొంచెమేని
వ్యర్థముగ నో భుజంబ! నీవదరెదేల?
మును నిరాకరించినమేలె పూనియిపుడు
దుఃఖముగ మాఱుచున్నది దుస్సహముగ" అని యనును.

(పుట. 120)

నాయికానాయకుల పునస్సమాగమము త్వరలోనే కానున్నదని యిందు సూచింపఁబడినది.

పాత్రోన్మీలనము

దుష్యంతుఁడు:

ఈనాటకమునకు నాయకుఁడు దుష్యంతుఁడు. ఇతఁడు ధీరోదాత్తుడు.[1] మంచి యౌవనమున నున్నవాఁ డనియు, వయసు ముప్పది ముప్పదేనేండ్లకుమించదనియుఁ జెప్పవచ్చును.[2] ఇతఁడు గంభీరాకారుఁడు, సత్త్వసంపన్నుఁడు, మృగయాప్రియుఁడు ధనుర్విద్యయందు పినాకపాణి వంటివాఁడు. కర్తవ్యాభిజ్ఞత గలవాఁడు. "జ్యాకిణాంక మీబాహుజమెకాయరసి యితడవ్వ రక్షించునది" యనెడి రాజునుద్దేశించి యన్న ఋషి వాక్యమును బట్టియు, భ్రమరప్రకరణమున అనసూయాప్రియంవదలు శకుంతలతోడ ననిన "నిన్ను కాచుటకు రాజును బిలువు" మనెడి వాక్యమును బట్టియు నరణ్యవాసులయెడ సైతము రాజెంతశ్రద్ధవహించి యుండెనో గోచరమగును.

అయిదవయంకారంభమున రాజునకుఁగల పరిపాలనాదీక్ష వెల్లడి యగును.[3] వైతాళికుల గానమువలన దుష్యంతునకుఁగల ప్రజావాత్సల్యము, స్వసుఖమునుజూడమి, దుర్మార్గశిక్షణ, లోకకల్యాణమునందలి యిచ్ఛ మొదలగునవి బయల్పడును.[4] ఇతఁడు పరస్త్రీ విముఖుఁడు. శకుంతల సౌందర్యమును ప్రతీహారి విన్నవింపఁగా "పరకళత్రమును దేటి చూడరా" దని రాజు చెప్పును. (పు. 78) అట్లే తుదియంకమున రాజు "పరదార పేరడుగుట న్యాయముకాదు" అనును.

(పుట. 125)

---

1. చూ. నాటక లక్షణ భాగము.

2. చూ. పుట 17 ప్రియంవదా వాక్యము: "చతురగంభీరాకారంబు...

3. చూ. పు. 71, 74 కంచుకి: ఓయీ! రాజునకు...ఇత్యాది

4. చూ. పుట 75 వైతాళికులు ప్రథమద్వితీయుల పద్యములు

దుష్యంతుని ప్రజావాత్సల్య మాఱవయంకమందలి ధనమిత్రుని యాస్తిపంపకమునఁ దేటపడఁగలదు. అంతేగాదు. "ప్రజ లెవరి నెవ్వాని ప్రాణబంధువులను దారు పోఁగొట్టుకొందురో వారికెల్ల సర్వమునకు దానె" యని రాజు చాటఁ బంపును.

శకుంతలయెడ నితనిప్రేమ సత్త్వప్రధానమైనది. "పరిహరింపఁ దగిన వస్తువుల పయి పౌరవుల మనస్సుపోదు" అని రాజు అభిమాన పూర్వకముగాఁ జెప్పుటలో నతనిసౌశీల్యము విశదమగుచున్నది.

రాజునకు చిత్రకళానైపుణి గలదని యాఱవయంకమున స్పష్టమగును.

శకుంతల :

ఈమె సౌందర్యరాశి. ఈనాటకమునకు నాయిక "ఈమె మొదట రంగముపై నేమాయయు నెఱుఁగని యరణ్యకన్యగాఁ గాన్పించి క్రమముగా నెన్నియో యవస్థాంతరములఁ జెంది తుదను బుత్రవతియైన మహారాజ్ఞిగా మాఱును"[1] వేఱొకఁ డిట్లనెను "ప్రసంగములయప్పు డామె చూపినట్టి సద్గుణములును, మనోధైర్యమును, శుద్ధాంతఃకరణమును దెల్పు నవ్యాజానురాగమును, మన యంతఃకరణములు గరగించి యామెయెడ సానుభూతిని, గౌరవమును బుట్టించును."[2] శకుంతలకు సృష్టియందు నిసర్గ ప్రీతి గలదు. "ఎవతె జలంబు మీకిడక యెన్నఁడు త్రావదు" ఇత్యాది పద్యములను బట్టి యామె సృష్టిలో నెంతగా తాదాత్మ్యము పొందునో మనకుఁ దెలియును.

శకుంతల సహజభీరువు, లజ్జావతి. ఆర్యస్త్రీకి నుండవలసిన మర్యాద, గౌరవము, వినయశీలత మొదలగువాని నెంతో యధిక

---

1. ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వము. పుట 212.
2. అందే—పుట 213.

ముగాఁ గలది యీామె. రా జీమెను ముద్దు పెట్టుకొనఁ బోవునపుడు "పౌరవ, సౌశీల్యమును గాపాడుము. మన్మథ పీడితురాలనైనను నేను స్వతంత్రురాలను గాను" అనెడివాక్యమున హైందవస్త్రీకిఁగల యుత్తమ లక్షణము గాననగును. భర్త తన్ను తిరస్కరింపఁగా, కొంత కోపము తోడ, దుఃఖాశ్రువులనింపుచు వెడలిపోయినను శకుంతల యాతనిపైఁ గల ప్రేమానురాగములఁ గాని, యాతనియెడఁ దా నాచరింపవలసిన ధర్మములను గాని మఱవనేలేదు. తాను యోగినివలె చరింపఁ దొడఁగెను. తల ముడువదు; మంచిచీర కట్టదు; ఆహారము స్వీకరింపదు. అంతే. నిరంతరము తనభర్త విగ్రహమును దన హృదయమునఁ బదిలపఱచికొని తదేక ధ్యానమగ్నయై శకుంతల తన విరహ కాలమును గడపినది[1] తా నత్తవారింటి కరుగు సందర్భమునఁ దండ్రి కాశ్యపు లొసఁగిన యుపదేశమును శిరసావహించినది.[2]

ఈమెకుఁ దనచెలికత్తెలగు అనసూయా ప్రియంవదల పయిని గల చెల్మి యనురాగము లపారములు.

అనసూయా ప్రియంవదలు :

వీరలు శకుంతల చెలికత్తెలు. ఆమెను వలెనే వీరిరువురను గూడ కణ్వుఁడు పెంచిపెద్దచేసెను. వీరు కావ్యేతిహాసములను పఠించినవారు. అనసూయా ప్రియంవదలలో అనసూయ పెద్దది కావుటచే నెక్కువ యాలోచనా చాతుర్యములు కలదిగాఁ దోఁచును. ప్రియంవద సార్థక నామధేయ. దుష్యంతునకు జాబు వ్రాయుట యందు, దుష్యంతునితో సంభాషించుటయందు, దుర్వాసుని శాంతింపఁ జేయుటయందు ననసూయ చూపిన నేర్పు ప్రశంసనీయము. ప్రియంవద చతురోక్తుల యందు నిపుణ.

1 చూ. "మిగుల మాసిన వస్త్రంబు మేనఁ దాల్చి..." పుట. 127.

2. "వరుఁ డలుకస్వహించినను భర్తృవిరుద్ధవు గాకుము" ఇత్యాది. పుట. 68.

కణ్వుఁడు:

ఇతఁడు శకుంతలాప్రియంవదానసూయలకుఁ బెంపుడుఁ దండ్రి. నాల్గవయంక మితనిమహాత్త్వమునకు కూఁతురగు శకుంతలయెడఁ గల వాత్సల్యాతిరేకమునకు నిదర్శనములు. తాను మహర్షియేయైనను, శకుంతలా నిర్గమన సమయమున కన్నీరు కార్చును. వనవాసియైనను నితఁడు లోకవ్యవహార జ్ఞానము నధికముగాఁ గలవాఁడు. నాల్గవ యంకమున శకుంతలకు చేసిన బోధనలు, రాజునకుఁ జెప్పిన హితవాక్యములు మఱువఁ దగినవి కావు.

ఇందలి సూక్తులు కొన్ని*

1. ఎంతయుఁ బ్రవీణు లనువారి హృదయమైనఁ జాల నమ్మకమిడ దాత్మశక్తి యందు. 2
2. భాగ్యంబు లమరనున్న కాలమందు సర్వత్రమార్గములు కలుగు. 9
3. ఉద్యానలతల వనలతలె మించవే గుణగణము చేత. 10
✓4. తలఁపఁగ సుందరాంగులకుఁ దాను భూషణ మేది కాదు? 12
5. ఎందు సందేహవస్తువులయందు నాత్మగతులె ప్రమాణంబు లార్యులకును 15
6. చటుల ప్రభాకరరశ్ములగు తటిల్లత జనింపఁగలదె ధారుణి నెందుఁ. 19
7. కాముకులందు సర్వమాత్మ విషయంబుగనే తోఁచుచుండు నాత్మలోన 27
8. దుఃఖమును చెలులు పంచుకొన్నప్పుడుగదా వేదన సహ్యముగా నుండును? 45
9. కాముకుల కెప్పుడును వివేక ముండదుగదా. 46

* ఇందు తుదిసంఖ్య పుటసంఖ్యలను దెలుపును.

10. మహానది రత్నాకరమును విడిచి మఱియొక్కడ చేరును! 46

11. ఎవ్వని లక్ష్మి వేఁడు నతఁడు కొనకుండును! 47

12. శరత్కాలపు వెన్నెల నెవ్వఁడు బట్ట చాటుపెట్టుకొని వారింపఁ జూచును! 47

13. చెప్పు నిష్టము గలదానిని జెప్పకుండుట పరితాపమును బుట్టించును. 49

14 అభీప్సిత కార్యసిద్ధికి విఘ్నము లెన్నైన దటస్థించునుగదా! 53

15. నవమాలికను వేడినీళ్ల నెవ్వఁడు తడుపును! 57

16. వనితలకు వల్లభవియోగజనితమైన దుఃఖములె కావ యత్యంత దుస్సహములు 58

17. కన్నుల పొగ క్రమ్ముకొనియున్నను సోమయాజి పతి యాహుతి యగ్నిహోత్రములోనే పడినది. 59

18. ఎంతగాఁ గుందుదురో తనూజకను కూఁతులఁ బాయు గృహస్థులక్కటా 63

19. అతిస్నేహము స్వప్నమున గీడునే శంకించుచుండును. 70

20. కన్య యెప్పుడు పరుసొత్తె 71

21. లోకతంత్రాధికారమున కెన్నఁడును విశ్రాంతిలేదు 74

22. పుట్టినింటనె మిగుల పొలఁతి యున్న జనులు శంకింతు రన్యథా సాధ్వియైన. 79

23. స్త్రీలు సమయోచిత బుద్ధిగలవా రని చెప్పుదురు. 82

24. పరభృతప్రకరంబికరద్విజాళి నంబరమున కేఁగువాఁడ తనుపంగ నేర్పదె కన్నబిడ్డలకు! 83

25. స్వజాతికర్మ మెపుడు వదలఁగూడదు గాదె యెవ్వారలకును. 89

నాటక లక్షణము *

శ్రవ్యకావ్యము లని దృశ్యకావ్యము లని కావ్యములు రెండు తెఱంగులు. అందు చూడఁదగినవి దృశ్యంబులు.

వీనికి రూపకము లనియుపేరు. దుష్యంతాదుల సుఖదుఃఖాదు లగు అవస్థ లారోపించుటవలన నివి రూపకము లనఁబడును.

రూపకము పదివిధములు.

1 నాటకము 2 ప్రకరణము 3 భాణము 4 ప్రహసనము 5 డిమము 6 వ్యాయోగము 7 సమవాకారము 8 వీథి 9 అంకము 10 ఈహామృగము.

పైరూపక భేదములకు హేతువులగు వీనిలో ఇతివృత్తములు ముత్తెఱంగులు.

1 ప్రఖ్యాతము 2 ఉత్పాద్యము 3 మిశ్రము.

ప్రఖ్యాతము— ఇతిహాస ప్రసిద్ధమగుకథ ప్రఖ్యాతము.

ఉత్పాద్యము— కవికల్పితగాథ యుత్పాద్యము.

మిశ్రము— ప్రఖ్యాతము కొంత, ఉత్పాద్యము కొంత కలిసి నచో మిశ్రము.

నాటకము, ముఖము ప్రతిముఖము మొదలగు పంచసంధుల తోడ నితర రూపకములకన్నింటికిని ముఖ్యమై, వీరశృంగార రసంబు లలో నేదేని యొక్కటి ప్రధానము గాఁగలిగి ప్రసిద్ధ (ధీరోదాత్త) నాయకునితో నొప్పియుండును. దీనికి ఇతివృత్తము ప్రసిద్ధము.

ఇట్టి నాటకమున అయిదు మొదలు పదియంకము లుండవచ్చును.

---

* శ్రీమాన్ శృంగిపురము కృష్ణమాచార్య రచిత "కావ్యలక్షణ సంగ్రహము" నుండి యీభాగము గృహీతము.

ప్రత్యంకమునను ఒక దినమునం దాడఁదగిన ఒక ప్రయోజనమును వర్ణింపవలెను. నాందీప్రస్తావనాదు లవశ్యముగా నుండవలయును.

పంచసంధులు

ధర్మార్థ కామఫల ప్రయోజనముతోఁ గూడిన కథా విషయములకు వేఱొకప్రయోజనముతోడి సంబంధము సంధి.

(1) ముఖసంధి. (2) ప్రతిముఖసంధి. (3) గర్భసంధి. (4) అవమర్శసంధి. (5) నిర్వహణసంధి — అని యిది పంచవిధములు.

1. ముఖసంధి— అనేకవిధములైన ప్రయోజనములకును రసములకును కారణమైన బీజము కల్పించుటయే ముఖసంధి.

బీజము— మొదట చిన్నదిగానుండియుఁ గ్రమక్రమముగా అనేక ప్రకారముల వ్యాపించి త్రివర్గఫలసాధక కావ్యమునకు హేతువైన విషయము బీజము.

2. ప్రతిముఖసంధి— విషయమునఁ గనఁబడి, వేఱు విషయమునఁ గనఁబడక ఉన్న బీజము ప్రకాశించుట (అనఁగా బిందువు, ప్రయత్నము— వీని చేరిక) ప్రతిముఖసంధి.

బిందువు— ఒక కథాంశము ముగియనుండగాఁ గథ విడిపోకుండునట్లుగా తర్వాతికార్యము కూర్చుటకుఁ గారణమైనది బిందువు.

3. గర్భసంధి— ముఖసంధిలోఁ గల్పింపఁబడిన బీజము ప్రతిముఖసంధిలోఁ గనఁబడి కనఁబడక యుండఁగా దానిని వెదకుటయే గర్భసంధి. (బీజమునకు మొదట అడ్డు, తర్వాతప్రాప్తి, మరల నపాయము, పిదప ఉపాయము అను హేతువులచేత స్థిరీకరింపఁబడిన ఫలప్రాప్తి కలిగియుండుట: అని భావము)

4. అవమర్శసంధి— కోపము, వ్యసనము మొదలగువానిచే గర్భసంధియందు వెల్గిన బీజము విషయముగాఁజేయఁబడు పర్యాలోచన

మవమర్శసంధి. (అనగా నపాయరహితఫల ప్రాప్తికి నిశ్చయాలోచనము అని భావము.)

5. నిర్వహణసంధి— ముఖాది సంధులకు ప్రధానఫల ప్రయోజనైక్యము నిర్వహణసంధి.

నాంది

శబ్ద సామ్యములవల్లఁ గాని, అర్థవిశేషములవల్లఁ గాని, రూపకమునందుఁ బ్రవర్తింపఁబడనున్న విషయమును గొంచెముగా సూచించుచు ఎనిమిదిగాని, పండ్రెండుగాని, పదునెనిమిదిగాని, ఇరువది రెండుగాని పదములతో విరాజిల్లు ఆశీర్నమస్క్రియా రూపమగు పద్యము నాంది.

నాటకప్రారంభమున విఘ్నశాంతికై ఇది చేయఁబడును. ఈ కార్యమునకుఁ బూర్వరంగ మని పేరు.

కవులు నటులు సభ్యులు దీనికే ఆనందము నొందుదురు గావున దీనికి నాంది యని పేరు. నాటకమునకు సూత్రధారు లిద్దఱు. వీరిలో మొదటివాఁడు నాంది చదువును. రెండవవాఁడు ప్రస్తావన జరుపును. నాందిలోని పదశబ్దమునకు - పదమని కొందఱు, పద్య పాదమని కొందఱు, వాక్యములని కొందఱు నభిప్రాయ పడుచున్నారు. కొందఱిమతమున పదనియమ మక్కఱలేదు.

ప్రస్తావన (ఆముఖము)

సూత్రధారుఁడు (రెండవవాఁడు) తాను జరుపనున్న కార్యమును గుఱించి వాక్చాతుర్యముతో నటీ, మారిష, విదూషకులలో నెవ్వరితోనైన చేయుసంభాషణ ఆముఖమనియు, ప్రస్తావన అనియు ననఁబడును.

దీనికి అంగములు మూఁడు.

(1) కథోద్ఘాతము (2) ప్రవర్తకము (3) ప్రయోగాతిశయము.

ప్రకృతకథకు పోలినట్లుగా సూత్రధారుఁడు ప్రయోగించిన వాక్యార్థమునే చేకొని పాత్రము రంగమున ప్రవేశించుట కథోద్ఘాతము.

సూత్రధారుఁడు చేయు ఋతువర్ణనముచే సూచింపఁబడి పద సామ్యమును బట్టిగాని, ఆ ఋతుసమానమైన ధర్మములు గలిగినట్టిగాని పాత్రము ప్రవేశించుట ప్రవర్తకము.

సూత్రధారుఁడు, స్థిరపఱిచి 'ఇదిగో' 'ఇతఁడు' అని చెప్పి చూపినంతనే తదనుగుణముగ పాత్రము ప్రవేశించుట ప్రయోగాతిశయము. ప్రస్తావనలో ఋతుగానము కవి వంశ సామర్థ్యాదికములు గూడ వచింపఁబడును.

విష్కంభము

రంగమునఁ బ్రదర్శింప వీలువడని విషయమును, సూచించుచు జరిగినదియు, జరుగనున్నట్టియు నగు కథను మధ్యమ పాత్రలచే తెలుపుట విష్కంభము. ఇది శుద్ధము, సంకీర్ణ(మిశ్ర)ము నని రెండువిధములు.

శుద్ధవిష్కంభము — ఒకరుగాని, ఇద్దరుగాని మధ్యమ పాత్రలచే సూచింపఁబడినది.

మిశ్ర (సంకీర్ణ) విష్కంభము — మధ్యమాధమ పాత్రలచే సూచింపఁబడినది.

ప్ర వే శ క ము

ప్రదర్శింపఁ వీలుగాని విషయమును సూచించుచు జరిగినది, జరుగనున్నది యగు కథను కేవలము నీచపాత్రలచేఁ బ్రయోగించిన ప్రవేశకము. ఇది ప్రథమాంకము ముందుండరాదు. నాయకుఁడు, ప్రతినాయకుఁడు, మంత్రి, పురోహితుఁడు విద్యాధికులు, నాయిక — ఉత్తమ పాత్రములు.

విదూషకుఁడు, దూత, దాసదాసీజనులు మధ్యమపాత్రములు. సేవకులు, తోటమాలి, చండాలాదులు నీచపాత్రములు.

చూళిక

తెరలోపలనుండు పాత్రముచే సూచింపఁబడిన విషయము చూళిక.

అంకాస్యము

ముందటి అంకముచివరనున్న పాత్రచే తర్వాత యంకప్రారంభ విషయము సూచింపఁబడిన నది అంకాస్యము.

అంకావతారము

విష్కంభముతోఁ గాని, ప్రవేశకముతోఁ గాని, అక్కడ లేకయే ముందంకముచివరఁ బ్రవేశించిన ఒకపాత్రచే, మునుపటి యంకము యొక్క కథ విడిపోవకుండునట్లుగాఁ దరువాతి యంకకథ సూచింపఁ బడుట అంకావతారము.

రసము - రసస్వరూపము

విభావ, అనుభావ, సాత్త్విక, వ్యభిచారి భావముల సమ్మేళన మున నాస్వాదింపఁబడు స్థాయిభావమే రసము

సరస కావ్యబంధము, నిపుణ నట ప్రదర్శన సామాజికుల (ప్రేక్షకుల) చే భావింపఁబడి విభావాదుల కూడికచే పరిపుష్టమై ఆస్వాదింపఁబడు స్థాయిభావమే రసమని తాత్పర్యము.

స్థాయిభావము

సజాతీయములగు భావములచేఁ గాని, విజాతీయములగు భావము లచేఁ గాని, త్రెంపులేక అనుభవించువఱకును స్థిరముగానుండు మనో ధర్మరూపమగు భావము స్థాయిభావము.

రసవిభాగము

1 శృంగారము 2 హాసము 3 కరుణము 4 రౌద్రము 5 వీరము 6 భయానకము 7 బీభత్సము 8 అద్భుతము 9 శాంతము *

వీనికిఁ గ్రమంబుగ స్థాయిభావములు:

1. శృంగారమునకు-రతి, 2. హాస్యమునకు - హాసము, 3. కరుణమునకు—శోకము, 4 రౌద్రమునకు-కోపము, 5. వీరమునకు—ఉత్సాహము, 6 భయానకమునకు—భయము, 7 బీభత్సమునకు—జుగుప్స, 8. అద్భుతమునకు—విస్మయము, శాంతమునకు—శమము.

రసోత్పత్తికిఁ గారణమైనది విభావము.

రతి, హాసము మొదలగు నాయా స్థాయిభావముల విశేషముగా భావింపఁజేయునది విభావము.

అట్టి విభావము, ఆలంబనవిభావ మని, ఉద్దీపనవిభావమని రెండు విధములు.

1. ఆలంబన విభావము :—

రతి మొదలగు స్థాయిభావముల చేరికకు సంబంధకారణమైనది ఆలంబనవిభావము.

---

* శాంతరసమును ద్రోసిపుచ్చి ఎనిమిదియే రసములని ధనికాదుల మతము. శృంగారమొక్కటే రసమని శృంగారప్రకాశకర్త. ప్రేయస్సు, శాంతము అలోఁ బడియని రుద్రటుఁడు. దీనితో వాత్సల్యము భక్తిఁ జేర్చి పండ్రెండని మఱికొందఱు. పైతొమ్మిదే ప్రధానరసములని భరతాదులు. ఈరసములును ధర్మార్థకామమోక్షఫలములనొసంగవలంతులని యర్థము.

ఉదా. నాయికానాయకులు - రతియను స్థాయిభావము నేర్పడు ప్రతివిశేషములకు స్థానమైనవారు నాయికానాయకులు కావున వీరిని ఆలంబన విభావమందురు.

2. ఉద్దీవన విభావము :—

రత్యాది స్థాయిభావముల కాలంబనమైన నాయికానాయకాదుల గుణములు, చేష్టలు, అలంకారములు, తటస్థములగు మలయానిల చంద్రకిరణాదులు ఉద్దీపనవిభావము.

నాయికానాయకాదుల రూపము, యౌవనము మొదలగునవి గుణములు — హావము భావము మొదలగునవి చేష్టలు - వస్త్రములు, నగలు మొదలగునవి అలంకారములు — చంద్రుడు ఉద్యానము మలయమారుతము మొదలగునవి తటస్థములు.

సూక్ష్మముగనున్న రత్యాదిస్థాయిభావముల ఉద్దీపింపజేయుట (ప్రేరేచుట) చేత ఇది ఉద్దీపన విభావము.

అ ను భా వ ము

లౌకికములైన రత్యాదిస్థాయుల కార్యములైన క్రీగంటి చూపులు మొదలగునవి అనుభావములు. రత్యాదిభావముల అనుభవింపజేయుటవలన వానికి దరువాత నుద్భవించుటచే ఇది అనుభావము.

సా త్త్వి క ము

పరుల కష్టసుఖములను బలుమాఱులు భావించుటవలన మనంబునకుం గల్గు తన్మయత్వము సత్వము. అట్టి సత్వమువల్ల గలుగునవి సాత్త్విక భావములు.

ఇది యెనిమిది విధములు :

1. స్తంభము, 2. ప్రళయము, 3. రోమాంచము, 4. స్వేదము, 5. వైవర్ణ్యము, 6. వేపథువు, 7. వైస్వర్యము, 8. అశ్రువు,— అని.

వ్య భి చా రి భా వ ము

(సంచారీభావము)

సర్వత్ర విశేషముగ రత్యాదిస్థాయిభావములకు సహాయకారులగుచు చరించునది. వ్యభిచారిభావము అను నీపదమువ్యుత్పత్తియు నిదియే. ఇది ముప్పదిమూఁడు విధముల నుండును.

నిర్వేదము, గ్లాని, శంక, అసూయ, మదము, శ్రమము, ఆలస్యము, దైన్యము, చింత, మోహము, స్మృతి, ధృతి, వ్రీడ, చాపలము, హర్షము, ఆవేగము, జడత, గర్వము, విషాదము, ఔత్సుక్యము, నిద్ర, అపస్మారము, సుప్తి, బోధము, అమర్షము, అవహిత్థ, ఉగ్రత, మతి, వ్యాధి, ఉన్మాదము, మరణము, త్రాసము, వితర్కము.

ఇవి రసమునకు సహాయ కారకములు.

సముద్రమున అలలు పైకెగయుచు తగ్గుచు ఆసముద్రమునకు ఉత్కర్ష గలిగించుచు తాము నాసముద్రరూపముచే పొందునట్లు ఈవ్యభిచారి భావములు స్థాయిభావములందే పుట్టుచుఁ దగ్గుచు స్థాయి పోషణమునకై తామును తద్రూపమునే పొందును. రసములకు సహకారులనుట యీ కార్యమే.

నా య క ల క్ష ణ ము

దోషరహిత కావ్యములందు రసమున కాటపట్టగు నాయకుఁడు ప్రధానము. పుణ్యశ్లోకుఁడగు నాయకుని చరిత్రము వర్ణింపఁబడని కావ్యము వర్జింపఁదగినదని ప్రాజ్ఞులవచనము. ఉదాత్తనాయక చరిత్రమే ప్రబంధముయొక్క ప్రశస్తికిఁ గారణమని పెద్ద లనుచున్నారు.

ఇట్టినాయకుఁడు, కులీనత, ఉజ్జ్వలత, భాగ్యము, ఔదార్యము, తేజస్విత, వైదగ్ధ్యము, ధార్మికత్వము మొదలగు గుణములచేత విరాజిల్లును. ఈనాయకుఁడు ప్రబంధఫలభోక్తయగును. ఇనిగాక యితఁడు యశము, ప్రతాపము, చతుర్విధ పురుషార్థములం దనురక్తి, సద్గుణములు గలిగి యుండును.

ధీరోదాత్తుఁడు, ధీరోద్ధతుఁడు, ధీరశాంతుఁడు, ధీరలలితుఁడు అని నలుదెఱంగుల నాయకులు శృంగారాది రసంబుల కాటపట్టయి వఱలుచుందురు.

1. ధీరోదాత్తుఁడు— ధీరుఁడు, గంభీరుఁడు, మహాసత్వ సంపన్నుఁడు, కరుణామయుఁడు, ఉదారుఁడు, నిరహంకారుఁడు, ఆత్మస్తుతి దూరుఁడు నయిన నాయకుఁడు ధీరోదాత్తుఁడు.

ఉదా: రాముఁడు, దుష్యంతుఁడు, హరిశ్చంద్రుఁడు, జీమూతవాహనుఁడు మొదలగువారు.

2. ధీరోద్ధతుఁడు— ఎక్కువ బలము గలవాఁడు, భయము గొల్పు నడవడిక గలవాఁడు, ఆత్మస్తుతిప్రియుఁడు, అతికోపనుఁడు, అత్యహంకారి, అగు నతఁడు ధీరోద్ధతుఁడు.

హిరణ్యకశిపుఁడు, రావణుఁడు, శిశుపాలుఁడు, దుర్యోధనుఁడు మొదలగువారు— వీరెప్పుడును ప్రతినాయకులుగనే పరిగణింపఁ బడుదురు.

3. ధీరలలితుఁడు— నిశ్చింతుఁడు, కళలయం దనురక్తుఁడు, స్మరభీతుఁడు, భోగాసక్తుఁడు నగు నాయకుఁడు ధీరలలితుఁడు.

శూద్రకమహారాజు మొదలగువారు.

4. ధీరశాంతుఁడు— ధీరుఁడు, శాంతుఁడు, ద్విజుఁడు, శుచి, ధీశాలి, అభిమాని, సుకుమారుఁడు అగు నాయకుఁడు ధీరశాంతుఁడు.

చారుదత్తుఁడు మొదలగువారు.

పై నలువురుగాక (1) అనుకూలుఁడు, (2) దక్షిణుఁడు, (3) ధృష్టుఁడు, (4) శఠుఁడునని శృంగారనాయకులు నల్వురు గలరు.

నా య క స హా యు లు

శృంగార నాయకులకు నాయికల ననుకూలింపఁ జేయుటకు సహాయులు నల్గురు సచివులుగలరు. వారు– (1) పీఠమర్దుఁడు. (2) విటుఁడు (3) చేటుఁడు. (4) విదూషకుఁడు.

1. పీఠమర్దుఁడు— నాయకునికంటెఁ గొంచెము తక్కువవాఁడై సకల కార్యములను జేయువాఁడు పీఠమర్దుఁడు.

రామాయణమున సుగ్రీవాదులు.

2. విటుఁడు— పీఠమర్దునికంటె తక్కువ వాఁడును, నాయకున కుపయోగించు సంగీతాది విద్యలలో నేదో యొక్కవిద్య నెఱింగినవాఁడు విటుఁడు.

నాగానందమున శేఖరకుఁడు మున్నగువారు.

3. చేటుఁడు— నాయికాసంధాన కుశలుఁడై, మాటలందు నేర్పరియై నాయకునకు సహాయుఁడైనవాఁడు చేటుఁడు.

4. విదూషకుఁడు—మాటల వికారతచేతను, అంగవికారాదుల

చేతను నవ్వించుచు నాయకుని మనస్సును సంతోషపెట్టువాఁడు విదూషకుఁడు.

శాకుంతలమున మాఢవ్యుఁడు—మొదలగువారు.

నా యి క లు

నాయికలు : (1) స్వీయ (2) పరకీయ (3) సామాన్య అను మూఁడు భేదముల నొప్పుచుందురు.

1. స్వీయ — కులవతి, లజ్జావతి, సౌశీల్యాది సకలసద్గుణవతి అగు నాయక స్వీయనాఁబడు.

సీత, రుక్మిణి మొదలగువారు.

2. పరకీయ — పరపురుషుని యందున్న ఆసక్తిని మఱుఁగు పఱచునది పరకీయ.

3. సామాన్య— సంగీతాభినయాది లలితకళల నెఱింగి ఉత్సాహవతివలె మెలంగుచుఁ గపటవిలాసాదులు గలిగి తన యభిప్రాయము నెవ్వరికినిఁ దెలియపఱుపకుండు వెలయాలు సామాన్య.

స్వీయనాయిక : (1) ముగ్ధ. (2) మధ్య. (3) ప్రౌఢ యను భేదముల మూఁడు తెఱంగుల నుండును.

1. ముగ్ధ — అప్పుడప్పుడే పొడసూపు జవ్వనపుఁ బొల్పుతో లజ్జచేత శృంగారచేష్టల మఱుఁగుపఱచునది ముగ్ధ.

2. మధ్య — యౌవనోచిత కామసంపత్తిగలిగి, సమాన లజ్జయు నంగవికాసమును రతియందలి యుత్సాహముగల జవ్వని మధ్య.

3. ప్రౌఢ— ఎక్కువవలపు, సిగ్గుపలుచన, కామావేశబుద్ధి, మదనకార్యచాతుర్యము, గల యువతి ప్రౌఢ.

ఈనాటకమునకు నుపోద్ఘాతము వ్రాయుటకు నా కవకాశము కల్గించిన హితకారిణీ సమాజమువారికి, దీని నచ్చొత్తించుటలో ననేక విధములఁ దోడ్పడిన శ్రీ పామర్తి గోపాలకృష్ణ శర్మగారికి, ముద్రాపకులు శ్రీ అద్దేపల్లి నాగేశ్వరరావుగారికి మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడను.

ప్రభుత్వ కళాశాల
రాజమహేంద్రవరము
10 - 7 - 1952

గ. శ్రీ. న. ఆచార్య
ప్రధానాంధ్రోపన్యాసకుఁడు

అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

సప్తమ ముద్రణము

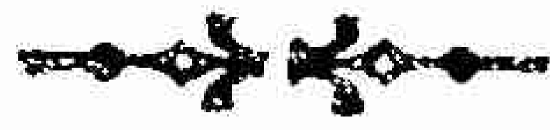
శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారి యీ భాషాంతరీకరణము నేడు సప్తమ ముద్రణము నొందఁ గల్గుటకు తోడ్పడిన యావదాంధ్రలోకమునఁ గల పండితులకు, పామరులకు, రసికులకు, ఆంధ్ర విశ్వకళా పరిషత్తునకు, శ్రీమాన్ గ. శ్రీ. న. ఆచార్యగారికి మా కృతజ్ఞత మనస్ఫూర్తిగా ప్రకటించుచున్నాము.

హితకారిణీ సమాజము

అభిజ్ఞాన

శాకుంతలము.

ప్రస్తావన.

నాంది.

ఉ. ఎయ్యది యాద్యమౌ నజునిసృష్టికి, హవ్యము నేది తాల్చుఁ, దా
నెయ్యది సోమయాజి, మఱి యేయవి కాలవిభాగ మిచ్చు, రెం,
డెయ్యది తాల్చి శబ్దగుణ మెల్లెడ నుండును, హేతుభూతమౌ
నెయ్యది సర్వభూతముల, కెయ్యది ప్రాణము ప్రాణికోటి కెం,
దయ్యతులాష్ట దేహముల నందుశివుం డిడు మీకు భద్రముల్.

సూత్రధారుఁడు—(నాంది యైనతరువాత తెరవంకఁ జూచి) ఓసీ! అలంకరించుకొనుట పూర్ణముగా నైనపక్షమున, నీవిటురమ్ము.

నటి—(ప్రవేశించి) అయ్యా! ఇదిగో వచ్చితిని. నే నేనియోగమును జేయవలయునో దేవర యాజ్ఞాపింతురుగాక!

సూత్ర—ఓసీ! ఈసభ విద్వాంసులతో నిండి యున్నది. ఇప్పుడు మనము కాళిదాసునిచేతఁ గ్రొత్తగా రచియింపఁబడిన యభిజ్ఞాన శాకుంతలమను నాటకముచేత వీరిని సేవింపఁదగును. కాఁబట్టి సావధానముగా దాని ప్రయోగమును నడపవలెను.

నటి—చక్కఁగా నాడుటయందు సమర్థులైన తమ కేలోపము రాదు.

సూత్ర—ఓసీ! నేను నీతో సత్యము పలికెదను.

గీ. తలఁప నాదు ప్రయోగకౌశలము మంచి
దంచుఁ, బండితుల్ సంతోష మందువఱకు;
నేఁతయుఁ బ్రవీణు లనువారి హృదయమైనఁ,
జాల నమ్మకమిడ దాత్మశక్తియందు.

నటి—(వినయముతో) అది యట్టిదే. తరువాతఁ జేయఁ దగినపని నిప్పుడు దేవర యాజ్ఞాపింపవలయును.

సూత్ర—ఈసభవారి కర్ణరంజనము కంటె మఱియొకటి యే మున్నది ?

నటి—ఇఁక నే నిప్పు డే ఋతువునుగుఱించి పాటపాడుదును ?

సూత్ర—ఓసీ! ఇంతకుముందే వచ్చినదియు భోగములకుఁ దగినదియు నైన యీ గ్రీష్మసమయమును గూర్చియే పాడవలెను. ఇప్పుడు—

గీ. హాయిగా స్నానములు చేయ ననువుపడుచుఁ,
బాటల సుగంధయుతవనపవన మమర,
సులభముగ నీడలను నిద్రసుఖముకలిగి,
దివసములు రమ్యమగుఁజాలఁ జివరలందు.

నటి—ఆలాగే, (అని పాడుచున్నది.)

గీ. భ్రమరములచేతఁ జుంబింపబడియు, నింత
మృదువులగు కేసరంబుల తుదలు కలుగు
నల శిరీషపుష్పంబుల నతులదయను
జెలువలు ధరించుచున్నారు శిరసులందు.

సూత్ర—ఓసీ! చక్కఁగాఁ బాడితివి! ఆహా! రంగమంతటను మనస్సులు రాగమందుఁ దగులఁ జిత్తరువువలె నున్నది! కాఁబట్టి యిప్పు డేనాటకము నారంభించి వీరిని సంతోషపెట్టుదము?

నటి—ఓయీ! అభిజ్ఞానశాకుంతల మను పేరుగల యపూర్వ నాటక ప్రయోగముచేత వ్యవహరింతమని మొదటనే యాజ్ఞ యిచ్చి యయున్నావుగదా?

సూత్ర—ఓసీ! చక్కగా జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చితివి! ఈ క్షణమున నేను మఱచిపోతిని సుమా! ఎందుచేతనన—

గీ. రమ్యమగు నీదుమృదు గీతరాగమునను
బలిమిమెయి సమాకర్షింపఁబడినవాఁడ;
లీల నతివేగవంతమా లేడిచేత
వడిగ దుష్యంతనృపుఁ డీడ్వఁబడినయట్లు.

ఇది ప్రస్తావన.

శ్రీ

అభిజ్ఞాన
శాకుంతలనాటకము.

ప్రథమాంకము.

రంగము—కణ్వాశ్రమారణ్యము.

(విల్లును, అమ్మును, కేలం దాలిచి, రథముపై నెక్కి, నొక్క జింకను దఱుముచు సారథితోఁ గూడ దుష్యంతమహారాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

సూతుఁడు—(రాజువంకను, మృగమువంకను, జూచి) దేవా!

గీ. ఆమృగమును, సధిజ్యశరాసనంబుఁ
గరమున ధరించుమిమ్మును, గాంచ నాకు,
దక్షమృగమును వెన్నంటి యరుగునట్టి
యల పినాకపాణిని గన్నయట్లు యయ్యె.

రాజు—సూతుఁడా! మనల నీసారంగము బహుదూరము గొనివచ్చినది. చూడు! అది మఱి యిప్పుడును—

* చ. వడిఁ బఱ పెంచు తేరిదెసఁ బల్మఱు మోర్మెడ ద్రిప్పి చూచుచుం
గడు శరపాతభీతిఁ దనకాయము ముందుకుఁ గుంచి, యెంతయుం
బడలిక నోటినుం డెఱచి, మార్గమునిండ సగంబుతిన్న ద
ర్భలు పడ, మింటఁ బోయెడు ధరం బదమూనక, పెద్దదాఁటులన్.

(విస్మయముతో) ఆ! ఏమిది! ఎంత వేగముగా వెంబడించుచున్నను, ఇంతలోనే యిది కనఁబడుట ప్రయత్నసాధ్య మయ్యెను!

* స్వభావోక్తి. భయానకరసము.

సూతు—దేవా! నేల మిట్టపల్లములుగా నున్నదని గుఱ్ఱముల వగ్గములు బిగియఁబట్టి రథవేగము మందముగ నొందించితిని; అందు చేతనే, మృగము మన కెడ మయినది. ఇప్పుడు మఱల సమప్రదేశమునఁ జనుచున్నాము కాఁబట్టి దేవర కది లభింపకపోదు.

రాజు—అట్లయినఁ బగ్గముల సడలవిడువుము.

సూతు—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు కావించెద, (అని రథవేగము నిరూపించి) దేవా! ఇప్పుడు చూడుండి! చూడుఁడి!

ఉ. పగ్గముల న్సడల్చుడును, వాజులు మేనులు సాఁచి పాఱెడున్
నిగ్గగు చామరాగ్రములు నిశ్చలత న్వహియింపఁగాఁ, జెవుల్
దిగ్గన నిక్కఁబెట్టి తమలేచినధూళికి నంటరానివై,
బెగ్గలిపాఱు నామృగము వేగము సైఁపక కూడఁబోవునాన్.

రాజు—(సంతోషముతో) నిజముగా నీహరులు సూర్యాశ్వములను, హరిణములను మించి పరుగెత్తుచున్నవి.

గీ. ఏది కడుఁ జిన్నదై యుండు నిప్పు డదియు
క్షణములోపల గొప్పదై కానుపించు;
నేది నడుమను నెడ ముండి యొసఁగుచుండు
నదియు నొకటిగాఁ గలిసియున్నట్లు తోఁచు;

గీ. ప్రకృతిచేతను నెయ్యది వక్ర మగునో
పరఁగ నయ్యది సమరేఖవలెనె యుండు;
దూర మిది చేరు విది యని, తేరివడిని
నిర్ణయింపఁగరా దేకనిమిషమునను.

సూతుఁడా! ఇదిగో హరిణంబును మరణంబు నొందించు చున్నాఁడఁ జూడుము. (అని వింట బాణమును సంధించుచున్నాఁడు.)

(తెరలోనుండి) ఓహో! రాజా! ఇది యాశ్రమమృగము. చంపఁదగినది కాదు. చంపఁదగినది కాదు.

సూతు—(ఆవంకఁజూచి యాలకించి) దేవా! ఇదిగో బాణపాతదూరమున నున్న యీసారంగమునకును మనకును నడుమ నెవ్వరో జడదారులు వచ్చుచున్నారు.

రాజు—(తొట్రుపాటుతో) అట్లయిన గుఱ్ఱముల నిలుపుము.

సూతు—అలాగున నే. (అని రథము నిలుపుచున్నాఁడు.)

(అప్పు డిద్దఱుశిష్యులతో వైఖానసముని ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

వైఖా—(చేయెత్తి) రాజా! ఇది మా యాశ్రమమృగము. చంపకు చంపకుము.

గీ. వలదు వల దల్ల బాణంబు వదలఁబోకు
మృదువయిన యీకురంగంబు మేనిమీఁద
దారుణంబుగ మండెడు దహనశిఖను
విరులమొత్తంబుమీఁదను విడుచునట్లు.

గీ. వజ్రసారంబు నిశితనిపాత ఘోర
మట్టి నీమార్గణం బేడ? యక్కటకట!
యరసి చూడంగ నత్యంతతరళ మైన
యీహరిణపోత జీవితం బదియు నేడ?

గీ. కాన నిప్పుడ, మనుజేంద్ర! కార్ముకమునఁ
జక్కసంధించినశరంబు సంహరింపు;
ఆర్తులను గావఁ బుట్టినయట్టినీదు
శరము నిరపరాధులమీఁదఁ జనఁగఁదగునె?

రాజు—ఇదిగో! ఉపసంహరించినాఁడ. (అని చెప్పినట్లు చేయుచున్నాఁడు.)

వైఖా—(హర్షముతో) ఇది పురువంశప్రదీపకుండవగు నీకే చెల్లినది.

క. ధరఁ బూరువంశజుండగు
దొరకుండగు నీక యిట్టి దొడ్డగుణంబుల్;
మరి నీవుఁ బడయు మిటువలె
వరగుణములు గలుగు చక్రవర్తిం బుత్రున్!

శిష్యులు—(చేతులెత్తి) తప్పక చక్రవర్తి యగు కొడుకుం బడయుదువుగాత!

రాజు—(ప్రణమిల్లి) భూసురాశీర్వాదముం బ్రతిగ్రహించినాఁడ.

వైఖా—రాజా! మే మిప్పుడు సమిధలందేర బయలుదేఱినాము. మాలినీతీరమునఁ గులపతులును మాగురువులును నగు కణ్వమహామునుల యాశ్రమ మిదే కానఁబడుచున్నది. కార్యాంతరభంగంబు వాటిలకుండు నేని, అందుఁ బ్రవేశించి యతిథిసత్కారంబుఁ గైకొనఁదగును.

గీ. ధన్యాదములును నిర్విఘ్నములును నైన
యల తపోధనానుష్ఠానములను జూచి,
'జ్యాకిణాంక మీభుజమె కా యరసి యింత
దవ్వు రక్షించునది!' యని తనరఁగలవు.

రాజు—కులపతు లగు కణ్వమహర్షు లిప్పు డాశ్రమముననే యున్నారుకదా?

వైఖా—లేరు. అతిథిసత్కారార్థము తమకూఁతు శకుంతలను నియోగించి, యామెయొక్క ప్రతికూలదేవతం బ్రశాంతి నొందించు నిమిత్తము వారిప్పుడే సోమతీర్థమునకుం బోయినవారు.

రాజు—కానిండు; ఆమెనే కాంచెదను. ఆమెయైన నాభక్తి నమ్మహర్షికి విన్నవింపఁగలదు.

వైఖా—ఇఁక మేము మాపనికిం జనియెదము. (అని శిష్యులతోఁ గూడ నిష్క్రమించె.)

రాజు—సూతుఁడా! అశ్వంబులం దోలుము. పుణ్యాశ్రమసందర్శనంబునఁ మనగాత్రములం బవిత్రము గావించుకొందము.

సూతు—దేవరయాజ్ఞాప్రకారము చేసెద. (అని రథమును వేగముగాఁ దోలుచున్నాఁడు.)

రాజు—(అంతటఁ గలయంజూచి) సూతుఁడా! ఇది చెప్పకున్నను, తపోవనముయొక్క పరిపూర్ణత యని తెలియ వచ్చుచున్నది!

సూతు—ఏలాగున?

రాజు—నీవు చూడవా యేమి! ఇదిగో—

సీ. చిలుకతొఱ్ఱల కందువులనోళ్ళనుండి ని
వ్వరిధాన్యములు జాఱెఁ దరులక్రింద,
నింగుదీఫలముల నిందందు నూఱిన
పొలుపుఁ దెల్పెడు నూనె గలుగుశిలలు;
విశ్వాసమునఁ జేసి వినిశబ్దము సైఁచి
మెదలక నిల్చె నీమృగచయంబు,
వల్కలాంచలములవలన జాఱిన వారి
ధారాంకితము లేటిదారు లొప్పె,
పవనాప్తిఁ గదలు కాలువనీటఁ దడిసిన
మూలంబులను నొప్పె భూరుహములు,
క్రమ్ముకొన్నట్టి యాజ్యధూమమ్ముచేతఁ
జిగురుటాకులరాగంబు చెన్ను మాసె;

కుశలు కోసినకొనలను గొంకు లేక
మేసెడుఁ గురంగశాబముల్ మెల్లమెల్ల.

సూతు—సర్వమును సరిగా నన్నది.

రాజు—(కొంచెము దూరము పోయి) సూతుఁడా! తపోవన వాసులకు బాధ కలుగరాదు. రథ మిక్కడనే నిలుపుము. నేను దిగెదను.

సూతు—పగ్గములం బట్టినాఁడను. ఇఁక దేవర దిగవచ్చును.

రాజు—(దిగి తనవేషముఁ జూచుకొని) సూతుఁడా! తపోవనంబులకుం బోవునపుడు వినీతవేషంబులతోడనె చనవలయును గదా! వీనిం బట్టుకొమ్ము. (అని ధనస్సును, ఆభరణములును, సూతునిచేత నిచ్చి) నే నాశ్రమవాసులం జూచి మరలి వచ్చునంత లోన గుఱ్ఱములం గడుగుము.

రాజు— (నడిచి యిటునటుఁ జూచి) ఇదే యాశ్రమద్వారము; లోనికిఁ జనియెదను. (ప్రవేశించి నిమిత్తమును సూచించి)

* గీ. ఇది ప్రశాంతమౌ యాశ్రమపదము చూడ;
అదరెను భుజంబు; ఫల మెట్టు లొదవు నిందు?
అట్టులనఁగ నేల? భాగ్య బులు నుర నన్న
కాలమందు, సర్వత్ర మార్గములు గలుగు.

(తెరమఱుఁగున) నెచ్చెలులారా! ఇక్కడ, ఇక్కడ.

రాజు—(చెవి యిచ్చి విని) ఇదిగో సమీపమునఁ జెట్లచాటునకు దక్షిణముగ మాటలవలె వినఁబడు చున్నవి. అచ్చటికిఁ బోయెదను. (వెళ్ళిచూచి) ఇదె యాతపస్వికన్యలు తమశక్తికిం దగిన నీళ్ళకుండలతో లేతచెట్లకు నీళ్ళుపోయ నీ వైపునకే వచ్చుచున్నారు.

* నిర్ణయాంత సందేహాలంకారము; నిర్ణయాంత ఆక్షేపాలంకారము, అర్థాంతరన్యాస

(వారివంకఁ బాఱఁజూచి) ఓహో! వీరిదర్శన మెంతె మనోహరముగా నున్నది!

గీ. ఆశ్రమంబున నున్న, నీ యతివజనము
లలితమూర్తి శుద్ధాంతదుర్లభము చూడ
యానుగా! యెందునేని యుద్యానలతల
వనలతలె మించవే గుణగణముచేత!

వృక్షాంతము.

కానిమ్ము. నే నీ చెట్లనీడను నిలిచి వీరివ్యాపారముం గనిపెట్టెదను.

[పూర్వము చెప్పినపనియందే ప్రవర్తించుచు సఖులతో
శకుంతల ప్రవేశించుచున్నది.]

శకుం—నెచ్చెలులారా! ఇక్కడ, ఇక్కడ.

అనసూయ—చెలియా! శకుంతలా! గురువు లగు కాశ్యపు లకు నీకంటె నీ వృక్షములే ప్రియతరంబు లని నే ననుకొనియెదను. ఎందుచేత నందువేని, ఈ నవమల్లికాకుసుమకోమలి వగు నిన్నును వీనిపాదములకు నీళ్ళు పోయ నియమించెను.

శకుం—ఓ యనసూయా! కేవల పితృనియోగమే గాదు. నాకును వీనియెడల సోదరస్నేహమే.

(అని చెట్లఁ దమఫుట నభినయించుచున్నది.)

ప్రియంవద—సఖీ! శకుంతలా! ఇంతదనుక నీళ్ళు పోసిన యాశ్రమవృక్షము లీ గ్రీష్మకాలమునను బుష్పించునవి. పుష్పించు కాలము గడచిపోయిన వృక్షముల కిప్పుడు నీళ్ళు పోయుదము. అందుచే మన కధికపుణ్యము వచ్చును.

శకుం—ఓ ప్రియంవదా! చక్కఁగా నాలోచించితివి.

(అని మరలఁ జెట్లుదఫుట నభినయించుచున్నది.)

రాజు—ఈమె నేలాగునఁ గణ్వపుత్రి యనుకొందును? (విస్మయముతో) ఓహో! ఈమె నిట్టాశ్రమధర్మమునందు నియోగించిన పూజ్యుఁడయిన యా కాశ్యపుఁ డుచితాలోచన లేనివాఁడుగా నున్నాఁడు!

గీ. ఈనిసర్గమనోహరం బైన మేని
నుగ్రతపములపాల్ సేయ నొప్పు నిమ్మ
హర్షి నీలోత్పలదళమ్ము నంచుచేతఁ
దా సమిల్లతలను గోయఁ దలఁచె డెల్లు?

ఔఁగాక! చెట్లమఱుఁగుననుండియే వీరి ననుమానము పుట్టకుండ నీమె జాడలఁ గనిపెట్టుచుండెద.

(అని యాప్రకారము చేయుచున్నాఁడు)

శకుం—అనసూయా! ప్రియంవద దయమాలి స్తనవల్కలమ్మును గట్టిగా బిగించినది. దీనిని సడలింపుమా.

అన—అలాగుననే. (అని వదలుచేయుచున్నది.)

ప్రియం—(నవ్వుచు) ఇప్పుడు నీ గుబ్బల నుబ్బఁజేసిన నీ యౌవనప్రాదుర్భావము నందించుకొమ్మిక. ఊరక నన్నేల నిందించెదవు?

రాజు—ప్రియంవద యథార్థముగా చెప్పినది.

గీ. పండుటాకులచేఁ గప్పఁబడినపూవు
భంగి, నిజశోభ సంతిన నాంగికంబు
చూడ లేదయ్యెఁ, జెలువు ఱడి మూపు నొంటఁ
గవచనులయుబ్బు మాటువల్కలముచేత.

ఏమి? ఈమె శరీరమునకీవల్కలము తగనిదే యయినను, అలంకారశోభం బొంపుఁజెందింపకున్నదికాదు.

చ. సరసిజము శైవలంబునఁ బెనఁగొని యుండియు రమ్యమే యగున్;
మలినపు శంక యుం గలిగి మంజులత న్వహియించుఁ జంద్రుఁడున్;
చెలువుగ మించె నీ జలజనేత్రయు వల్కలధారణంబునన్;
తలఁపఁగ సుందరాంగులకుఁ దాను విభూషణ మేదిగా దిలన్?

మఱియు నా డెందంబునందు—

గీ. కఠినమయ్యు మృగాక్షికిఁ గాంతవల్క
లమ్ము రుచిభంగి మీఱ దయ్యె నవమ. వికచ
కంజయుగ్ము గప్పు నళికి గంత మిత
విమలఁబడిన కఠినవృంతపత్రతతి వోలె.

శకుం—(ముందునకుఁజూచి) సఖులారా! ఈ పొగడచెట్టు గాలిచేఁ గదలుచున్న చిగురుఁగేలఁ నన్నుఁ ద్వరపెట్టుచున్నట్టున్నది. దీనిం గారవింతును రండు. (అని యందఱు నడుచుచున్నారు.)

ప్రియం—సఖీ! శకుంతలా! ఇచ్చటనే మఱి నిమిషము నిలువుము.

శకుం—ఎందునిమిత్తము?

ప్రియం—నీవు దాపున నిలుచుటంజేసి యీపొగడ వృక్షము లతతోడం గూడి యున్నట్లు ప్రకాశించుచున్నది.

శకుం—ప్రియంవదా! ఇందువల్లనేకదా నీవు ప్రియంవద వైతివి.

రాజు—ప్రియంవదా! ప్రియ మయినను సత్యమే పలికితివి. ఈమెకు—

ఆ. వె. కిసలయంబుసగిదెఁ గెమ్మోవి తనరారు;
బాహువులు మృదువిటపములఁ బోలు;

అంగకముల నెల్ల సమకొను నొదుగుఁబు
వలపు గొలుపఁ దగుచు సలరుచుండె.

అన——సఖీ! శకుంతలా! 'వనజ్యోత్స్న' యని నీవు పేరు పెట్టుకొన్న యీవనమాలిక యిప్పుడు బాలసాలమునకు స్వయంవర వధు వైనది. దీనిం జూచితివా?

శకుం——(లత చెంగ్గఱఁ బోయి చూచి) చెలియా! అహా! ఈ రమణీయ కాలమున, ఈ లతాపాదపమిథునమునకు నొండొరులం గలయుట సంభవించినది! నవకుసుమయౌవన యీ వనజ్యోత్స్న; పల్లవ రాగంబున నొప్పి భోగార్హ మయినది యీ [illegible].

(అని చూచుచు నిలుచున్నది.)

ప్రియం——(చిఱునవ్వుతో) అనసూయా! ఏమిచేత శకుంతల 'వనజ్యోత్స్న'ను దడవుగఁ జూచుచున్నదో నీవెఱుఁగుదువా?

అన——నేనూహింపఁజాలను, నీవే తెలుపుము.

ప్రియం——ఈవనజ్యోత్స్న యే ప్రకారముగాఁ దగినపాదపముతోడఁ గూడినదో యాప్రకారముగాఁ దానును తనకుఁ దగిన వరునిఁ బొందవలయు నని.

శకుం——(అనసూయతో) ఇది నిశ్చయముగా నీకు నీమనసులో నున్నకోరిక. (అని జలకలశమును వంచుచున్నది.)

అన——ఓ శకుంతలా! జనకులగు కాశ్యపులచే నీవలెనే స్వహస్తముతోఁ బెంపఁబడినమాధవీలత యిది. దీని మఱచిపోతివి గదా?

శకుం——నన్ను నేను మఱతునేని, అప్పుడు దీని మఱతును. (లతను జూచి) ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము! ప్రియంవదా! నీకొక్క ప్రియము చెప్పెదను.

ప్రియం——సఖీ! నాకుఁ బ్రియ మేది?

శకుం—అకాల మయినను, ఈమాధవీలత యిప్పు డామూల మును మొగ్గ దొడిగినది.

ఉభయు—(సత్వరముగాc జనుచు) చెలియరో! నిజముగానా? నిజముగానా?

శకుం—నిజము కాదా? మీరు చూడుడి.

ప్రియం—(సంతోషముతోc జూచి) సఖీ! దీనిచేతనే నీకు నే నొక్క ప్రతిప్రియము చెప్పెదను.

శకుం—నాకుc బ్రతిప్రియ మేది?

ప్రియం—నీకుc బాణిగ్రహణము సమీపించుచున్నది—

శకుం—(అసూయతోc గూడినట్లుగా) ఇది నీమనసులోని పిచ్చి యూహ, కాcబట్టి నీ మాట నేను వినను.

ప్రియం—సఖి! నేను పరిహాసముగాc జెప్పుచున్నదానంగాను. ఇది నీకళ్యాణసూచకమయిన నిమిత్తమని పూజ్యులగు కణ్వమహర్షుల ముఖమువలననే విన్నదానను.

అన—ప్రియంవదా! అందుచేతనేకదా శకుంతల యీమాధవీ లత కంతప్రేమతో నీళ్ళు పోయుచున్నది.

శకుం—అది నాకుc దోcబుట్టువు కాcబట్టి నే నెట్లు నీళ్ళు పోయకుండcగలను? (అని కలశము వంచు చున్నది.)

రాజు—(మనసులో) నాయీమనోరథము దుర్లభ మేమో! ఈమె కులపతి యగు కణ్వునకు సజాతీయ యైన భార్యయందుc బుట్టినది కాకుండవచ్చునా? తప్పక యుచితమని; సందేహింపcబనిలేదు.

గీ. నృపపరిగ్రహయోగ్య యీనెలత నిజము;
కాక, నామది నిర్దోష మీకె నెట్లు

డవుటు? నెందు సందేహాస్పదములయందు
నాత్మగతులె ప్రమాణంబు లార్యులకును.

అయినను, ప్రత్యక్షముగానే యీమె నెఱింగెద.

శకుం—(తొట్రుపాటుతో, నీళ్లుపోయుటచే దుస్సిపడి, యీ తుమ్మెద నవమాలికాకుసుమమును విడిచిపెట్టి నా నెమ్మోమున వ్రాల వచ్చుచున్నది! (అని భ్రమరబాధ నభినయించుచున్నది)

రాజు—(ఆశమీఱ విలోకించి) మేలు! ఈమెభీతయును రమణీయముగానే యున్నది.

క. ఎందెందుఁ దిరుగుఁ దుమ్మెద,
యందందే బెళుకుగనుల నడరింపు చని
చ్ఛం ద్రిప్పెడు బోను లఘునన
మందగమన దృష్టివిభ్రమము చేర్పెడునో!

(అసూయ కలిగినట్టుగా)

చ. కదలెడి లిల్ బెళుకుగడకన్నుల నంటెదు మాటిమాటికిన్;
వదిగ రహస్య మాడుగతిఁ బల్కెదు కర్ణమునంతఁ జేరి; యల్
ముదమున కాస్పదం బయిన మోవిని గ్రోలెదు కేల్విసర్ప; ష
ట్పద! కృతిపీన; మేమె చెడువారము తత్త్వవిచారమగ్నతన్.

శకు.—చెలులారా! నీతిమాలిన యీతుమ్మెదచేత బాధింపఁబడుచున్న నన్ను రక్షింపుడు.

ఇద్దఱు—(చిఱునవ్వుతో) ఈ తపోవనంబులు రాజుచే రక్షింపఁబడుచుండ, నిన్ను రక్షించుటకు మే మెవరము? దుష్యంతుని బిలువుము.

రాజు—(తనలో) బయల్పడుటకు నాకిది మంచిసమయము.

(ప్రకాశముగా) భయపడఁగలదు— (అని సగముచెప్పి మనసులో) ఇట్లయిన రాజభావము వెల్లడియగును. అవునుగాక! ఇట్లు పలికెదను.

శకుం— ఈ దుష్టషట్పదము నన్ను వదలకున్నది. మఱియొకచోటి కేఁగెద. (మఱియొక యడుగు నడచి నిలిచి చూపులు నిగిడించుచు) హో! హో! ఇదియేమి? ఇక్కడికిని వెంటబడుచున్నది!

రాజు—(సత్వరముగా వచ్చి)

గీ. ఎవఁడవుర నీవు? ముగ్ధలౌ యాతపస్వి
కన్యకల వేఁప వచ్చితి కావరమున;
దుర్వినీతుల దండించు నుర్వి నెల్లఁ
బౌరవుం డేలుచుండఁగ భయము లేక.

(అందఱును రాజుంజూచి తత్తరపడుచున్నారు)

అన— అయ్యా! ఇప్పుడు విశేషోపద్రవ మేమియు లేదు. మా ప్రియసఖియైన యీకొమ్మ తుమ్మెదబాధవలన బెగడొందినది.

(అని శకుంతలం జూపుచున్నది)

రాజు—(శకుంతల వంకఁ దిరిగి) చక్కఁగాఁ దపస్సు వర్ధిల్లుచున్నదా?

శకు—(సిగ్గుచేఁ దలవంచుకొని యూరకున్నది)

అన— ఇప్పుడు విశిష్టాభ్యాగతునిచేత మఱింత చక్కఁగా వర్ధిల్లుచున్నది.

ప్రియం— దేవరవారికి స్వాగతము. (అని శకుంతల తలవంకఁ దిరిగి) సఖీ! శకుంతలా! నీవు పర్ణశాలకుఁ బోయి, పండ్లతోడఁ గూడఁ బాద్యార్ఘ్యంబులం గొనిరమ్ము. ఇంతలో నీయుదకము పాదప్రక్షాళనంబున కుపయోగించును.

రాజు—ఏమియు నక్కఱ లేదు. ఇప్పుడు మీ ప్రియవాక్యములచేతనే నా కాతిథ్యము జరిగినది.

అన—అట్లయిన ముహూర్తమాత్రము దేవర యీ చల్లని నీడగల యేడాకుల యరఁటి చెట్టుక్రింది వేదికమీఁదఁ గూరుచుండి యలయికం దీర్చుకోఁ దగును.

రాజు—పని చేసి మీరును నలసి యున్నారు. ముహూర్తకాలము కూర్చుండుఁడు.

అన—సఖి! శకుంతలా! మన కతిథిసేవయే యర్హకృత్యము. కాఁబట్టి యిందుఁ గూర్చుందము. (అన నందఱుఁ గూరుచున్నారు.)

శకుం—(ఆలోచించి మనసులో) ఇదియేమో కాని యీయనం జూచి తపోవనంబులం గానరానియొక వికారంబునకు లోనైనదానను.

రాజు—(అందఱిం జూచి) ఓహో! మీ స్నేహము సమానమయిన వయస్సుచేతను రూపముచేతను రమణీయముగా నున్నది!

ప్రియం—(రహస్యముగా) అనసూయా! ఈయన యెవరు? చతురగంభీరాకారంబున, మధుర ప్రియవాక్యంబులం బలుకుచు రాజువలెఁ గనవచ్చుచున్నాఁడు.

అన—నాకును గౌతూహలము గలుగుచున్నది. ఈయన నడిగెదను. (ప్రకాశముగా) దేవరవారి మధురాలాపంబుల వలన గలిగిన విశ్వాసము తమ్ముఁ గొన్ని సంగతుల నడుగ నన్నుఁ బ్రేరేచుచున్నది! తమచే నేరాజర్షివంశ మలంకరింపఁబడుచున్నది? ఏదేశమందు జనులు దేవరవియోగమునకుం గుందుచున్నారు? సుకుమారమయ్యు నీశరీర మెందుకు మిత్త్రము తపోవనగమనపరిశ్రాంతిపాలు సేయఁబడినది?

శకుం—(మనసులో) హృదయమా! ఆరాటము మానుము. నీ వడుగఁ దలంచినదాని నీ యనసూయయే యడుగుచున్నది.

రాజు—(తనలో) నన్ను నే నేమని యిప్పుడు తెలుపు కొందును? ఏలాగున నన్ను నే మఱుఁగుపెట్టుకొన్నైన నేర్తును! ఏమయినం గానిమ్ము; ఈప్రకారముగాఁ జెప్పెదను. (ప్రకాశముగా) పూరువంశసంభవుం డయినరాజుచేత ధర్మాధికారమునందు నియో గింపఁ బడినవాఁడ నయి, యాశ్రమవాసుల సత్క్రియానుష్ఠానములు నిర్విఘ్నములుగా నెగడుచుండుటం దెలిసికొనఁ నీధర్మారణ్యంబునకు వచ్చినాఁడను.

అన—ధర్మమార్గమునం జరించువాశ్రమవాసు లిప్పుడుగదా రక్షకుండు గలవారైరి.

శకుం—(శృంగారలజ్జ నభినయించుచున్నది.)

సఖులు—(ఉభయుల యాకారములం దెలిసికొని రహస్యముగా) సఖీ! శకుంతలా! పూజ్యుఁడగు కణ్వమహాముని యిప్పు డిచ్చట నుండిరేని,—

శకుం—(రోషముతో) ఉండిన నేమి?

సఖు—తనప్రాణతుల్యమైన ధనమొసంగి యీయతిథిం గృతార్థుఁ గావింపఁగలఁడు.

శకుం—సఖులారా! వేఱొక్కటేదియో మనసున నుంచుకొని గూఢముగా మాటలాడెదరు. మీమాటలు లాలింపను.

రాజు—మేము నించుక మీనెచ్చెలివృత్తాంతము నడుగ వచ్చునా?

సఖు—దేవర యిట్లు కోరుట మా కనుగ్రహముకదా!

రాజు—మహానుభావుఁ డగు కాశ్యపుఁడు శాశ్వతబ్రహ్మనిష్ఠుఁ డని ప్రసిద్ధి. అట్టివాని కెట్లు మీనెచ్చెలి కూఁతు రయ్యెను?

అన—దేవర యాకర్ణింప వలయును. కౌశికుం డని వంశ

నామముగల మహాప్రభావసంపన్నుఁ డయినరాజర్షి యొకఁడుకలఁడు కదా!

రాజు—కలఁడు; విని యున్నాము. అనంతరము?

అన—అతఁడే మాచెలియు గన్నవాఁడు. కన్నవారిచే విడువఁబడినయీమెను బెంచుట మొదలుగాఁ గల పనులు నిర్వర్తించుటం జేసి పూజ్యులగు కణ్వులును నీమెకు జనకు లయిరి.

రాజు—"విడువఁబడి" యను శబ్దశ్రవణముచేతనే వేడుక హెచ్చుచున్నది. మొదటినుండియు వినఁగోరుచున్నాము.

అన—దేవర యవధరింపవలయును. పూర్వ మా రాజర్షి యుగ్రతపస్సు చేయుచుండఁగా, దేవతలు భయపడి యాతని తపమునకు విఘ్నమాచరింప మేనక యను నచ్చరం బుచ్చిరి.

రాజు—దేవతల కిపరతపోభయశీలత యెప్పుడు నున్నదియే. తర్వాత, తర్వాత?

అన—అంత వసంతసమయమున మిగులనుత్కృష్టమైన సున్మాదమును బుట్టించు నామెరూపమును జూచి—(అని సగము పల్కి సిగ్గుచే నూరకున్నది.)

రాజు—ఇవియన్ని దెలియునే తెలియుచున్నవి. నిస్సంశయముగా మీ సఖి యప్సరస్సంభవయే.

అన—సందేహ మేమి?

రాజు—స్పష్ట మగుచునే యున్నది.

క. అటువంటిరూప మారయ
నెటువుట్టును మర్త్యవంశలోకములందున్;
చటులప్రభాశిరళ మగు
తటిల్లత జనింపఁగలదె ధారుణి నెందున్?

శకుం——(క్రిందఁ జూచుచుఁ గూరుచున్నది.)

రాజు—— మనసులో) నా మనోరథమున కవకాశ మున్నది. అయినను, చెలికత్తియచేఁ బరిహాసముగా నుదాహరింపఁబడిన యీమెయొక్క వరవిషయకమైన ప్రార్థనను విని నాడెందము సందేహముచే నాందోళించుచున్నది.

ప్రియం——(చిఱునవ్వుతో శకుంతలవంకఁ జూచి, నాయకాభిముఖియై) దేవరవారు మఱియు నేమో పలుకఁ దలఁపు గలిగి యున్నట్టు కనుపట్టుచున్నారు.

శకుం——(అంగుళిచే నెచ్చెలిని బెదరించుచున్నది.)

రాజు——నీవు తెన్నుగాఁ గనిపెట్టితివి. సచ్చరిత్రశ్రవణము నందలి యపేక్షవలన మఱియు నొక్కప్రశ్న మడుగవలసియేయున్నది.

ప్రియం——సంకోచింపవలదు. తపస్వీజనులను సంకోచము లేక యడుగఁదగును గదా!

రాజు——మీసఖినిగూర్చియె యెఱుఁగఁ గోరుచున్నాము.

ఉ. ఈరమణీలలామ హృదయేశుఁ డెవండు లభించుదాఁకఁ గామవ్యా
పారవిరోధి యైనవ్రతభారము దీనిని బూని యుండునా?
చారువిలోచనప్రభల సామ్యము వచ్చు కురంగభామినీ
వారముతోడ నిచ్చలును వాసము నిత్యము చేయుచుండునా!

ప్రియం——దేవా! ధర్మాచరణమునందు సహితము మాతరుణి పరాధీనయే. అయిన నీమెం దగినవరున కీవలె ననియే యెప్పుడును గురుండ్రసంకల్పము.

రాజు——(సంతోషముతో మనసులో) అయిన నసంకల్పము దుర్లభము కాదు.

గీ. హృదయ! సాభిలాషివి గమ్ము యింక నీవు;
సంశయమనివృత్తి యిత్తఱి సంభవించె;
ననల మని దేని భ్రమియించి తదియె యిప్పు
డంటఁ గూడినమాణిక్య మయ్యె జుమ్ము.

శకుం——(రోషముతోఁ గూడినట్లుగా) అనసూయా! నేను వెళ్లెదను.

అన——ఎందునిమిత్తము?

శకుం——ఈ యసంబద్ధప్రలాపములను ప్రేలు ప్రియంవదకథ పూజ్యురాలయిన గౌతమితోఁ జెప్పుటకు.

అన——సత్కారముం బడయఁదగు నతిథిప్రశస్తు నిట్లు విడిచి పెట్టి మనసు వచ్చినట్లు పోవుట యాశ్రమవాసుల కగు నడువడికిం దగవు కాదు.

శకుం——(ఏమియు బదులు పలుకక బయలుదేఱినది.)

రాజు——(తనలో) ఆ! ఎట్లుపోవుచున్నది! (కూడఁ జనఁగోరి తన మనసును నిగ్రహించి) కాముకజనమనోవ్యాపారము చేష్టలతో సమానమయినది గానే యుండును! కావుననే నేనును——

క. మునిపుత్రిక వెంటం బడి
చనఁ జూచియు నిలువఁబడితి సౌశీల్యముచే
త నిపుడ, యిమ్ముఁ గదలకయుఁ
జని క్రమ్మఱ వచ్చినట్టె సరిగాఁ దోఁచున్.

ప్రియం——(శకుంతలం బట్టుకొని) సఖీ! నీవు పోఁగూడదు.

శకుం——(బొమ్మముడితో) ఎందుచేత?

ప్రియం——నీవు నాకు రెండుచెట్లకు నీళ్ళుపోయ నప్పుపడి యున్నదానవు. కాఁబట్టి నాఋణము తీర్చి మఱి పోదువుగాని రా.

(అని బలాత్కారముగా మరలించుచున్నది.)

రాజు—ఓదయామయీ! నాకుం జూడ వృక్షములకు నీళ్ళు పోయుటవలననే యీమె యలసిపోయినట్లు తోఁచుచున్నది. ఔను గదా? ఈమెకు,

ఉ. కుండను బూన మూఁపులవి క్రుంగెను, హస్తతలంబు లెఱ్ఱనై
యుండె, వడిం జొచ్చెం గుచయుగ్మము, మిక్కిలి యుచ్ఛ్వాసముల్,
నిండెను మోమునందుఁ జెమటనిడ్డ శిరీషము వాడెఁ జెక్కటల్,
వెండ్రుకలుం గలంగె ముడివీడెఁ గదా నొకచేతఁ జెక్కునన్.

కావున నీమెఋణమును నేను దీర్చెదను; కైకొనుఁడు.

(అని చేతియుంగరము నిచ్చుచున్నాఁడు.)

సఖులు—(పుచ్చుకొని నామముద్రాక్షరములఁ జదువుకొని యొకరినొకరు చూచుకొనుచున్నారు)

రాజు—నన్ను వేఱువిధముగా భావింపవలదు. రాజపురుషుల మగుటచే, మాకిది రాజువలన లభించినది.

ప్రియం—అందుచేతనే యీయుంగరము దేవరవ్రేలి నెడఁ బాయఁ దగదు. తమమాటచేతనే యీమెఋణము తీఱిపోయినది.

అన—సఖీ! శకుంతలా! దయాళు వయిన యీమనుజుచే, లేక, యీమహారాజుచే, నీఋణవిమోచన మయినది. ఇప్పుడు నీవు పోవచ్చును.

శకుం—(మనసులో) నేనే స్వతంత్రురాల నయితినే?—

ప్రియం—ఇంకను వెళ్ళ వేమి?

శకుం—ఇప్పుడు నే నేమియు నీయాజ్ఞకు లోఁబడియుండ లేను. నాయిష్టము వచ్చినప్పుడు నేను బోయెదను.

రాజు—(శకుంతలం జూచి మనసులో) ఈమెమీఁద నా

కొట్టినదో యీమెకును నామీఁద నక్కటే యున్న దేమో! ఏలాగున నయిన నాకొక యవకాశ మున్నది. ఎట్లంటేని —

గీ. కలిసి మాటాడకున్న, నామాటలకును
వీను లొగ్గదు నభిముఖియై నెలంత;
వెలఁది నా మోమునను జూడక నిలువకున్న,
నన్యవిషయంబులకుఁ బోవ దతివదృష్టి.

[తెరలో]

ఓహో! తపస్వులారా! మీరు తపోవనమునందలి జంతువుల రక్షింప సిద్ధముగా నుండుఁడు. మృగయావిహారి యగు దుష్యంత మహారాజు సమీపమున వచ్చుచున్నాఁడఁట.

గీ. కొమ్మలకుఁ గట్టి తడినల్కలమ్ము లున్న
యాశ్రమమహీజముల యందు, హయఖురాళి
నడరుపెనుధూళి పడెను సాయంతనంపు
టరుణరుచిఁ బొల్చు శలభచయంబువోలె.

రాజు—(మనసులో) అక్కటా! సైనికులు నన్ను వెదకుచుఁ దపోవనంబులకు బాధ గల్గించుచున్నారు!

[మరల తెరలో]

ఓహో! తపస్వులారా! వృద్ధులును, స్త్రీలును, బాలురును, వ్యాకులపడ నిదిగో యేనుఁ గొక్కటి సంప్రాప్త మయినది.

చ. అరదముఁ జూచి భీతి నొకహస్తి తురంగసమూహ ముక్కడఁగ్,
దరువు ప్రకాండమం బొడువ దంతిముఖంబు పొరఁడ చు వోవఁగాఁ
జరణములం దగిలో సిన చారులతావళి నీడ్చుకొంచు, న
బ్బురగతిఁ జొచ్చెఁ బుణ్యవనమున్, వ్రతవిఘ్నము రూపుదాల్చెనాన్.

(అందఱును విని యించుక సంభ్రాంత లయి లేచుచున్నారు)

రాజు—(మనసులో) అయ్యో! నేను తపస్వుల కపరాధము చేసినవాఁడ నయితిని! కానిమ్ము. నేఁ బోయి నివారించెదను.

సఖులు—దేవా! ఈ యడవియేనుఁగు వృత్తాంతముచేతఁ గల గుండు వడినారము. పర్ణశాలకుఁ జన ననుజ్ఞ యిమ్ము.

అన—సఖీ! శకుంతలా! పూజ్యురాలగు గౌతమి విచారించుచుండును. శీఘ్రముగా రమ్ము. అందఱము నొకటిగాఁ గూడుకొందము.

శకుం—(నడవలేన ట్లభినయించుచు) హా! హా! నడవఁ గాళ్ళాడకున్నవి!

రాజు—(తొట్రుపాటుతో) మీరు యథేష్టముగాఁ బొండు. మే మాశ్రమపీడ తొలఁగు ప్రయత్నముం గావించెదము. (అందఱును లేచుచున్నారు)

సఖులు—మీ మహాత్మ్యమును గుర్తెఱిఁగి యుపచారములు చేయనింజేసి యిప్పుడు మీయెడ నపరాధుల మయితిమి. క్షమి యింపుఁడు. మాచే నర్హసత్కారముం బడయని దేవరను వెండియుఁ జూడ వేడుక కలదని విన్నవించుటకు మాకు లజ్జ యగుచున్నది.

రాజు—అటుకాదు. మీదర్శనముచేతనే మేము సత్కృతుల మయితిమి.

శకుం—అనసూయా! సూదిగంటి క్రొత్తదర్భపుడక నా పాదముం గ్రుచ్చుకొన్నది (మఱియొకకుఱుఁగు పోయి) చెలులారా! నా నారచీర కురవకవృక్షముయొక్క కొమ్మం జిక్కుకొన్నది. దీనిం దీసికొనువఱకు నిలిచి నన్ను వెంటఁ గొనిపొండు. (అని మిషపెట్టి రాజుం జూచుచు నాలస్యముగా సఖులతో నడచుచున్నది)

రాజు—(నిట్టూర్పు వుచ్చి) అందఱుం జనిరి! కానీ నేనునుం జనియెదను. శకుంతలం జూడఁగాంచినది మొదలు నగరగమనమును గుఱించిన యుత్సాహము తగ్గినవాఁడ నైతిని. వెంట వచ్చినవారిం గలిసికొని తపోవనమునకు సమీపమున విడియించెదను. శకుంతలా వ్యాపారమునుండి నాడెందమును మరలింపఁజాలకున్నాఁడను.—

గీ. నడచుచున్నది ముందుకు నాశరీర;
మాత్మ పరుగువాఱెడు వెన్క కవశ మగుచు,
మంచిగాలికి నెదురుగఁ గొంచుఁబోవు
ధ్వజమునకుఁ గట్టు పట్టువస్త్రంబువోలె.

(అందఱు నిష్క్రమించిరి.)

ద్వితీయాంకము.

ప్రదేశము—ఆశ్రమారణ్యము.

[అప్పుడు విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విదూ—(నిట్టూర్పు విడిచి) హా! దైవమా! మృగయాశీలుఁడగు నీరాజుచెలిమిచేత మోసపోయితిని గదా! ఇదిగో మృగము, ఇదిగో వరాహము, అదిగో శార్దూలము, అని మిట్టమధ్యాహ్నమున మండువేసవికాల మగుటచేఁ బలుచనినీడలు గల యరణ్యమార్గముల నొకయడవినుండి యొక యడవికిఁ ద్రిప్పుట యగుచున్నది. ఆకులు పడి చెడిపోయిన వెచ్చని కొండయేళ్ళ నీళ్ళు త్రాగ నబ్బుచున్నవి. వేళ తప్పి కఱకుట్లమాంసము భోజనమునకు సంభవ మగుచున్నది. గుఱ్ఱములయొక్కయు నేనుఁగులయొక్కయు ధ్వనులచేత రాత్రి

ర్థమైనను మంచినిద్ర పట్టలేదు. పెద్ద తెల్లవాఱుజామున శౌనిక కొడుకులు పిట్టవేఁటకాండ్రు చెవులు బద్దలుగా నఱచు వనగమన కోలాహలముచే మెలఁకువ వచ్చినది. ఇప్పటికిని పీడ పోలేదు. ఆమీఁద స్ఫోటకముమీఁద వ్రణ మైనది. నిన్న మేము వెనుక పడియుండ, లేడివెంబడి నాశ్రమపదమును బ్రవేశించిన యీ మహాను భావునకు నాదురదృష్టముచేత శకుంతల యను తాపసకన్య యొక్కతె కానఁబడినది. అప్పటినుండియు నగరగమన మనుకథ యేనిఁ దలపెట్టఁడు. దీనినే యత్యంతము చింతించుచున్న నాకన్ను లనె ప్రభాత మైనది. ఏమిగతి? సమయకృత్యములం దీర్చుకొని, వేషముం దాల్చియున్న నామిత్రునిం గాంచెదను. (అని వెళ్ళిచూచి) ఇదిగో చేతులయందు విండ్లు దాల్చి, యడవిపువ్వులదండలు వేసికొని కిరాతకాంతలు తన్నుఁ జుట్టుకొని యుండఁ జెలికాఁ డీలాగుననే వచ్చుచున్నాఁడు. రానిమ్ము. అంగభంగమునఁ గదలలేని వాని వలె నుండెదను. ఈవిధమున నయినను గొంత విశ్రమము పొందెదను. (అని దండకాష్ఠము నానుకొని నిలుచున్నాఁడు.)

[అంత, మున్నుచెప్పిన పరివారముతో రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

రాజు—(మనసులో)

గీ. కనఁగఁ బ్రియురాలు సులభగాఁ గానిపించ,
దామె భావముఁ గని మది యాసపడెడు;
నింక మరుపూన్కి తుదముట్ట దిప్పు డయిన,
నుభయులకు గోర్కు లానంద మొనఁగుచుండె.

(చిఱునవ్వునవ్వి) ఇట్లు కాముకుఁడు తనయభిప్రాయమున కనుగుణముగా నిష్టురాండ్రయొక్క చిత్తవృత్తులను భావించుకొని పరిహాసపాత్రుఁ డగును.

ఉ. నిద్దపుఁజూడ్కి నొండుకడ నేత్రము ద్రిప్పుటయున్, నితంబముల్
పెద్దవియౌట, మందగతిలీలను బోవుట, బోటు లాపి పో
వద్దనుచో నసూయమెయి వారలఁ బల్కుట, కాముకుండు తా
నద్దిర! సర్వ మాత్మవిషయంబుగనే కొనుచుండు నాత్మలోన్.

విదూ—(ఆలాగుననే యుండి) ఓ వయస్యా! నా కరచరణంబులు గదలవు. వాఙ్మాత్రముచేతనే యాశీర్వదించెద. విజయీభవ!

రాజు—(చిఱునవ్వుతో) నీ కీయంగవైకల్య మెందువలన గలిగినది?

విదూ—ఇదియేమి? స్వయముగానే కన్ను గలియఁబెట్టి కన్నీళ్లేలఁ బొడమెదు నని యడిగెదవు!

రాజు—నా కేమియుం దెలియకున్నదే.

విదూ—ఓ వయస్యా! ఆ ప్రబ్బమాను కుబ్జలీలను విడంబించుచున్నది. అది స్వభావముచేతనా? నదీవేగముచేతనా?

రాజు—నదీవేగమే యందునకుఁ గారణము.

విదూ—ఆ ప్రకారముగా నాకును నీవే!

రాజు—ఏప్రకారముగా?

విదూ—ఈ విధముగా నీవు రాజకార్యములను విడిచిపెట్టి, యిటువంటి వ్యాకులప్రదేశములయం దాటవికవృత్తి నుండఁదగితివి. నేనును నిశ్చయముగాఁ బ్రతిదినమును క్రూరమృగములను దోలుటచే కీళ్ళు సడల నాయవయవములు నాయధీనములు గాకయున్నవి. కాఁబట్టి నాయం దనుగ్రహించి యొక్కదిన మయినను నన్ను విశ్రమము పొందుటకు వదలివేయుము.

రాజు—(మనస్సులో) వయస్యుఁడును ని ట్లనుచున్నాఁడు;

నాకును గణ్వాతనయం దలంచి డెందంబు వేటయందు విముఖ మగు చున్నది.

గీ. ఎపుడుఁ బ్రియురాలితోఁ గూడ నిచట నుండి
సొగసుఁజూపులఁ గఱపినమృగచయంబు
పయిని బాణంబుఁ బూనిచి వంచఁజాల
నెక్కుపెట్టిన యీవింటి నింక నేను.

విదూ—(రాజు మొగమువంకఁ జూచి) దేవా! ఏమో మన సున నుంచుకొని యాలోచించుచున్నావు. నాపలుకు లరణ్యరోదన మాయెను.

రాజు—(చిఱునవ్వు నవ్వి) మఱి యేమున్నది? మిత్రునిమాట దాఁటరాదని చింతించుచుంటిని.

విదూ—దీర్ఘాయుష్మంతుఁడవు గమ్ము. (అని చనఁబోవు చున్నాఁడు)

రాజు—మిత్రుఁడా! నిలువుము. నేనింకను నీతో మాటాడ వల సియే యున్నది.

విదూ—దేవా! ఆనతిమ్ము.

రాజు—అలపు తీర్చుకొన్నపిమ్మట నీవు నా కొక్క యనా యాసకార్యంబునఁ దోడుపడవలయును.

విదూ—కుడుములు తినుటయందా?

రాజు—చెప్పెద నుండుము.

విదూ—ఊరకున్నాను.

రాజు—ఓరీ! ఎవఁడురా? అక్కడ.

ద్వారికుఁడు—(ప్రవేశించి) దేవా! ఆజ్ఞయిండు.

రాజు—రైవతకా! సేనాపతిం బిలుపుము.

దౌవా—అలాగుననే (అని నిష్క్రమించి సేనాపతితోడం గూడఁ బ్రవేశించి) ఇదె యాజ్ఞాపించు వేడ్కతో భర్త యీవంకనే చూడ్కి నిగిడించి యున్నాఁడు. దేవర సందర్శించఁ గొమ్ము.

సేనాపతి—(రాజుపైఁ జూడ్కి వాలయించి) వేఁట దోష యుక్తముగాఁ గానఁబడునది యయ్యును, స్వామియెడఁ గేవలము మేలు చేయునదియే యైనది. ఎట్లంటేని,

చ. పొరిపొరి మౌర్వి లాగుటను బూర్వశరీరము గట్టివాఱి, భా
స్కరకిరణాళి కెంతయును సైఁచుచుఁ జెమ్మట లేశమైననుం
బొరయక, చిక్కియున్ దృఢతఁ బొందుటఁ బల్చనిమేన, విక్రమ
స్థిరుఁ డయి యీతఁ డొప్పెడును జెల్వుగ శైలచరద్ద్విపం బనన్.

(దగ్గఱకు వచ్చి) స్వామీ! జయము వుఁగాక! ఈ యరణ్య మందుఁ గ్రూరసత్వముల సంచారముల నరికట్టినారము. ఇఁక నిచ్చట నుండ నేల?

రాజు—సేనాపతీ! మాఢవ్యుఁడు వేఁటను దూషించుటచేత నాకు దానిమీఁది యుత్సాహము పోయినది.

సేనా—(రహస్యముగా) వయస్యా! విదూషకా! నీ పట్టును వదలకుండుము. నేను స్వామిచిత్తవృత్తి ననుసరించి ప్రవర్తించెదను. (ప్రకాశముగా) ఈ మూర్ఖునిం బ్రేలుఁగోనిండు. ఇక్కడ దేవరయే నిదర్శనముగా నున్నారు.

సీ. కడుపులోఁ గ్రొవ్వెల్లఁ గఱఁగి యత్యంతంబు
నుదరంబు పలుచనై యొప్పెసంగు,
గ వ్యాయామమునఁ జేసి కాయంబు చులుకగా
నెత్తుట కర్హమై యేపుమీఱు,

జంతుసంతానహృదంతర భయకోప
　　ముల వికారములును దెలియ నగును,
శరము చలించులక్ష్యమునందుఁ దాఁకిన
　　ధన్వికిఁ గరము సంతసము గలుగు,
వ్యసనమంచును వేఁటను బలుకుచుందు
రది యసత్యంబు కేవల మరసి చూడ,
వేఁటయే కానిపనియేని వేఱు దేనఁ
బుట్టు నిట్టివినోదంబు పుడమిమీఁద?

విదూ—(కోపముతో) రాజుగా రిప్పుడు తెలివిగలిగియే యున్నారు. నీవే వనచరుఁడవయి యడవడవిఁ దిరుగుచుఁ గడకు ముక్కు కండలు కబళింపఁగోరు నొకముసలియెలుంగునోటఁ బడియెదవు.

రాజు—భద్ర! సేనాపతీ! పలుపలుకులేల? మన మాశ్రమ సమీపమున నున్నవారము కాఁబట్టి నీ మాటల కేము నమ్మతింపనేరము. ఇప్పుడు,

మ. మునుఁగం జెల్లు నిపానవారి మహిషంబుల్ కొమ్ములాడించుచున్,
　పెనునీడ న్వసియించి లేళ్ళు నెమరు ల్వేయం దగు న్గుంపులై,
　పనిగాఁ బందులు ముస్తలెత్తఁ జను విశ్వాసంబునన్ గుంటలన్,
　ధను విప్పట్టున విశ్రమింపఁగనగున్ జ్యాబంధము న్బాయుచున్.

సేనా—ప్రభువువారికి రుచించునట్ల కానిండు.

రాజు—అట్లయిన మున్ను పోయియున్న వలవేఁటకాండ్రఁ గ్రమ్మఱింపుము. మనసైనికులం దపోవనంబును విడిచి దూరంబుగఁ బోవునట్లు దిట్టము చేయవలయును. చూడు.

గీ. శాంతిపరులౌ తపోధనచంద్రులందు,
　దహనశీలమౌ తేజంబు దాఁగి యుండు;

తాఁకఁ దగియుండు సూర్యకాంతంబు లట్లు,
వెలికిఁ దార్తురు పరతేజ మడర ...ని.

సేనా—స్వామి యానతిచ్చినట్లు.

విదూ—నీయుత్సాహవార్తలు చాలించి, తొత్తుకొడుకా! పో.

(సేనాపతి నిష్క్రమించెను.)

రాజు—(పరివారముఁ గాంచి) మీరు వేఁటవేషంబులఁ దీయుఁడి. రైవతకా! నీవును నాయాజ్ఞ నడిపింపుము.

పరిజనము—దేవర యజ్ఞాపించినట్లు. (అని నిష్క్రమించిరి)

విదూ—నీ విప్పు డీఁగనైన లేకుండఁ జేసితివి. ఇఁక దట్టము లగుతీవజొంపములతోడఁ గూడినయీచెట్టునీడను గూరుచుండుము. నేనును సుఖాసీనుండ నయ్యెద.

రాజు—ముందు నడువుము.

విదూ—రమ్ము, నీవును రమ్ము.

(ఇద్దఱును నడిచి కూరుచున్నారు.)

రాజు—మాఢవ్యా! నీవు కన్నులుగలఫలంబుఁ బొందలేదు. ఏలయన—నీవు దర్శనీయ మగు పదార్థముం జూడకపోతివి.

విదూ—అదేమి! నీవు నాయెదురనే యున్నావే!

రాజు—ఎల్లవారుం దమవారిని మనోహరమయిన వారినిగానే చూచుకొందురు. నేనన్ననో యీయాశ్రమమున నలంకారభూత యగు నా శకుంతలంగూర్చి చెప్పుచున్నాను.

విదూ—(తనలో) కానీ నే నీయనకు సం దీయకుండెదను, (బిగ్గరగా) ఓమిత్రుఁడా! ఇప్పుడు తాపసకన్యనుసహితము కామించుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నావే!

రాజు—సఖా! పరిహాస్యవస్తువుమీఁదికిఁ బౌరవులమనస్సు పోదు. ✓ 14.7.

విదూ—అట్లయిన నిది యేమి?

రాజు—గీ. అప్సర స్త్రీస్త్రికి జన్మించి యామెచేత
విడువఁబడి మౌనికి లభించె వెలఁది యీమె
చెట్టునను జాతి జిల్లేడుచెట్టుమీఁదఁ
బడిన నవమాలికాప్రసవంబువగిది.

విదూ—(నవ్వి) ఓమిత్రుఁడా! ముద్దఖర్జూరంబు రుచియింపని వానికిఁ జింతపండుమీఁద బుద్ధిపోయినట్లు, స్త్రీరత్నములఁ బాటింపని నీ కీకోరిక పుట్టినది.

రాజు—ఆమెం జూచినవాఁడవు గావుగావున నీవిట్లు పలుకుచున్నావు.

విదూ—నీకును వింతఁ బుట్టించుటంజేసి యామె సుందరియే కావచ్చును.

రాజు—వయస్యా! పెక్కులేల!

ఉ. చిత్తరువందు వ్రాసి తగ జీవము పోసి విధాత తాను లో
కోత్తరరూపబృందముల నుల్లమునం దలపోసి చేసెనో
యుత్తరుణీలలామ నన నీ డొడఁగూడక చెన్నుమీఱెడున్,
దత్తనురామణీయకము ధాతసమర్థతయుం దలంపఁగన్.

విదూ—అట్లయినచో, ఇఁకఁ జక్కనిస్త్రీలకెల్లను బరాభవమే యగును.

రాజు—నామనసున కస్లే తోఁచు చున్నది.

ఉ. వాసన చూడనట్టిప్రసవంబు, నఖంబులఁ ద్రుంపనట్టి నూ
త్నాసమపల్లవంబుఁ, బరు లాననిక్రొవ్విరితేనె, నూచి వి

న్యాసము లేనిరత్నము, మహితతపుణ్యఫలంబుఁ బోలు నా
భాసురగాత్రి నేయగ మెవండు భుజింప విరించి వ్రాసెనో!

విదూ—అట్లయిన, గారనూనెచేఁ జిక్కనైన యొకయరణ్య వాసి యయిన తపస్వియొక్క చేతిలోఁ బడకమునుపే నీ వామెను శీఘ్రముగా దక్కించుకొనుము.

రాజు—పరాధీనురాలుగదా యామె? ఇప్పు డామె జనకులును దగ్గఱ లేరు.

విదూ—మఱి నీయం దామె కెట్టియనురాగము గలదు?

రాజు—తపస్వికన్యలు స్వభావముచేతఁ బ్రగల్భురాండ్రు కారు గదా! అయినను—

గీ. ఏ నభిముఖుండఁగాఁ జూపు నిట్టె త్రిప్పె,
నన్యకారణమున నవ్వినట్లు నవ్వెఁ,
గావున మరుండు శీలంబుకలిమి నడఁగి
స్పష్టమును గూఢమునుగాక పరఁగి యుండె.

విదూ—ఏమి? అట్లుగాక చూచినంతమాత్రమున నీతొడ మీఁద వచ్చి కూర్చుండునా?

రాజు—సఖులతోఁగూడి వెళ్ళునప్పుడు వినయవతి యయ్యును మిక్కిలి నాయెడ భావమును గనఁబఱిచినది. అట్లెకదా?

గీ. చరణమునఁ గ్రుచ్చుకొనెఁ గుశాంకుర మటంచుఁ
గొన్నియడుగులె నడచి యూరొమ్మ నిలిచె;
తరువుశాఖల వస్త్రంబు తగుల కున్నఁ
దీసికొనుదానివలె వెనుకఁ దిరిగిచూచె.

విదూ—ఇట్లు నీకు బత్తెంబు లభించునేని, యిఁక నీ వీతపో వనమునే యుద్యానవనముగాఁ జేసికొందు వని తలంచెదను.

రాజు—మిత్రుఁడా! ఇక్కడి తపస్వులు కొందఱు నన్నాన వాలు పట్టిరి. మన మొకసారి యేమిషచేత మరల నీ యాశ్రమమును బ్రవేశింతమో యాలోచన చెప్పుము.

విదూ—మఱియొక యాలోచన యెందుకు? నీవు రాజవు కావా?

రాజు—అయిన నేమి?

విదూ—నీవారధాన్యములో నాఱవభాగము మాకు రావలె నని వెళ్లుదము.

రాజు—ఓయి మూర్ఖుఁడా! వీరలను పరిపాలించినందునకయి, రత్నరాసుల నయినను విడిచిపెట్టి చేకొనందగిన మఱియొక భాగధే యము లభించుచున్నది. చూడుము,

గీ. ప్రజలవలన భూమిపతులకు లభియించు
ఫలము క్షయము చెందఁ గలది యగును;
తాపసేంద్రు లిచ్చుతపముల యాఱవ
భాగ మక్షయముగఁ బరఁగు మాకు.

(నేపథ్యమునందు)—ఆహా! మేము కృతార్థుల మయితిమి.

రాజు—(చెవియిచ్చి) ఓహో! ఇది ధీరప్రశాంతమగుస్వరము, తపస్వులు కాఁబోలును!

[ద్వారికుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

ద్వా—దేవా! జయ మగుఁగాక! ఇద్దఱు ఋషికుమారులు వెలుపల నిలచి యున్నారు.

రాజు—అట్లయిన, వారి నాలస్యము చేయక లోపలికిం దోడ్కొని రమ్ము.

దౌవా—తీసికొని వచ్చెదను. (అని వెళ్ళి ఋషికుమారులతోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు) ఇటు ఇటు. పూజ్యులారా! (ఇద్దఱును రాజువంకఁ జూచుచున్నారు)

ప్రథ—అహో! ఈయనమూర్తి తేజోవంత మయ్యును విశ్వసనీయముగా నున్నది! ఋషులకంటె నతిభిన్నుఁడుకాని రాజన మిట్లుండుట యుక్తమే. ఎట్లన—

చ. అరయఁగ సర్వభోగ్య మగు నాశ్రమమందితఁడుండు, నిత్యమున్
వరపరిపాలనంబునఁ దపఃఫల మాఱనపాలు గాంచు, నం
బరతల మంటు ఋష్యభిధ పావనరాజపదానుపూర్వమై
సరసతమీఱఁ బాడు పటుచారణగీతములందు మాటికిన్.

ద్వితీ—గౌతమా! ఈ పార్థివుఁడు దేవేంద్రసఖుఁ డయిన దుష్యంతుఁడా?

ప్రథ—మఱి యేమి?

ద్వితీ—అట్లగుటచేతనే కదా!

చ. పురపరిఘాతి దీర్ఘభుజముల్గల యీతఁడు శ్యామలాబ్ధి యా
వరణముగాఁగఁ గల్గు మహిభారము నొక్కఁడె పూను టబ్రమే?
సురయువతుల్ సురాహితులఁక్షోభలు పుట్టినచో జయార్థ మీ
వరదునధిజ్యకార్ముకము వాసవువజ్రముఁ గోరుచుండఁగన్.

ఇద్ద—(సమీపమునకువెళ్ళి) రాజా! నీకు జయ మగుఁగాక!

రాజు—(పీఠమునుండి లేచి) మీకు నమస్కరించుచున్నాను.

ఇద్ద—మీకు మే లగుఁగాక!

(అని ఫలములు కానుక యిచ్చుచున్నారు)

రాజు—(నమస్కారపూర్వకముగా స్వీకరించి) మీ యాజ్ఞకయి వేచి యున్నాను.

ఇద్ద—మీరిక్కడ నుండుట యాశ్రమవాసు లెఱిఁగి మి మ్మొక్కటి ప్రార్థించుచున్నారు.

రాజు—వా రేమని యాజ్ఞాపించుచున్నారు?

ఇద్ద—పూజ్యులైన కణ్వమహర్షులు దగ్గఱలేనందున, రాక్షసులు యజ్ఞమునకు విఘ్నము చేయుదురు. కాఁబట్టి కొన్నిరాత్రులు మీరు సారథిద్వితీయులరై యాయుధపాణులై యుండి యీయాశ్రమమును సనాథమునుగాఁ జేయవలయునని.

రాజు—నా కది యనుగ్రహమేకదా!

విదూ—(రహస్యముగా) ఇప్పు డీ ప్రార్థన యనుకూల మయినదే.

రాజు—రైవతకా! ధనుర్బాణసహితముగా రథమ్మును గొనిరమ్మని సారథితో నాపలుకులుగాఁ జెప్పుము.

దౌవా—దేవా! జయమగుఁగాక! దేవర యాజ్ఞాపించునట్లు చేసెద. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

ఇద్ద—(హర్షముతో)

గీ. వినుము పూర్వులమార్గంబు ననుసరించు
నీకు నియ్యది యుక్తంబు నిక్కువముగ;
నవని నాపన్నరక్షణయాగమందు
దీక్షితులుగారె పౌరవుల్; ధీవిశాల!

రాజు—మీరు ముందుగా నడువుఁడి. నేనును మీ వెనుకనే వచ్చెదను.

ఇద్ద—రాజా! నీకు జయమగుఁగాక! (అని నిష్క్రమించిరి)

రాజు—మాధవ్యా! నీకు శకుంతలాదర్శన కుతూహలము గలదా?

విదూ—ప్రథమమున వెల్లువగాఁ బాఱుచుండెను గాని, యిప్పు డీరాక్షసవృత్తాంతముచేత నొక్కబిందువయినను మిగులదయ్యెను.

రాజు—నాసమీపమున నుందువుగాని భయపడకు.

విదూ—ఎవ్వఁడునువచ్చి విఘ్నము చేయనియెడల, నేను నీరథమునకుఁ జక్రరక్షకుఁడ నయ్యెదను.

[దౌవారికుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

దౌవా—స్వామీ! జయ మగుఁగాక! రథము సిద్ధముగా నుండి దేవరవారు విజయముచేయుటను గోరుచున్నది. మఱియు రాజధానినుండి యమ్మగారియాజ్ఞను బట్టుకొని కరభకుఁడు వచ్చియున్నాఁడు.

రాజు—(ఆదరముతో) ఏమి? అమ్మగారు పంపినారా?

దౌవా—అవును.

రాజు—అట్లయినఁ దీసికొని రా.

దౌవా—ఆలాగే. (అని నిష్క్రమించి కరభకునితోడఁ బ్రవేశించి)—అదిగో రాజుగారు. సన్నిధికిం బొమ్ము.

కర—(దగ్గఱకు వెళ్ళి) స్వామీ! శుభమగుఁగాక! "నేఁటికి నాలవదినమునందు పారణ మానివేసి యుపవాసము చేయఁబోవుచున్నానుగాన, ఆదినమున దీర్ఘాయుష్మంతుఁడవగు నీవు దగ్గఱ నుండవలయు" నని యమ్మగారు తమ కాజ్ఞ యిచ్చియున్నారు.

రాజు—ఇక్కడఁ దపస్వికార్యము; అక్కడ గురుజనాజ్ఞ. రెండును దాటఁగూడనివే. ఇపు డేమి చేయుదును?

విదూ—త్రిశంకునివలె నంతరాళమున నిలువుము.

రాజు—నీపరిహాసము చాలింపుము; నిజముగా నాకేమియుం దోఁచకున్నది.

ఉ. రెండును రెండుచోట్ల నొనరింపఁగఁదగ్గకయాటఁ గృత్యముల్,
రెండువిధంబుల న్మది చరింపుచు నున్నది నాకు నిప్డెడన్;
గొండనువచ్చికొట్టుకొని ఘూర్ణిలి వెన్కకుఁ బాఱుచట్టి యు
ద్దండనదీప్రవాహము విధంబున నేనిపు డేమిసేయుదున్?

(ఆలోచించి) సఖా! అమ్మగారు నిన్నును కుమారునిగానే పరిగ్రహించి యున్నారు. కావునట్టి నీవిక్కడినుండి కదలి, తపస్వి కార్యము యొక్క ప్రాముఖ్యమును నివేదించి, యమ్మగారికిం బుత్ర కృత్యమును నిర్వహింప నర్హుఁడవు.

విదూ—నేను రాక్షసులకు భయపడితినని గణించెదవుసుమీ.

రాజు—(చిఱునవ్వుతో) మహాబ్రాహ్మణుఁడవు. నీకు భయము గలదని యెట్లు సంభావింపవచ్చును?

విదూ—అట్లయిన, రాజుగారితమ్ముఁ డేప్రకారముగా వెళ్ళఁ దగునో నేనాప్రకారముగా వెళ్ళెదను.

రాజు—తపోవనమునకు బాధ కలుగకుండుట కయి నావెంట వచ్చినవారి నందఱిని నీతోడం బంపెదను.

విదూ—అట్లయిన, నే నిప్పుడు యువరాజ నయితిని.

రాజు—(మనసులో) ఈ బ్రహ్మచారి చపలుఁడు. అంతఃపురములో నొకవేళ నా కోరిక తెలుపునేమో! కాని మిమ్మాప్రకారముగాఁ జెప్పెదను. (అని విదూషకునిచేయి పట్టుకొని ప్రకాశముగా) మిత్రుఁడా! మహర్షులయెడఁ గలగౌరవముచేతనే నేనాశ్రమమునకు వెళ్ళుచున్నానుగాని నిజముగాఁ దాపసకన్య యగు శకుంతలయందు నా కభిలాష లేదు సుమా.

గీ. కనఁగ మన మేడ! యజ్ఞాతకామ యగుచు
సరిగ మృగశాబములతోడఁ బెరిఁగినట్టి

ముగుద యిది యేడ? పరిహాసమునకు నేను
బలుకుమాటలు నిజ మని తలఁప వలదు.

విదూ—అలాగే.

రాజు—వయస్యా! నీవు నీకార్యమునం బ్రవర్తిల్లుము; నేనును దపోవనరక్షణార్థ మక్కడికి వెళ్ళెదను.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

తృతీయాంకము

రంగము—తాపసాశ్రమము.

[దర్భలు చేతఁ బట్టుకొని కణ్వశిష్యుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

శిష్య—(ఆలోచించి విస్మయముతో) ఆహా! దుష్యంత మహారాజు మహానుభావుఁడు గదా! పూజ్యుఁ డైనయాతఁ డాశ్రమపదమును బ్రవేశించినమాత్రముననే మాకర్మానుష్ఠానములు నిరపాయముగాఁ జెల్లినవి.

గీ. భయద హుంకారమో యనఁబరఁగు వింటి
నారిశబ్దముచేతనె దూరమునను
విఘ్నములఁ బాఱఁదోలుచు వెలయ నతఁడు,
బాణసంధానకథ యేల వలయునింక?

వేదికమీఁదఁ బఱచుటకయి యీదర్భలను ఋత్విక్కులనిమిత్తము నేను దీసికొని పోవలెను. (కొంచెము నడచి చూచి, ఆకాశమునందు) ప్రియంవదా! ఈ యుశీరానులేపనమును మృణాళములతోఁ గూడిన పద్మపత్రములను నీవెవరినిమిత్తము కొనిపోవుచున్నావు? ఎండఁ

బడుటచేత శకుంతల మిక్కిలి యస్వస్థయైయున్నదా? ఆమెశరీర సంతాపనివారణార్థమా? అట్లయిన శీఘ్రముగా చికిత్స చేయుము. ఆమె కులపతియగు కణ్వుని రెండవ ప్రాణముగదా? నేనును వితాన యాగముయొక్క శాంతిజలము నామెకొఱకు గౌతమిచేతి కిచ్చెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

ఇది విష్కంభము.

[తరువాత మన్మథావస్థ నటించుచు రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

రాజు—(నిట్టూర్పు పుచ్చి) ఆలోచించుచు

గీ. ఎఱుఁగుదుఁ దపఃప్రభావ; మాయిందువదన
కడుఁ బరాధీనురా లని యెడఁద నాకుఁ
దెలియు; నట్లయ్యు మనసు నా లలనమీఁది
నుండి మరలించుకొనఁ జాల కున్నవాఁడ.

(మదనబాధ నిరూపించి) పూజ్యుఁ డైనయోపుష్పాస్త్రుఁడా! నీవును జంద్రుఁడును విశ్వసనీయులుఁగా గనఁబడుచు, కాముకజనమును మోస పుచ్చుచున్నారు. ఎట్లన—

ఉ. భూతలమందు నీదయిన పుష్పశరత్వము, నీరజారిదౌ
శీతకరత్వమున్, మదన! చెడ్డయసత్యము లయ్యె మాయెడన్
శీతకరుండు నిప్పులను జిమ్మఁగఁజొచ్చె హిమాంశుపాళిచే;
నీతతి వజ్రసారముల నీవు నొనర్చెదు పూవుటమ్ములన్.

ఓభగవానుఁడా! కామదేవా! నీకు నాయెడఁ గనికరము లేదా? (మదనబాధ నిరూపించి) పుష్పాయుధుఁడ వైననీ కీ తీక్ష్ణత్వ మెట్లు కలిగినది? ఆ! తెలిసినది!

గీ. వనధిలోపల బాడబవహ్నిఁబోలె
హరునికోపాగ్ని నీలోన నడఁగి యుండు;
నట్లు గాకున్న, బూడిద వైననీవు
వెచ్చ నగు టెట్లు మముబోఁటి విరహులకును!

అట్లుకాదు.

క. మరుఁడు సదా నాహృదయముఁ
గరమును బాధించుచున్నఁ, గామినికొఱకే
శరము లడరించుఁ గావునఁ
బరమాప్తుఁ డతండు నాకుఁ బరికింపంగన్.

భగవానుఁడ వైన కందర్పుఁడా! ఈప్రకారముగా నుపాలంభింపఁ బడుచున్నను నీకు నన్నుఁగూర్చి పరితాపము కలుగకున్నది!

గీ. ఎపుడు సంకల్పశతముల నీ వనంగ!
వడిగ నాచేతఁ బోషింపఁబడితి కానఁ
బూని చాప మాకర్ణాంతముగను లాగి
బాణమోక్షంబు నాపైనె వలయుఁ జేయ.

(ఖేదముతో కొంచెము నడచి) యజ్ఞకర్మ పరిసమాప్తినొందినందున సదస్యులచే వీడుకొల్పఁబడిన నేను విరహపీడనొందిన యీడెందము నెట్లు వినోదింపఁజేయుదును! (నిట్టూర్పు విడిచి) ఇప్పుడు ప్రియురాలిదర్శనమునకంటె నాకు శరణ్య మన్య మేదియు లేదు. కాఁబట్టి యామెనే వెదకెదను. (సూర్యునివంకఁ జూచి) ఈ యుగ్రమైన యెండవేళను లతావలయసంపన్నములైన మాలినీ తీరములయందు శకుంతల ప్రాయికముగా చెలికత్తెలతోడ విహరింపఁబోవుచుండును. అక్కడికే వెళ్ళెదను. (వెళ్ళిచూచి) ఈ బాలపాదపపంక్తులనుబట్టి యాకోమలాంగి యిప్పుడే వెళ్ళినదని యూహించెద. ఎట్లన—

గీ. అవిగో! నాయింతిచేతఁ గోయంగఁబడిన
పూలబంధనకోశముల్ మొగుడ వింక;
చాలఁ గిసలయచ్ఛేదముల్ పాలు గారు
చిచటఁ గన్పట్టుచున్నవి మృదువుగాను.

(స్పర్శసుఖము నిరూపించి) ఆహా! ఈప్రదేశము మహాశ్త్ర రమయిన గాలిచే మనోహరముగా నున్నది!

గీ. తోయజాతసువాసనతోడఁ గూడి
మాలినీతరంగజలకణాళిఁ దాల్చి
యనిల మిచట గాఢాలింగనార్హ మయ్యెఁ
గామతప్తమదీయాంగకముల కిపుడు.

(నడచి చూచి) నిజముగా శకుంతల ప్రబ్బచెట్లచేఁ జుట్టఁబడిన యీ లతామండపమునందు సన్నిహితురా లయి యున్నది అగ్ని కదా—

గీ. ఇదిగో ద్వారముకడఁ దెల్లయిసుకలోన
జఘనభారంబునను వెన్కఁ జాలలోఁతు
గాను ముందు ప్రక్కను నెత్తుగాను నున్న
క్రొత్తయడుగుజాడలు కనుంగొనఁగ నయ్యె.

కాఁబట్టి చెట్లచాటుననుండి చూచెదను. (వెళ్ళి, అప్రకాశముగాచేసి సంతోషముతో) ఆహా! ఇప్పుడు నేత్రసాఫల్యము కలిగినది! నామనోరథప్రియతమురా లయినయీమె కుసుమాస్తరణశిలాపట్టము నధిశయనించి సఖులచే సేవింపఁబడుచున్నది. కానిమ్ము, వీరియేకాంతపు మాటలను వినియెదను. (అని చూచుచు నిలుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు యథోక్తవ్యాపార యగు శకుంతల సఖులతో ప్రవేశించుచున్నది]

సఖులు—(విసరుచు సస్నేహముగా సఖీ! శకుంతలా! నీకీ తామరాకుల గాలి హాయిగా నున్నదా?

శకుం—చెలులారా! ఏల విసరెదరు?

సఖు—(విషాదమును నటించి యొకరినొకరు చూచుచున్నారు)

రాజు—పూజ్యురాలయిన శకుంతల యెంతయు నస్వస్థచిత్తురాలుగాఁ గనఁబడుచున్నది. (ఆలోచనతో) అది యాతపదోషమో! మదనదోషమో! ఈ రెంటిచేతను నని నాకుఁ దోఁచుచున్నది. సందేహ మెందుకు?

ఉ. స్తనములయందు దుశీరమును జాటినయట్టిమృణాలహారమున్
గొనర లతాంగిమేను కడుఁ బొల్పరి యుండియు శోభ చెందెడున్;
దనరు నిదాఘమన్మథులతాఁకునఁ దాపము తుల్యమౌచు; నై
నను నిటు హాయగం బిడుగుణం బల గ్రీష్మమునందు లేదెటన్.

ప్రియం—(రహస్యముగా) అనసూయా! ఆ రాజేంద్రునియొక్క ప్రథమదర్శనము మొదలుకొని శకుంతల గాఢానురాగముచేత నెత నొందుచున్నది. ఆతనినిమిత్తముననే యీమెకీ తాపము కలుగుచున్నదా యేమి?

అన—సఖీ! నాకును మనసునం దీశంకయే కలుగుచున్నది. కానీ, ఇప్పుడీమె నడిగెదను. (ప్రకాశముగా) చెలియా! నిన్నొక్కటి యడుగవలసి యున్నది. నీకు సంతాప మధికముగా నున్నదిగదా?

రాజు—ఇప్పుడు చెప్పక తీఱదు.

గీ. చంద్రకిరణంబులను బోలె స్వచ్ఛమైన
యీమెయుమృణాలహారంబు లిపుడు కరము

నవిగో నలు పెక్కు దుస్సహమైనయట్టి
గ్రీష్మమును దెల్పుచున్నవి కేవలమును.

శకుం—(పూలపాన్పునుండి సగములేచి) సఖీ! ఏమి తెలియఁ గోరెదవు?

అన—సఖీ! శకుంతలా! కామువిషయమైన వృత్తాంతములకు నీకు మే మరమర లేనివారము గదా? పురాణేతిహాసములయందు విరహుల విషయమయి విన్నయవస్థ యిప్పుడు నీయందు నాకుఁ గనబడుచున్నది. నీ కీ యాయాస మెందువలనఁ గలిగినదో చెప్పు. వికారకారణము యథార్థముగాఁ దెలియక ప్రతిక్రియ కారంభింపరాదు కదా?

రాజు—నాకుఁ బుట్టినయూహయే యనసూయకును గలిగినది.

శకుం—(తనలో) నాకాయాసము బలముగానున్నది. అయినను వీరికి వేగిరము తెలుపుటకు శక్తురాలను గాకున్నాను.

ప్రియం—సఖీ! ఈమె చెప్పినది బాగుగనున్నది. నీవ్యాధి నేల యుపేక్ష చేసెదవు? నీవు నానాఁటికి చిక్కుచున్నావు. లావణ్యసహితమయిన ఛాయ యొక్కటియే నిన్ను విడువకున్నది.

రాజు—ప్రియంవద సత్యమే పలికినది. అవును.

చ. మొగమునఁ జెక్కు లెండెఁ, గుచములు్ కఠినత్వముఁ దూలె ట్రొమ్మునన్
వగ చెడి పోలె నెన్నడుము; వంగెను మూఁపులు; మేను పాండురం
బగుచుఁ దనర్చె; నియ్యువతి యాకులు శోషిలి గాలి సోఁక కే
తగియెడు మాధవీలతవిధంబున, దర్పకతాపబాధ చే
నగపడె శోచనీయయు బృహత్ప్రియదర్శన యాంచు నెంతయున్.

శకుం—(లజ్జతో) సఖీ! మీకుఁ జెప్పక మఱి యెవ్వరికిఁ

జెప్పుదును? మఱి యేల చెప్పవలదు లేని, ఇప్పుడు చెప్పిన మి మ్మాయాసపెట్టినదాన నగుదును.

సఖు—అందుచేతనే నిన్నింత నిర్బంధపెట్టుచున్నాము. దుఃఖమును చెలులు పంచుకొన్నప్పుడుగదా వేదన సహ్యముగా నుండును?

రాజు—

చ. సమసుఖదుఃఖలై పరఁగు సారసనేత్రలు తన్ను వేఁడుటన్
సుముఖత హృద్గతార్తికథ సుందరి తెల్పక మాన దింక; నే
త్రము లటువిప్పి యాశమెయిఁ దత్సతి పల్మఱు నన్నుఁజూచినన్,
హిమకరసన్నిభాస్య యిపు డేమనునో విన ర్తి వుట్టెడున్.

శకుం—(లజ్జతో) ఈ తపోవనరక్షకుఁ డయివచ్చిన రాజేంద్రుఁ డెప్పుడు నాదృష్టిపథమునఁ బడెనో—(అని సగముచెప్పి లజ్జనటించు చున్నది)

సఖు—ప్రియసఖీ! చెప్పు చెప్పు.

శకుం—అప్పటినుండియు నాతనియందలి యభిలాషచేత నిటు వంటి యవస్థపాలైనదానను.

రాజు—(హర్షముతో) చిరకాలమునకు వినఁదగినమాట వింటిని.

గీ. జంతువితతికి గ్రీష్మావసానమునను
జలధరశ్యామ మగు దివసంబుఁ బోలె,
నించువిలుకాఁడె నాతాపహేతువయ్యు
నతఁడు తాపనివారకుఁ డయ్యె నిపుడు.

శకుం—మీ కిది యనుమత మయ్యెనేని, ఆరాజేంద్రుఁడు నాయెడ దయచూచు మార్గము చూడుఁడు. లేకున్న నిఁక నాకు నీళ్ళు విడువుఁడు.

రాజు—ఇది యాలోచించి చెప్పినమాట కాదు. కాముకుల కెప్పుడును వివేక ముండదుగదా ?

ప్రియం—(రహస్యముగా) అనసూయా! దీనికి కామ మతి దూరము వెళ్ళినది. ఇఁకఁ గాలహరణమున కోర్వఁజాలదు. ఈమె మనసునం దగిలినవాఁడు పూరువంశభూషణుఁడు. కాఁబట్టి యీమె యభిలాష కొనియాడఁదగినదే.

అన—(రహస్యముగా) చక్కఁగాఁ జెప్పినావు.

ప్రియం—సఖీ! మేలు! నీకుఁ దగినకోరిక కోరినావు! మహానది రత్నాకరమును విడిచి మఱి యెక్కడ చేరును?

అన—ఎలమావితప్ప చిగిర్చిన మాధవీలతకుఁ దగినవృక్షము మఱి యేదియున్నది?

రాజు—విశాఖ చంద్రకళ ననుసరించునేని, అందు చిత్రమే మున్నది?

అన—మన చెలియొక్క మనోరథమును శీఘ్రముగాను గూఢముగాను సమకూర్చుట కిప్పు డేమి యుపాయము?

ప్రియం—శీఘ్రముగా చేయవచ్చును గాని గూఢముగా చేయుటమాత్ర మాలోచనీయము.

అన—ఏల?

ప్రియం—ఓసీ! ఆరాజేంద్రుఁ డీమెయందు ప్రేమాస్పదము లైన చూపులచే నభిలాషను గనఁబఱుచుచు నిన్నాళ్ళును నిద్రలేక పోవుటచేతఁ గృశించినట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు.

రాజు—(తన్నుఁ జూచుకొని) నిజముగా నేనట్టి వాఁడనే యయినాఁడను. అవునుగదా?

చ. ఉరవగు లోని తాపమున నుష్ణములై ప్రతిరాత్రియున్ భుజో
పరిఁ గను క్రేవలం దొరఁగు బాష్పములన్ మణికాంతి మాయుబం
గరుకడియంబు జ్యాలతికకాయల నించుక నిల్చి జాఱఁగా
మరి మనికట్టునుండి పలుమాఱును బైకెగఁద్రోయనయ్యెడున్.

ప్రియం—(ఆలోచించి) చెలీ! శకుంతల నాతని కొక మదన లేఖ వ్రాయనిమ్ము. పూవులలోఁ బెట్టి దేవతాప్రసాద మను మిషచేత నాతనిచేతిలో నుంచెదను.

అన—అనాయాసకరమయిన యీ యుపాయము నా కెంతో యనుకూలముగా నున్నది. శకుంతల యేమనునో!

శకుం—మీ యాజ్ఞ కన్యవిధముగాఁ జేయఁ గలుగుదునా?

ప్రియం—అట్లయిన మృదుపదములతో నొక పద్యమును రచించుట కాలోచింపుము.

శకుం—చెలియా! ఆలోచించెదను గాని, అతఁ డాదరింపఁ డేమోయని నా హృదయము కంప మొందుచున్నది.

రాజు—ఓసీ పిఱికిదానా!

ఉ. ఎవ్వఁడు నిన్ననాదరణ మింక నొనర్చునో యంచు నెంచె దో
జవ్వని! యాతఁ డిచ్చ నరస న్నిను గోరుచు నున్నవాఁ డిటన్;
క్రొవ్వున నెవ్వఁ డైన సిరిఁ గోరిన వచ్చును రాకపోవుఁ; దా
నెవ్వని లక్ష్మి వేఁడు నతఁడీకొనకుండునె యెన్నఁడేనియున్?

ప్రియం—ఓసీ! నీ సౌందర్యము నవమానించుకొనుచున్నావు! శరీరతాపమును జల్లపఱిచెడు శరత్కాలపు వెన్నెల నెవ్వఁడు బట్ట చాటు పెట్టుకొని వారింపఁ జూచును?

శకుం—(చిఱునవ్వుతో) ఇప్పుడు మీ యాజ్ఞకు బద్ధురాల నయ్యెదను. (అని కూరుచుండి యాలోచించుచున్నది.)

రాజు—ఇది మంచిసమయము. కన్నుల ఱెప్పవేయక యిప్పుడు ప్రియురాలిని జూచెదను. ఇదిగో,

గీ. పద్యము రచించుచున్న యాపద్మనయన
బొమలు పైకెత్తి చింతించు ముద్దుమొగము
పులకితములైనయట్టి కపోలములను
దెలుపుచున్నది నామీఁదఁ గలుగువలపు.

శకుం—సఖీ! నేనొకగీతము నాలోచించితిని. వ్రాయుటకుఁ దగిన సాధనములు దాపున నేమియు లేవు.

ప్రియం—ఇదిగో చిలుకపొట్టవలె మృదువుగానున్న యీతామరాకుమీఁద గోళ్ళతో నక్షరములను వ్రాయుము.

శకుం—(చెప్పినప్రకారముగా చేసి) చెలులారా! దీనియర్థము చక్కఁగా పొసఁగియున్నదో లేదో వినుఁడి.

సఖు—అవహితల మయి యున్నాము.

శకుం—(చదువుచున్నది.)

గీ. నీమహృదయంబు లేశంబు నేనెఱుంగ,
కాముఁడుఁడు నిర్దయుం డయి రేయిఁ బగలు
నకట! నీపైఁదు కోగు నాయంగకముల
నొకటఁ దపియింపఁజేయుచు నున్నవాఁడు.

రాజు—(చటుక్కునఁ జెంతఁజేరి)

గీ. ఉవిద! మరుఁడు నిన్ దపియింపుచున్నవాఁడు;
కాని, సరిగ నన్ దహియింపఁగానె చొచ్చె;
దివస మల్లశశాంకు బాధించునంత
తీక్ష్ణముగఁ గుముద్వతిని బాధించు నెట్లు?

సఖులు—(చూచి హర్షముతో లేచి) అతిశీఘ్రలబ్ధ మనోరథుఁడవైన నీకు స్వాగతము.

శకుం—(లేవఁబోవుచున్నది)

రాజు—ఆయాస మక్కఱలేదు.

గీ. విరులశయ్యను బొరలియు, వేగముగను
వాడు బిసఖండముల తావితోడఁ దగియు,
ప్రబలపరితాపభరమునఁ గ్రాఁగునీదు
తనుతరాంగము లుపచారమునకుఁ దగవు.

అన—దేవరవా రిక్కడ శిలాతలమున దయచేయవలెను.

రాజు—(కూరుచున్నాఁడు)

శకుం—(లజ్జకలదియై యున్నది)

ప్రియం—మీయిరువురకుంగల యన్యోన్యానురాగము ప్రత్యక్షమే. అయినను సఖీస్నేహము నన్నుఁ జెప్పినదానినే మరలఁ జెప్పునట్లు పురికొల్పుచున్నది.

రాజు—కళ్యాణీ! దాఁచవలదు. చెప్ప నిష్టము గలదానిని జెప్పకుండుట పరితాపమును బుట్టించును.

ప్రియం—రాజు తనదేశములోని యాపన్నులయిన వారి దుఃఖోపశమనము చేయవలయును. ఇది మీధర్మము కదా!

రాజు—అంతకంటె నుత్కృష్టధర్మము లేదు.

ప్రియం—అట్లయిన మాప్రియసఖి నిన్ను గుఱించి కామదేవునిచే నిటువంటియవస్థ పొందింపఁబడినది. కాఁబట్టి యనుగ్రహించి దీనిబ్రతుకు నిలుపఁదగును.

రాజు—ఓ శుభాంగీ! ఈప్రార్థన మాయిరువురకును సామాన్యము. సర్వవిధముల నాకిది యనుగ్రహము.

శకుం—(ప్రియంవదనుజూచి) చెలీ! అంతఃపురవధూవిరహము చేత సంతాపించుచున్న రాజశ్రేష్ఠుని నీ వేల నిర్బంధించెదవు?

రాజు—గీ. నాదుహృదయస్థురాలవై నాతి! నీవు
నను ననన్యపరాయణు ననన్యగతిని
దలఁచి తేనియు, స్మరబాణతతులఁ గొట్టఁ
బడియు నీవాక్యహతిఁ గొట్టబడుదు మరల.

అన—మిత్రుఁడా! రాజులు బహుకాంతాప్రియులని విను చుందుము. కాఁబట్టి మాప్రియసఖిని బంధుజనులకు దుఃఖము కలుగ కుండునట్లుగా నాదరింపుము.

రాజు—కళ్యాణీ! పెక్కుమాట లేల?

క. బహుకాంత లయిన మత్కుల
మహాప్రతిష్ఠాకరములు మఱిరెండె యగున్
రహిని సముద్రరశన యగు
మహియును, మీనెచ్చెలి యగుమహిళామణియున్.

సఖు—మేము సంతుష్టి పొందినారము.

ప్రియం—(దృష్టి సారించి) అనసూయా! ఇదిగో! ఈవంక దృష్టి నిగిడించుచు వేడుకతో లేడిపిల్ల తల్లి నేలాగున వెదకుచున్నదో చూడు. దానిని తల్లితోఁ గూర్తము రమ్ము.

(అని యిద్దఱును వెళ్ళఁబోవుచున్నారు)

శకుం—సఖులారా! నే నసహాయురాల నగుదును. మీలో నొకరు నాయొద్దకు రండు.

సఖు—భూమికంతకు రక్షకుఁ డయినవాఁడే నీచెంత సహాయుఁడుగా నున్నాఁడు. (అని వెళ్ళుచున్నారు)

శకుం—హా! సఖు లెట్లు వెడలిపోయిరి!

రాజు——నీకు సంభ్రమ మెందుకు? ఈ సేవకజనుఁడు నీ సమీప మునసే యున్నవాఁడు.

ఉ. చల్లనివై శ్రమం బడఁపఁజాలిన తామరపాకు వీవనల్
మెల్లనఁ గొంచు వీచుదునొ మిక్కిలి శీతలమైన వాయువుల్?
సల్లలితారుణాబ్జసదృశం బగు నీ చరణద్వయంబు నో
పల్లవపాణి! నా తొడలపై నిడి హాయిగఁ బట్టువాఁడనో?

శకుం——మాననీయు లయినవారియెడ నపరాధము చేయఁ జాలను. (అని లేచి వెళ్ళఁబోవుచున్నది.)

రాజు——సుందరీ! ఇప్పు డెండ చల్లారలేదు. నీ శరీరస్థితియు నీలాగున నున్నది.

క. నలినీదళకల్పితమై
వెలయు కుచావరణ మున్న విరిపానుపు ని
మ్ముల విడిచి యెండలో నెట
కలఘుకృశాంగములతోడ నరిగెద వబలా?

(అని బలవంతముగా నామెను మరల్చుచున్నాఁడు.)

శకుం——పౌరవా! సౌశీల్యమును గాపాడుము. మన్మథపీడితు రాల నైనను నేను స్వతంత్రురాలనుగాను.

రాజు——చేలా! గురుజనులవలనిభయము విడువు. ధర్మవేత్తయుఁ బూజ్యుఁడు నగు కులపతి యిందునకయి నీయందు దప్పు పట్టఁడు. ఇంతియె కాదు,

గీ. పడఁతి! రాజర్షి కన్యలు పలువు రిలను
వలచి గాంధర్వవిధిచేత వలయువారిఁ
బరిణయం బయి తముఁ గన్నవారిచేతఁ
బొగడఁబడి రని వినలేదె పూర్వమందు?

శకుం—ఆర్యా! ఇప్పుడు నన్ను విడువుము. మరల సఖీజనులఁ గని యనుమతంబు వడసి వచ్చెద.

రాజు—ఆలాగుననే విడిచెదను.

శకుం—ఎప్పుడు?

రాజు—గీ. లలన! యపరిక్షతముఁ గోమలంబు నైన
క్రొత్తపూఁదేనె భృంగంబు గ్రోలినట్లు
నీయనుగ్రహమునఁ జేసి నే నొకింత
తఱిలి నీయధరసుధను నే ద్రావుపిదప.

(అని యామెముఖము నెత్తఁబోవుచున్నాఁడు)

శకుం—(నాట్యముచే మోము ద్రిప్పుకొనుచున్నది.)

[తెరమఱుఁగున.]

ఓ చక్రవాక కాంతా! నీ సహచరుని వీడ్కొనుము. రాత్రి సమీపించుచున్నది.

శకుం—(ఆలకించి తొట్రుపాటుతో) ఓ పౌరవా! సందేహము లేదు. నా దేహస్థితిని దెలిసికొనుటకై పూజ్యురాలయిన గౌతమి యిచ్చటికి వచ్చుచున్నది. ఆ కొమ్మలచాటున దాఁగి యుండుము.

రాజు—ఆలాగుననే. (అని దాఁగుకొనుచున్నాఁడు.)

[అంత, చేత పాత్రమును బట్టుకొని గౌతమియు సఖులును ప్రవేశించుచున్నారు.]

సఖు—అమ్మా! గౌతమీ! ఈలాగు. ఈలాగు.

గౌత—(శకుంతలవద్దకు వచ్చి) బిడ్డా! కాఁక నొందిన నీ దేహము చులుకగా నున్నదా?

శకుం—అమ్మా! కాఁక నా కిప్పుడు విశేషముగా నున్నది.

గౌత—మంత్రించిన యీ దర్భోదకముచేత నీశరీరము స్వస్థపడును. (అని శకుంతలశిరస్సుమీఁదఁ జల్లి) ఓబిడ్డా! ప్రొద్దువ్రాలుచున్నది. పర్ణశాలకు వెళ్ళుదము రమ్మా.

(అని లేచుచున్నారు.)

శకుం—(మనసులో) ఓహృదయమా! మొదటనే యనాయాసముగా సంప్రాప్తమయిన మనోరథమునందును పిఱికితనమును విడువ వైతివి. ఇప్పుడు మించె నని పశ్చాత్తాపపడుచున్న నీకు సంతాప మెట్లు పోవును? (మఱియొకయడుగు నడచి, ప్రకాశముగా) సంతాపమును బోఁగొట్టెడి యో తీవెగుంపా! మరలి వచ్చి నిన్ననుభవించుటకు సెలవు వేఁడెదను.

(అని దుఃఖముతో చెలులతోఁగూడ నిష్క్రమించినది.)

రాజు—(పూర్వస్థానమునకు వచ్చి నిట్టూర్పు విడిచి) ఆహా! అభీప్సితకార్యసిద్ధికి విఘ్నము లెన్నియైనను దటస్థించునుగదా!

గీ. మాటి కధరంబు వ్రేళ్ళతో మాటికొనుచు
నడ్డగింపుమాటలను విహ్వాలతఁ జూపి
మూఁపువంక ద్రిప్పిన కిల్కిముద్దుమోము
లేవనెత్తియు ముద్దిడలేకపోతి!

నే నిప్పు డెక్కడకుఁ బోవుదును? ప్రియురా లనుభవించి విడిచిన లతావలయములుగల యిక్కడనే ముహూర్తమాత్ర ముండెదను. (అంతటను జూచి)

మ. ఇది యాకన్నియ మున్ బరున్న శిలపై నింపొందు పూశయ్య; యి
య్యది గోట న్నళినీదళంబుపయి వ్రాయంగన్న సల్లేఖ; య
ల్లది హస్తంబుననుండి జాఱిన బిసాలంకార; మీక్షించియున్
గదలంజాలను శూన్యవేతసలతాగారంబునం దుండియున్.

[తెరమఱుఁగున]

ఓ రాజా!

శా. సాయంకాలమునందుఁ జేయఁదగు భాస్వద్యజ్ఞకర్మోత్కరం
బాయారీతుల సాగుచుండఁగను సంధ్యామేఘ చిత్రంబులై
యాయగ్నిప్రభ నొప్పు వేదికడ నత్యంతోగ్రరాత్రించర
చ్ఛాయల్ పెక్కుబహుప్రకారముల సంచారంబుగావించెడున్.

రాజు—ఇదె యిదె వచ్చుచున్నాఁడను.

(అందఱు నిష్క్రమించిరి.)

చతుర్థాంకము.

రంగము — ఋషివనము.

[అప్పుడు పూలుకోయుట నభినయించుచు అనసూయయు, ప్రియంవదయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

అన—ఓసీ! ప్రియంవదా! మనశకుంతల గాంధర్వవివాహ విధిచేత తగినభర్తను బరిణయ మయిన దని నామనస్సునకు సంతోషముగానే యున్నదికాని యిది యొక్కటి యాలోచింపవలయును.

ప్రియం—ఏది?

అన—ఇప్పు డా రాజేంద్రుఁడు యజ్ఞముపరిసమాప్తి నొందించి ఋషులచేత వీడుకొల్పఁబడినవాఁడయి తనపురమును బ్రవేశించి యంతఃపురము చూచినతరువాత నిక్కడివృత్తాంతమును తలపెట్టునో తలపెట్టఁడో!

ప్రియం—ఆ విషయమున దిగు లొందకుము. అటువంటి రూప

విశేషముగా గుణాభావముగా నుండును. ఇఁక నేమంటివేని, ఇప్పు డీవృత్తాంతమును విని, కణ్వమహాముని యేమి సెలవిచ్చునో తెలియదు.

అన—ఆయన యభిమత మెట్లుండునో నేనెఱుఁగుదును.

ప్రియం—ఎట్లు?

అన—మొదటినుండియు గుణవంతునకుఁ గన్య నీయవలయు ననియే యాయన సంకల్పము. అది దైవమే సమకూర్చినప్పుడు వా రనాయాసముగాఁ గృతార్థు లగుదురు.

ప్రియం—(పూలబుట్టను చూచి) చెలియా! ఈకోసినపూవులు దేవతాపూజకుఁ జాలును గదా?

అన—మఱియు మనము ప్రియసఖి యైన శకుంతలయొక్క సౌభాగ్యదేవతకుఁగూడ పూజ చేయవలెను.

ప్రియం—అవును. (అని మరల పూలు కోయుచున్నారు)

[తెరమఱుఁగున]

ఓహో! ఇదిగో నేను వచ్చినాఁడను.

అన—(ఆలకించి) సఖీ! అతిథిమాటలాగున నున్నది!

ప్రియం—శకుంతల పర్ణశాలయొద్దనే యున్నది. (ఆలోచించి) కాని నేఁ డామె మనసుమాత్రము మఱియొకచోట నున్నది.

అన—అట్లయిన, పూవు లింతే చాలును. వెళ్ళుదమురమ్ము. (అని యిద్దఱును నడిచిరి)

[మరల తెరమఱుఁగున]

ఓసీ! అతిథిని బరాభవించితివి!

గీ. ఎవనినో తదేకచింతతో నెంచుకొనుచు
నెదుట నున్నతపోధను నెఱుఁగవు నను;

ఎఱుఁగుడఁ దెల్పిన నతఁడు నిన్ మఱచుఁగాక
మత్తుఁ డెద వెన్కపనిమాట మఱచునట్లు.

ప్రియం—అయ్యో! అప్రియమే సంభవించినది! పరధ్యానము చేత శకుంతల పూజార్హులైన యెవ్వరియెడలనో యపరాధము చేసినది. (ముందువంకఁజూచి) అదిగో ముక్కునసే కోపముండు దుర్వాస మహర్షి. ఆతఁ డీప్రకారముగా శపించి దుర్వారకోపముతో మహా వేగముగాఁ బోవుచున్నాఁడు. అగ్నిలేక దహించుటకు మఱియెవ్వఁడు శక్తుఁ డగును?

అన—ప్రియంవదా! నీవు పోయి పాదములమీఁదఁ బడి యాతని మరలింపుము. ఇంతలో నే నర్ఘ్యోదకమును గొనివచ్చెదను.

ప్రియం—ఆలాగే. (అని నిష్క్రమించుచున్నది)

అన—(ఒకయడుగు నడచి తొట్రుపాటుతో) అయ్యో! తొందరపడి నడుచుటచేత పుష్పపాత్ర జాఱి నాచేతిలోనుండి పడిపోయినది! (అని పూవులను ప్రోగుచేయుచున్నది)

ప్రియం—(మరల వచ్చి) సఖీ! స్వభావకుటిలుఁ డయిన యతఁ డెవ్వరిప్రార్థన నంగీకరించును? అయినను, అతని నెట్లో కొంత సదయునిగాఁ జేసి వచ్చితిని.

అన—(చిఱునవ్వుతో) అతనియెడ నదియుగొప్పయే. చెప్పు.

ప్రియం—ఎంతప్రార్థించినను మరలకున్నప్పుడు నే నిట్లు విన్నవించితిని—"దేవా! ఇది ప్రథమ మగుట విచారించి మీ తపఃప్రభావ మెఱుఁగని యీ బిడ్డయెడఁ గల యీ యొక్కయపరాధమును క్షమింపఁదగును."

అన—తరువాత, తరువాత

ప్రియం—తరువాత నతఁడు—"నా వచన మన్యథా కాఁ

గూడదు. అయినను, ఆనవాలుగా నిచ్చిపోయిన యాభరణమును జూపఁగానే శాపవిముక్తి యగును.'' — అని పలికి తనంత నంతర్హితుఁ డయ్యెను.

అన—ఇప్పు డూఱడిలి యుండవచ్చును. ఆ రాజేంద్రుఁడు తాను వెళ్లునప్పుడు స్మరణార్హ మగునని తనపేరు చెక్కిన యుంగరమును స్వయముగానే శకుంతలచేతికిఁ బెట్టినవాఁడు. కాఁబట్టి తగిన యుపాయము శకుంతలచేతిలోనే యున్నది. మన మిఁక దేవకార్యమును నిర్వర్తింతము రమ్ము. (అని నడచుచున్నారు.)

ప్రియం—(చూచి) అనసూయా! ముఖ మెడమచేతిపై నుంచుకొని చిత్తరువుబొమ్మవలె మనప్రియసఖి యెట్లున్నదో చూడు. మగని మీఁది చింతచేతఁ దన్నుఁదానే యెఱుఁగకున్నది. ఇఁక నతిథివిషయమునఁ జెప్పనేల?

అన—ప్రియంవదా! ఈ వృత్తాంతము మన యిద్దఱినోటనే యుండవలయును జుమీ. స్వభావమృదులయైన ప్రియసఖిని రక్షింపవలయునుగదా?

ప్రియం—నవమాలికను వేఁడినీళ్ళ నెవ్వఁడు తడుపును?

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమించిరి.)

ఇది విష్కంభము

రంగము—ఋష్యాశ్రమప్రాంతము.

[అప్పుడు నిద్రనుండిలేచి కణ్వశిష్యుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

శిష్యు—ప్రవాసమునుండి వచ్చిన పూజ్యుఁ డయిన కణ్వమహర్షి నన్ను వేళచూచి రమ్మని పంపెను. బయల వెళ్ళి రాత్రి యెంత

యవశిష్ట మున్నదో చూచెదను. (అని కొంచెము నడచి చూచి) అయ్యో! తెల్లవాఱిపోయెన! అట్లేకదా?

చ. ఒకదెస నస్తశైలమున నోషధినాథుఁడు పోవుచున్నవాఁ;
డొకదెస భాస్కరుం డుదయమొందె ననూరపురస్సరంబుగా;
నొకసమయంబునందె వ్యసనోదయముల్ గనె రెండు తేజముల్,
ప్రకటసుఖంబు దుఃఖమును బ్రాణుల కిట్లని తెల్పునై వడిన్.

మఱియును,

గీ. సోముఁ డంతర్హితుఁడు గాఁగ శోభ యెడలి
చూడనగు నల్లకుముదిని సొబగు తూలి;
వనితలకు వల్లభవియోగజనిత మైన
దుఃఖములె కావె యత్యంతదుస్సహములు! అర్థాంతరన్యాస

అన—(ప్రవేశించి తెరమాటున) ఈవిధముగా విషయసుఖ మెఱుఁగని ఋషులకును దెలిసి యున్నప్పుడు, రాజు శకుంతలయెడఁ జేసినది గొప్ప యన్యాయమే.

శిష్యు—ఇప్పుడు హోమవేళ యయినదని గురువులకు నివేదించెదను. (అని వెళ్ళుచున్నాఁడు.)

అన—నాకిది తెలిసినను నే నేమిచేయఁగలను? నాకేమి పని చేయుటకును గాళ్లును జేతులు నాడకున్నవి. సత్యసంధుఁడు కాని యాతనియెడఁ దగులునట్లు చేసి మన చెలికత్తెను శూన్యహృదయనుగాఁ జేసెను గనుక మన్మథుఁ డిఁకఁ గృతార్థుఁ డౌనుగాక! (ఆలోచించి) ఒకవేళ దుర్వాసునిశాపమే యతని కీమఱపును గలిగించుచున్నదేమో! అట్లు గాకున్న, ఆ రాజేంద్రుఁ డటువంటిబాసలు చేసి యింత కాలము లేఖనైన నేల వ్రాయకుండును? కాఁబట్టి యీ యుంగరము గుఱుతుగా నాతని కంపవలెను. ఎవ్వాడును దుఃఖముల

పాలయ్యెడి యీతాపసజనము నెవ్వఁడు మన్నించును? ప్రవాసమునుండి వచ్చినతండ్రి యైనకణ్వునకు, శకుంతల దుష్యంతునికిఁ బరిణయమై గర్భవతియైన సంగతిని నివేదించుట కుద్యుక్తురాలనయినను, నా సఖియెడఁ దప్పుపట్టునేమోయని విన్నవింపఁ జాలకున్నాను. ఈవిధముగా మించిన దానికి మన మేమిచేయఁగలము?

ప్రియం—(ప్రవేశించి హర్షముతో) సఖి! శకుంతలయొక్క ప్రయాణోత్సవమును నడుపుట కయి త్వరగా రమ్ము.

అన—సఖి! అది యెట్లు?

ప్రియం—విను. నే నింతకుమునుపు సుఖముగా నిద్ర పట్టిన దేమో యడుగుటకు శకుంతలయొద్దకు వెళ్ళితిని.

అన—తరువాత తరువాత?

ప్రియం—అప్పుడు సిగ్గుచేతఁ దలవంచుకొని యున్నయామెను గౌఁగిలించుకొని కణ్వుఁడే స్వయముగా నిట్లు శ్లాఘించెను. "కన్నులఁ బొగ క్రమ్ముకొని యున్నను భాగ్యవశముచేత సోమయాజిచేతి యాహుతి యగ్నిహోత్రములోనే పడినది. బిడ్డా! మంచిశిష్యున కిచ్చిన విద్యవలెనే నీవును నాకు సంతోషహేతువ వైతివి; ఇప్పుడే ఋషులను దోడిచ్చి నిన్ను నీ భర్తసన్నిధికిఁ బంపెదను."

అన—తండ్రియైన కాశ్యపునకీ వృత్తాంత మెవ్వరు చెప్పిరి!

ప్రియం—అగ్నిహోత్రగృహమునఁ బ్రవేశించినప్పు డాతనికి ఛందోబద్ధ మయినయొక యశరీరవాక్కు చెప్పినది.

అన—(విస్మయముతో) అది యేదో చెప్పు.

ప్రియం—(దేవభాషతో)

గీ. దహనమును జమ్మికొమ్మలోఁ దాల్చినట్లు,
భూతలసమృద్ధి కొఱకు నీ పుత్రికయును

దనముకడుపున దుష్యంతదత్తతేజ
మును ధరించి యున్నది సుమ్ము, భూసురేంద్ర!

అన——(ప్రియంవదను గాఁగిలించుకొని) సఖీ! నాకు సంతోషముగా నున్నది. బహుసంతోషముగా నున్నది. కాని యిప్పుడే శకుంతల యత్తింటికిఁ బంపఁబడుచున్నదగుటచే నా సంతోషము కొంత చింతతోఁగూడిన దైనది.

ప్రియం——సఖీ! మనచింత కేమి? ఆమెను వినోదింపఁజేయుదము. అందువలన మన శకుంతల సుఖపడనీ.

అన——చెలీ! అట్లయిన, నేనీ మామిడికొమ్మం దగిలించిన కొబ్బరియాకులబుట్టలోఁ జిరకాలమునుండి యామెనిమిత్తమే దాఁచి యుంచిన పొగడపూలదండను నీవు పట్టుకొని రమ్ము. నేనింతలో నామెకు గోరోజనముతోను తీర్థమృత్తికతోను చెఱుకుచిగుళ్ళతోను మంగళార్థ మయి మైపూఁతను జేసెదను.

ప్రియం——ఆలాగేచేయుము. (అనసూయ వెళ్ళఁగాఁ బ్రియంవద పూలదండను గైకొనుచున్నది.)

[తెరచాటున]

గౌతమీ! శార్ఙ్గరవశారద్వతులను శకుంతలను దీసికొనుపోవుటకై నియమింపుము.

ప్రియం——అనసూయా! వేగిరము రమ్ము. ఇదిగో హస్తినాపురమునకు వెళ్లెడుఋషులు సందడించుచున్నారు.

అన——(ప్రవేశించి చేయి పట్టుకొని) సఖీ! పోదమురమ్ము.
(అని నడుచుచున్నారు.)

ప్రియం——(చూచి) ఇదిగో సూర్యోదయవేళకే తలయంటుకొని, నీవారాక్షతలను జేతఁబట్టుకొని యాశీర్వదించెడి ఋషిభార్య

లచే శ్లాఘింపఁబడుచు, శకుంతల యిక్కడనేయున్నది. ఈమెయొద్దకు వెళ్ళుదము. (అని సమీపమునకు వెళ్ళుచున్నారు.)

[అప్పుడు పయిన చెప్పిన పరివారముతో శకుంతల ప్రవేశించుచున్నది.]

మొదటిఋషిపత్ని—(శకుంతలతో) బిడ్డా! భర్తయొక్క బహుమానసూచకముగా "పట్టపుదేవి" నామమును పొందుమా.

రెండవది—బిడ్డా! వీరమాతవు గమ్ము.

మూడవది—చిన్నదానా! మగనిమన్ననను బొందుము.

(అని దీవించి గౌతమి తప్ప తక్కినవారు నిష్క్రమించిరి.)

సఖులు—(దగ్గఱగా వెళ్ళి) సఖీ! మంగళస్నానముచేసితివా?

శకుం—నాసఖులారా! రండి. ఇక్కడ గూర్చుండుఁడు.

సఖు—(మంగళపాత్రమును బుచ్చుకొని కూరుచుండి) సఖీ! సరిగా నుండుము. మేము నీకు మంగళప్రదమయిన యలంకారమును జేసెదము.

శకుం—ఇదినాకు మిక్కిలి యాదరణీయము. ఇఁక నాకు సఖులచేతియలంకారము దుర్లభముగదా!

(అని కన్నీరు విడుచుచున్నది.)

సఖు—సఖీ! ఇట్లు శుభసమయమునం దేడుచుట నీకుఁ దగదు. (అని కన్నీరు తుడుచుచు నలంకరించుచున్నారు.)

ప్రియం—అయ్యో! ఆభరణార్హమయిన నీరూపమున కాశ్రమమున లభించెడి యీయలంకారములు వికారములుగా నున్నవి.

ఋషికుమారులు—(కానుకలు పట్టుకొని ప్రవేశించి) ఇవిగో నగలు. ఈమె కలంకరింపవలయును. (అందఱును చూచి యాశ్చర్య పడుచున్నారు.)

గౌత—వత్సా! హారీతా! ఇవి యెక్కడివి?

ప్రథముఁడు—గురువు లయిన కణ్వుల ప్రభావమువలనఁ గలిగినవి.

గౌత—ఏమి? ఆయన మనస్సంకల్పమువలనఁ గలిగినవా?

ద్వితీయుఁడు—కాదు వినుము. శకుంతలనిమిత్తమయి వనస్పతులనుండి పుష్పములు తెండని పూజ్యుఁడైన కణ్వమహర్షి మాకాజ్ఞయిచ్చెను. అందువలన నిప్పుడు—

చ. తరు వొకటిచ్చెఁ జంద్రవిశదం బగు మేలిమి బట్టువస్త్రమున్,
జరణ మలంకరింప నిడెఁ జక్కనిలత్తుక నొక్కవృక్ష, మా
భరణము లిచ్చెఁ గొన్ని మణిబంధముదాఁకను పైకి నెత్తి త
త్తరులచిగుళ్ళ నవ్వు వనదైవతపాణిపయోరుహంబులన్.

ప్రియం—(శకుంతలనుజూచి) చెలియా! ఈవనదేవతా ప్రసాదము నీవు భర్తృగృహమునం దనుభవింపఁదగిన రాజ్యలక్ష్మికి సూచకముగా నున్నది.

శకుం—(లజ్జ నభినయించుచున్నది.)

ప్రథముఁడు—గౌతమా! రమ్ము రమ్ము. స్నానము చేసి వచ్చిన కణ్వమహర్షికి వనస్పతులసేవను నివేదింతము.

ద్వితీయుఁడు—ఆలాగుననే.

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమించు చున్నారు)

ప్రియం—సఖీ! మేమెప్పుడును భూషణముల నుపయోగించినవారము కాము. అయినను జిత్తగవును వ్రాయ నేర్చియుండుటచేత నీ యంగముల కాభరణముల నలంకరించుచున్నాము.

శకుం—మీ నేర్పు నే నెఱుఁగుదును.

(అప్పు డిద్దఱును నగలు పెట్టుచున్నారు.)

[అప్పుడు స్నానముచేసి వచ్చి కణ్వుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

కణ్వ—

ఉ. కొండలమందె డెందము, శకుంతల, తా నిపు డేగు నం, చయో!
క్రందుగ, బాష్పరోధమున, గంఠమునుం జెడె; దృష్టి, మాంద్యముం
బొందె; నొకింత పెంచిన తపోధనులే యిటు కుంద, నెంతగా
గుందుదురో తమ తనూజను గూతుఁ బాయుగృహస్థు లక్కటా!

(అని తిరుగుచున్నాఁడు.)

సఖు—సఖీ! శకుంతలా! నీ కిప్పు డలంకార మయినది. ఇఁక నీ వీ వెలిపట్టుచీరను గట్టుకొమ్ము.

శకుం—(లేచి కట్టుకొను చున్నది.)

గౌత—బిడ్డా! ఇదిగో నీ తండ్రి యానందరసము వెల్లిగొలుపు కన్నులతోఁ గౌఁగిలించుకొనువానివలె వచ్చుచున్నాఁడు. ఇప్పుడు గౌరవము నడుపుము.

శకుం—(సిగ్గుతో) అయ్యా! నమస్కరించుచున్నాను.

కణ్వుఁడు—కుమారీ!

క. అల శర్మిష్ఠ యయాతికి
వలెఁ బ్రేమాస్పదము గమ్ము వరునకు నీవున్;
జెలువరో! యాసతి పూరుని
పోలుపున, సామ్రాజ్య మేలుపుత్రునిఁ గనుమా.

గౌత—దేవా! ఆశీర్వచనములు కావు. ఈ రెండును బిడ్డకు వరములే.

కణ్వ—కుమారీ! ఇక్కడ నిప్పుడే హోమము చేసిన యీ యగ్నిహోత్రునకుం బ్రదక్షిణంబు చేయుము.

శకుం—(అట్లు చేయుచున్నది.)

కణ్వు—(ఋక్ఛందస్సుచేత నాశీర్వాదించుచున్నాఁడు.)

గీ. వేదియంతట సమిధలు వెలుఁగుచుండఁ,
బ్రక్కలను దర్భనిచయంబు పఱుపఁబడుచు,
హవ్యగంధంబునఁ గలుష మడఁచు నట్టి
సిద్ధయాగాగ్ని నిను శుద్ధఁ జేయుఁగాత!

ఇప్పుడు బయలుదేఱుము. (దృష్టినిగడించి) ఏరీ! ఆ శార్ఙ్గరవ శారద్వతులు?

శిష్యులు—(ప్రవేశించి) దేవా! ఇదిగో వచ్చినారము.

కణ్వు—శార్ఙ్గరవా! నీ చెల్లెలికి దారి చూపుము.

శార్ఙ్గ—అమ్మా! ఈలాగు ఈలాగు.

(అని అందఱు నడచుచున్నారు.)

కణ్వు—సన్నిహితము లయియున్న యో తపోవనవృక్షములారా!

చ. ఎవతె జలంబు మీకిడక యెన్నఁడుఁద్రాగదు తానుముందుగా;
నెవరితె ప్రేమచేఁ జిదుమ దీప్సితభూషణ యయ్యు మీ చిగు;
ళ్ళెవతెకు మీరు తొల్త ననలెత్తుట పండువుగాఁగ నుండు నా
ప్రవిమలగాత్రి యేఁగుఁ బతిపజ్జకు నంద అనుజ్ఞ యీయరే.

(కోకిలకూఁత విని)

గీ. ఈ విధమ్మునఁ బికమృదురావమునను
బ్రతివచన మిచ్చెఁ గావున, వననివాస
బంధువర్గంబు లయియున్న వసుమతీ రు
హంబులు శకుంతల ప్రయాణ మనుమతించె.

[ఆకాశమునందు]

గీ. ఎడనెడను దమ్మికొలఁకుల నింపుమీఱి,
తరులనీడలచే నెండ తగులకుండి,
యంబుజపరాగమున మెత్తనగుచు, సతికిఁ
బథము శుభ మిచ్చు ననుకూలవాయువులను.

[అందఱును విస్మయముతో నాలకించుచున్నారు]

గౌత—బిడ్డా! బంధువులయెడ స్నేహముగల యీ వనదేవతలు వెళ్ళుటకు నీ కనుజ్ఞ యిచ్చినవి. ఈదేవతలకు మ్రొక్కుము.

శకుం—(నమస్కార పూర్వకముగా నడచి రహస్యముగా) సఖీ! ప్రియంవదా? భర్తను దర్శించుటకయి వేడ్క కలిగియున్నను ఆశ్రమమును విడువవలెనను దుఃఖముచేత నాపాదములు ముందుకు సాగకున్నవి.

ప్రియం—తపోవనమును విడువలేక సంచలించుచున్నది నీ వొక్కతవే కావు. నీచేత విడువఁ బడనున్న యీ తపోవనము యొక్కయు నవస్థను జూడు,

గీ. మృగతతులు దర్భకబళంబు మ్రింగకుండె;
నెమిలిగుంపులు తమ నర్తనములు మానె;
పండుటాకులు రాల్చుచు భవ్యలతలు
బాష్పకణములు విడిచెడుపగిది నుండె.

శకుం—(స్మరణకుఁ దెచ్చుకొని) తండ్రీ! నా సహోదరియగు మాధవీలతను నిప్పుడు సెలవడిగి వచ్చెదను.

కణ్వు—బిడ్డా! నీకు దానియెడఁగల సోదరీస్నేహము నే నెఱుఁగుదును. అది యిదిగో దక్షిణమున నున్నది.

శకుం—(లతనుజేరి కౌఁగిలించుకొని) లతాసహోదరీ! నీవు

క్రొమ్మావితోఁ గూడియున్నను, ఇచ్చట నీ శాఖాభుజంబులచేత నన్నాలింగనము చేసికొమ్ము. ఇది మొదలుకొని నేను నీకు దూర స్థురాల నగుదును—ఓతండ్రీ! దీనిని నాకువలెఁ జూచుకొమ్ము.

కణ్వు—శకుంతలా!

గీ. తొలుత నీనిమిత్తము నేను దలఁచినట్లు
పుణ్యమున నీకుఁదగుభర్తఁ బొందితీవు;
మావిఁజేపట్టె నెలమి నీమాధవియును,
గాన మీకయి యిఁకఁ జింతమాని యుందు.

ఇఁక దారిని నడువుము.

శకుం—ఇదిగో నా లతాపుత్రిక యైన 'వనజ్యోత్స్న' తోఁ గూడఁ జెప్పి వచ్చెదను. (లతను డాసి ముద్దు పెట్టుకొని) ఓ బిడ్డా! ఇన్నాళ్ళు పెంచి నిన్ను దిగవిడిచి పోవుచున్నా నని వాడిపోకు, మా తండ్రిగారు నిన్ను నావలెఁ జూచుకొందురు. నన్నుఁ బంపుము. (చెలికత్తెలతో) చెలులారా! దీనిని మీయిద్దఱికి నప్పగించెదను.

సఖు—మాయిద్దఱ నెవ్వరి కొప్పగించి పోయెదవు?

(అని కన్నీరు విడుచుచున్నారు)

కణ్వు—అనసూయా! ఏడువవలదు. మీ రేకదా శకుంతలకు ధైర్యము చెప్పవలసినవారు?

(అందఱును నడచుచున్నారు)

శకుం—నాయనా! ఇదిగో పర్ణశాలసమీపమునఁ దిరుగుచుఁ గడుపుతో నుండుటచేత మెల్లఁగా నడచుచున్న యీలేడి యెప్పుడు సుఖప్రసవ మగునో యప్పుడే యీ శుభవార్త దెలుపుటకయి యెవ్వరి నైనం బంపుము.

కణ్వు—నే నిది మఱచిపోను.

శకుం—(గమనప్రతిబంధము నటించి) ఎవ రిది? నా చీర పట్టుకొని నిలుపుచున్నారు? (అని వెనుక తిరుగుచున్నది)

కణ్వ—బిడ్డా!

గీ. కఱకుకుశ గ్రుచ్చుకొని నోరు గాయమైనఁ
బూయుచును గారనూనెను, బుండు మాన్పి,
ప్రేమచేఁ జామలను మేపి, బిడ్డవలెను
బెంచుటను దారిఁ బాయ దీపిల్ల లేడి.

శకుం—బిడ్డా! సహవాసులఁ బరిత్యజించి యేఁగెడు నన్నేల వెంబడించెదవు? పుట్టినతోడనే తల్లిచే విడువఁబడియుఁ బెరిఁగితివి. ఇప్పుడును నాచే విడువఁబడిన నిన్ను మానాయనగారే విచారింతురు. ఇఁక వెనుకకు మరలుము.

(అని యేడ్చుచు నడచుచున్నది)

కణ్వ—బిడ్డా! కన్నులు తుడుచుకొని తిన్నఁగా దారి చూచి నడువుము.

గీ. ఱెప్పలెత్తిన కన్నులఁ గప్పి, దృష్టి
జాడ్య మిడుబాష్పముల నిల్పు స్థైర్యమునను;
దారిచూడక నడువఁ బదద్వయంబు
జాఱు నీ హెచ్చుత గ్గగుసరణియందు.

శార్ఙ్గ—దేవా! బంధుజను లుదకప్రదేశమువఱకే కూడరాఁ దగినవారని శాస్త్రము. ఇదిగో సరస్తీరము. ఇక్కడ మాతోఁ జెప్పవలయు దానిని జెప్పి మీరు వెనుక మరలఁ దగును.

కణ్వ—అట్లయిన మన మీపాలచెట్టు నీడను నిలుతము.

(అందఱును నడచి నిలుచున్నారు)

కణ్వు—(తనలో) పూజ్యుఁ డయినదుష్యంతునకు మే మిప్పు డేమని సందేశము పంపిన యుక్తముగా నుండును?

(అని యాలోచి చుచున్నాఁడు)

శకుం—(రహస్యముగా) సఖి! చూడు. తామరాకుచాటున దాఁగిన ప్రియవల్లభుని గానక యాతురమై చక్రవాకాంగన కూయు చున్నది. ఇందుచే ముందు కార్యము దుష్కర మనకొనియెదను.

అన—సఖి! ఇట్లు తలంపకుము.

గీ. ధవునిఁ బాపియు నిది విషాదంబుచేతఁ
గరము దీర్ఘ మా రాత్రిని గడపుచుండు;
విరహదుఃఖ మత్యంతదుర్భరమె యైన,
నోర్వఁజేయు నాశాబంధ మొకర దాని.

కణ్వు—శార్ఙ్గరవా! మీరు శకుంతలను ముందుంచుకొని రాజుతో నావచనములుగా నిట్లనవలయును.

శార్ఙ్గ—దేవర యానతీయవలయును.

కణ్వు-ఉ. మమ్మును సత్తపోధనుల, మాన్యభవత్కులమున్, స్వబంధులన్
సమ్మతివేఁడ కీమె యెటు లిచ్చిన నీపయికూర్మి నెంచి, మా
కొమ్మను నేలుకొమ్ము సరికొమ్మలతో సమగౌరవంబునన్; —
బిమ్మటిదెల్ల భాగ్యమగుఁ; జేర్కొనరాదని యింతిబంధువుల్.

కణ్వు—బాలా! నీకును మేమిప్పుడు బుద్ధులుచెప్పవలయును. మేము వనవాసుల మయ్యును లౌకికజ్ఞానము కలవారమే సుమీ.

శార్ఙ్గ—ధీమంతులకుఁ దెలియనివిషయ మేది యుండును?

కణ్వు—పుత్రీ! నీ విక్కడినుండి పతిగృహమును ప్రవేశించి

చ. గురులకు సేవఁజేయు మనుఁగుంగలిఁ జూడుము నీసపత్నులన్;
వరుఁ డలుక న్వహించినను భర్తృవిరుద్ధవు గాకు మీసునన్;

బరిజనులందుఁ జూపుము కృపంగడు; బొందకు భాగ్యగర్వమున్;
తిరిగిన నిట్లు, కాంతుర సతీత్వముకాంతలు; నింద్యలొందుచోన్.

గౌతమి యిది యేవిధముగా నెంచునో!

గౌత—వధూజనుల కుపదేశింపవలసిన దింతే. బిడ్డా! ఇది యంతయు మనసున నాటించుకొమ్ము.

కణ్వ—బిడ్డా! నన్నును నీ సఖిజనమును కౌఁగిలించుకొమ్ము.

శకుం—అయ్యా! ఏమి! ప్రియంవదయు ననసూయయుఁగూడ నిక్కడినుండియే మరలెదరా?

కణ్వ—బిడ్డా! వీరు నొకరి కియ్యఁదగినవారే. కాఁబట్టి వీరు నీతోఁగూడ రాఁగూడదు; నీతోఁగూడ గౌతమి వచ్చును.

శకుం—(తండ్రిని కౌఁగిలించుకొని) మలయపర్వతము నుండి పెల్లగింపఁబడిన చందనలతవలెనే యిప్పుడు తండ్రి యుత్సంగమును విడిచి యన్యదేశమునందు నేనెట్లు ప్రాణములు నిలుపఁగలను? (అని యేడ్చుచున్నది.)

కణ్వ—బిడ్డా! ఏమి యిట్లు భయపడుచున్నావు?

చ. గరిమ మహాకులీనుఁ డగు కాంతునిపట్టవిదేవి వౌచు, ను
ర్వరఘనకార్యవైభవము పైఁబడి యుండి ప్రతిక్షణంబు, భా
స్కరు నల పూర్వదిక్కువలెఁగాంచి పవిత్రుసిఁ బుత్రువేగ, మ
ద్విరహాభవాతిదుఃఖమును బిడ్డ గణింపవు నీవు లేశమున్.

శకుం—(తండ్రిపాదములకు మ్రొక్కుచున్నది.)

కణ్వ—వాంఛితార్థసిద్ధి యగుఁగాక!

శకుం—(సఖులవంకఁ దిరిగి) చెలులారా! మీ రిద్దఱును నన్నొక్కసారి కౌఁగిలించుకొనుఁడు.

సఖు—(అట్లు చేసి) చెలీ! ఆరాజొకవేళ నిన్ను గుఱుతుపట్ట

లేక పోయినపక్షమున, నీవప్పు డతని కాతనిపేరు చెక్కిన యీ యుంగరమును గనఁబఱుపుము.

శకుం—మీయీ సందేహముచేత నా దేహము కంప మొందుచున్నది.

సఖు—చెలీ! భయపడకు. అతిస్నేహ మెప్పుడును గీడును శంకించు చుండును.

శార్ఙ్గ—అమ్మా! ఎండ యెక్కుచున్నది. నీవు త్వరపడవలెను.

శకుం—(ఆశ్రమమువంక తిరిగి నిలుచుండి) నాయనా! నేను తిరిగి యెప్పు డీతపోవనమును జూతునో కదా?

కణ్వ—బిడ్డా! వినుము,

గీ. సకలమహికిని జిరముగ సవతి వగుచు,
నవని నప్రతిరథుని దౌష్యంతి నిలిపి,
పట్టికిఁ గుటుంబభర మిచ్చుభర్తఁ గూడి,
శాంతవై చొత్తు వి వ్వరాశ్రమము మరల.

గౌత—బిడ్డా! ప్రయాణవేళ మించిపోవుచున్నది. తండ్రినిఁక వెనుకకుఁ బంపుము. (కణ్వునిఁ జూచి) ఈమె యెంతతడ వైనను మరలమరల మీతో నీలాగునఁ జెప్పుచునే యుండును. మీరు వెనుక మరలవలెను.

కణ్వ—మా తపోనుష్ఠానమునకు భంగము కలుగు చున్నది. కాఁబట్టి యిఁక మరలఁ గోరెదను.

శకుం—(మరల తండ్రి నాలింగనము చేసికొని) నాయనా! తపశ్చరణముచేతఁ జిక్కిపోయిన యీ దేహమును నా నిమిత్తమయి మిక్కిలి కృశింపనీకుము.

కణ్వు—(నిట్టూర్పు విడిచి)

గీ. పర్ణశాలకు వాకిట బలికిఁగాను
దల్లి! నీ విడ్డనివ్వారిధాన్య మడరి
కలయ మొలచిన మొలకలు గనఁగ, నాకు
వితతశోకోపశమన మేగతిని గలుఁగు?

నడుఁవు. నీకు మార్గమున మే లగుఁ గాక!

(అన, శకుంతలయు సహచరులును నిష్క్రమించిరి)

సఖు—(శకుంతల పోయినవంక తడవు చూచి) కటకటా! శకుంతల వనవీథిలోఁ గనుచా టయినది.

కణ్వు—(నిట్టూర్పువిడిచి) అనసూయా! ప్రియంవదా! మీచెలి కత్తె దాఁటిపోయినది. దుఃఖమడఁచుకొని మీరిటు నాతోఁగూడ రండు.

సఖు—తండ్రీ! శకుంతల లేని యీ తపోవనము పాడుపడినట్టున్నది. మే మెట్లు చొత్తుము?

కణ్వు—స్నేహవృత్తిచేత మీకాలాగునఁ గనఁబడుచున్నది. (విచారముతో నడచి) ఆహా! ఓబిడ్డలారా! శకుంతలను మగనియింటికిఁ బంపివేసి యిప్పుడు స్వస్థతను బొందినాఁడను.

గీ. కన్య యెపుడుఁ బరుని సొత్తెకాన, దాని
నిప్పుడు ప్రతిగృహీతకు నప్పగించి,
దాపుడుధనంబు స్వామికిఁ దార్చినట్టు
లెంతో నిర్మల మయ్యె నాయంతరాత్మ.

(అని అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

పంచమాంకము

రంగము—రాజమందిరము

[అప్పుడు సింహాసనాసీనుఁ డయి రాజును, విదూషకుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు]

విదూ—(చెవి యిచ్చి) ఓ మిత్రుఁడా! సంగీతశాలలోపల లక్ష్య ముంచుము. మృదుమధురమైన తేటపాటలో స్వరసమ్మేళనము వినవచ్చుచున్నది. దేవియైన హంసపదిక వర్ణములు నేర్చుకొనుచున్న దని తలఁచెదను.

రాజు—మాఢవ్యా! ఊరకుండు. నేను వినియెదను.

[తెరమఱుఁగున పాడఁబడుచున్నది]

ద్విపద. క్రొత్తపూదేనియఁ గ్రోలంగ నీవు
చిత్తంబునను గోరి స్వేచ్ఛగా నపుడు
క్రొమ్మావివిరిదేనెఁ గోర్కి దీఱంగ
నమ్మాడ్కి హాయిగా ననుభవించియును
నివు నీవు మధుపమా! యింతలో నిచట
నవరూపమైన యీ యంబుజనవతి
మరగి సుఖించెడుమాత్రాన యొల్లు
మరవఁగఁగ్గితి తొంటిమావిమంజరినె?

రాజు—అహహా! ఈ పాట రాగప్రవాహిని యగుచున్నది.

విదూ—ఈ పాటలోని యక్షరార్థము తమకుఁ బూర్ణముగా దెలిసినదా యేమి?

రాజు—(చిఱునవ్వునవ్వి) ఈమె యొకప్పుడు నాచేతఁ బ్రేమింపబడినది. అందుచేత వసుమతీదేవి విషయమై యీమె నన్ను నిందించు

చున్న దనుకొనెదను. మిత్రుఁడా! మాధవ్యా! నన్ను నిపుణముగా నెత్తిపొడిచితి వని హంసపదికతో నా మాటలుగాఁ జెప్పుము.

విదూ—దేవర యాజ్ఞయిచ్చినట్లు చేసెదను. (లేచి) మిత్రుఁడా! అప్సరసచేతిలోఁ బడిన విరాగునివలెనే యీమె యితరులచే జుట్టు పట్టించి కొట్టించెడు నా కిఁక ముక్తియుండదు.

రాజు—పోయి నాగరికవృత్తితో నామెకుఁ దెలుపుము.

విదూ—ఏమి సంగతి? (అని నిష్క్రమించెను.)

రాజు—(తనలో) అది యేమోకాని గీతార్థ మటు విని ప్రియజనవియోగము లేకయు నే నేమియుఁ దోఁచనివాఁడనుగా నున్నాఁడను. అట్లు కాదు—

గీ. మున్నెఱుఁగకయు మది నంటు పూర్వజన్మ
భవ్యసఖ్యముల్ స్మరణకు వచ్చుఁ గాన,
జనుఁడు సుఖితుఁ డయ్యు సురూపచయముఁ గనియు
సుస్వరంబుల వినియు నుత్సుకతఁ గాంచు.

(అని యాకులపాటుతో నుండుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు కంచుకి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

కంచు—ఆహా! నేనిటువంటి యవస్థను బొందినాఁడనుగదా!

గీ. అవహితుఁడనై కులాచార మనుచు నేను
దాల్చు నీవేత్రయష్టి, యంతఃపురములఁ
గాల మధికంబు చెల్లినకతన నిపుడు
నడువలేని నా కవలంబనమున కయ్యె.

—ఓయీ! రాజునకు ధర్మకార్యము మిక్కిలి యనతిక్రమణీయము.) అట్లయినను, ఇప్పుడే ధర్మాసనమునుండి లేచిన యీయనకు మరల శ్రమ కలిగించు కణ్వశిష్యుల రాకను దెలుపుటకు మనసు

గొలుపకున్నది. అట్లు కాదు. ఈలోకతంత్రాధికారమున కెన్నఁడును విశ్రాంతి లేదు. ఎట్లన—

గీ. అర్కుఁ డొక్కమొగినె యశ్వంబులను గట్టు;
రేయిఁబగలుఁ దిరుగు వాయుదేవుఁ;
డవనిభరముఁ దాల్చు ననయంబు శేషుఁడు;
ధరణిపాలురకును ధర్మ మిదియ.

ఇఁకఁ గణ్వుని నియోగము నడపెదను. (అని నడిచి చూచి) ఈరాజు—

గీ. నడపి గజయూథముల, నెండఁబడుచుఁ బగలు
శీతలస్థలి గజరాజు చేరునట్లు,
ప్రజలఁ దన కన్నబిడ్డలవలెను నడపి
స్వస్థచిత్తుఁడై నిర్జనస్థలముఁ జేరె.

(సమీపించి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! ఇదిగో వీరె హిమవంతప్రాంత వనవాసు లయిన తపస్వులు. కణ్వసందేశమును గొని స్త్రీలతోడఁగూడ వచ్చియున్నారు. విని దేవర యిచ్చ వచ్చినట్లు చేయుఁదగును.

రాజు—(ఆదరముతో) ఏమీ? కణ్వసందేశము తెచ్చినవారా?

కంచు—మఱియేమి!

రాజు—ఆశ్రమవాసు లయిన వీరలను శ్రౌతవిధిచేత సత్కరించి స్వయముగానే తాను వారి నెదుర్కొని తీసికొని రావలయునని పురోహితుఁ డయిన సోమరాతునితో నామాటలుగా విన్నవింపుము. నేనును దపస్విదర్శనమునకుఁ దగినచోటనుండి వారికయి ప్రతీక్షించుచుండెదను.

కంచు—దేవర యాజ్ఞాపించునట్లు చేసెద.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

రాజు—(లేచి) వేత్రవతీ! అగ్నిహోత్రశాలకు దారిచూపుము.

ప్రతీహారిణి—దేవా! ఇటు. ఇటు.

రాజు—(నడచి, అధికారదుఃఖమును కనఁబఱిచి) జనులందఱును గోరినవస్తువులను బొంది సుఖు లగుచున్నారు. రాజులకో కార్యసాఫల్య మయినను దుఃఖమే.

గీ. అగపడఁగనీదు చింత రాజ్యప్రతిష్ఠ;
రాజ్యపాలన మెంతయు శ్రమకరంబు;
దండమును జేతఁ దాల్చు ఛత్త్రంబువోలె,
రాజ్యమె శ్రమంబు నిచ్చుచు శ్రమము నడఁచు.

వైతాళికులు—(తెరలో) దేవా! విజయ మగుఁగాక!

ప్రథముఁడు—

గీ. స్వసుఖమును జూడ కలసెదు జగముకొఱకుఁ;
బ్రతిదినంబును నీకు వ్యాపార మిదియె;
చెట్టు తీక్ష్ణాతపముఁ దాల్చి శిరసుచేతఁ,
దనదునీడచే నాశ్రితతాప మడఁచు.

ద్వితీయుఁడు—

గీ. మరలిచెదు శిక్ష చేసి దుర్మార్గచరులఁ;
గలహము లడంతు; వారసి కాంతు వీవు;
బంధు లెంతటి యైశ్వర్యవంతు లున్న,
బంధుకృత్యంబు నెఱపెదు ప్రజల కీవె.

రాజు—చింతాక్రాంత మనస్కుల మయి యున్నను మేమిా వచనములచేత నభినవసత్త్వసంపన్నుల మయితిమి!

(అని నడచుచున్నాఁడు)

ప్రతీహారి—క్రొత్తగాఁ దుడుచుటచేతఁ బ్రకాశించుచు సమీపమున హోమధేనువున్న యగ్నిహోత్రగృహముయొక్క వెలుపటి గుమ్మ మిదె దేవర యెక్కవలయును.

రాజు—(ఎక్కి, పరిజనుని మూఁపుమీఁద చేయూఁతచేసి నిలుచుండి) వేత్రవతీ! ఏమి యుద్దేశించి పూజ్యుఁ డయిన కణ్వమహర్షి నా యొద్దకు ఋషులను బంపి యుండును?

చ. పరమ తపోనిరూఢ మునివర్య తపస్సులు విఘ్న మొందెనో!
యరయక యెవ్వరైన ఖలు లాశ్రమజంతుల కెగ్గు సేసిరో!
విరుల మదీయదోషమున వృక్షలతావళు లియ్య మానెనో!
యరయఁగలేక సంశయము నాకులపాటు మనంబు చెందెడున్.

ప్రతీ—తమసుచరిత్రచేత సంతుష్టు లయిన ఋషులు దేవర వారిని గొనియాడుటకయి వచ్చినారని నే నూహించెదను.

[అప్పుడు గౌతమీసహిత యైన శకుంతలను ముందిడుకొని
మునులును, వారిముందు కంచుకియు పురోహితుఁడును
ప్రవేశించుచున్నారు]

కంచు—ఆర్యులారా! ఇటు. ఇటు.

శార్ఙ—శారద్వతా!

చ. ఇలను వెలంగుభాగ్యనిధి యీనృపుఁ, డేమియు మేరమీఱఁ డే
కులమున నెంతహీనుఁడును గుత్సితమార్గము పట్టఁ డొక్కఁడున్;
దలఁచెద నట్టు లయ్యు, విజనస్థలి మున్ను సతంబు నుంటచేఁ,
బలు జనులున్న యీ గృహము వహ్నిపరీతగృహంబున ట్లెదన్.

శార్ఙ—పురప్రవేశముచేత నీ విట్లగుట యుక్తమే? నేనును—

ఉ. స్నాతుఁడు కల్మషాంగుఁ గనుచందమునన్, బటుమష్టవ ర్తను
బూతచరిత్రుఁ డెంచుగతి, భూరివినిద్రతు మేలుకొన్న వాఁ

డాశతబుద్ధితోఁ దలఁచునట్లుగ, స్వేచ్ఛ మెలంగువాఁడు కా
రాతలబద్ధునట్లుగఁ, దలంచెద నీయిహసౌఖ్యచిత్తులన్.

శకుం—(నిమిత్తమును సూచించి) అయ్యో! ఏమోకాని నా కుడికన్ను దరుచున్నది.

గౌత—బిడ్డా! నీకీయశుభము తొలంగునుగాక! నీభర్త కుల దేవతలు నీకు శుభము లిత్తురుగాక! (అని నడచుచున్నది.)

పురో—(రాజును జూపి) ఓతపస్వులారా! ఇదిగో వర్ణాశ్రమ పరిపాలనము చేయుమహారాజింతకుముందె సింహాసనము దిగి మీ నిమిత్తము నిరీక్షించుచున్నాఁడు. ఆయనను సందర్శింపుఁడు.

శార్ఙ్గ—ఓమహాబ్రాహ్మణా! ఇది యెంతయుఁ గొనియాడఁదగినదే, మేమీ విషయమున మధ్యస్థులము.

గీ. తరులు ఫలసమృద్ధిని నమ్రతను వహించు;
మేఘములు నవోదకముల మిగుల వంగు;
సత్పురుషు లుద్ధతులు గారు సంపదలను;
బటుపరోపకారులకు స్వభావ మిదియె.

ప్రతీ—దేవా! ఋషులు ప్రసన్నముఖవర్ణులయి కనఁబడుచున్నారు. అందుచేత వారు వచ్చినకార్యము విశ్వాసయుక్తమయిన దని నే ననుకొనియెదను.

రాజు—(శకుంతలను జూచి)

గీ. పయిని మేలిముసుంగును వైచికొనుచు,
మేనిచెలువంబు స్ఫుటముగాఁ గానఁబడక
పండుటాకులలోఁ బల్లవంబుపగిది,
ఋషులనడుమ నుండినయీమె యెవతె యొకొ!

ప్రతీ—కుతూహలముగలదయి నాయూహ తిన్నఁగా వ్యాపింప కున్నది. అయిన నీమెరూపము చూడఁదగినదిగాఁ గానఁబడుచున్నది.

ధర్మిష్ఠ

రాజు—అవుఁగాక! పరకళత్రమును దేఱి చూడరాదు.

శకుం—(చేయి ఱొమ్మునఁజేర్చుకొని తనలో) హృదయమా! ఏమి యిట్లు వడఁకు చున్నావు! భర్తగారిభావము తెలిసికొన నించుక ధైర్యము వహింపుము.

పురో—(ముందుకువచ్చి) ఇదిగో తపస్వులు విధ్యుక్తముగా నర్చింపఁబడినవారు. ఏదో వీరియుపాధ్యాయులుపంపిన సమాచారము కలదఁట! దేవా! వినఁదగును.

రాజు—సావధానచిత్తుఁడ నయి యున్నాను.

ఋషులు—(చేతులెత్తి) రాజా! నీకు జయ మగుఁగాక!

రాజు—మీకందఱకును నమస్కరించుచున్నాను.

ఋషులు—ఇష్టార్థసిద్ధి యగుఁగాక!

రాజు—మీతపస్సులు నిర్విఘ్నముగా సాగుచున్నవా?

ఋషు—గీ. సాధుసంరక్షణము నీవు సలుపుచుండ,
సత్క్రియల కెట్లు విఘ్నముల్ సంభవించు?
ఓట్టుగ సహస్రకిరణుండు వెలుఁగుచుండఁ,
బుడమి నంధకారం బెట్లు పుట్టనేర్చు?

రాజు—నా రాజశబ్ద మిప్పుడుగదా సార్థకమయినది! పూజ్యుఁడయిన యాకణ్వమహాముని లోకానుగ్రహముకొఱకుఁ గుశలియై యున్నాఁడా?

ఋషు—తపస్సిద్ధి గలవారికిఁ గుశలము స్వాధీనమే. ఆయన కుశలప్రశ్నపూర్వకముగా మీకిట్లు చెప్పు మనియె.

రాజు—ఆయన యేమని యాజ్ఞాపించినారు?

శార్ఙ్గ—"అన్యోన్యసంకేతముచేత నీవు మాపుత్రికను వివాహ మాడుట మీ యెడఁ గల ప్రీతిచేత నే నంగీకరించినాఁడను. ఎందుచేత నన—

గీ. యోగ్యతములలో నగ్రగణ్యుండ వీవు;
భువి శకుంతల రూపొందుపుణ్యరాశి;
తుల్యగుణయుక్తు లగుదంపతులను గూర్చి,
బ్రహ్మ చిరకాలమునకును బాసె నింద.

కాఁబట్టి గర్భిణియైన యీమెను సహధర్మాచరణమునకు స్వీకరింపవలయును" అని.

గౌత—అయ్యా! నాకును గొంతచెప్ప నిచ్ఛ గలదు. కాని నా వచనమున కవకాశము లేదు. ఎందుచేత నన—

గీ. గురుజనులయిష్ట మీయమ కోర దయ్యె;
నా ప్తబంధుల మీరును నడుగరై తి;
రిట్లు మీలోనె మీ రొనరించుకొన్న
పనికి నొండొరులకు నేమి పలుకవలయు!

శకుం—(తనలో) భర్త యేమి పలుకునో?

రాజు—ఇవి యేటి మాటలు!

శకుం—(తనలో) ఈ వాగ్విజృంభణము నాకగ్నిహోత్రముగా నున్నది.

శార్ఙ్గ—ఏమి మీ తాత్పర్యము? మీరు లోకవ్యవహారమున మిక్కిలి ప్రవీణులుగదా?

గీ. పుట్టినింటనే పతిగలపొలఁతి యున్న
జనులు శంకింతు రన్యథా సాధ్వియైనఁ;

గావునను దద్ప్రియ నైనఁ, గాంత నెప్పుడు
బంధుజను లుంచఁదలఁతురు భర్త కడనె.

రాజు—ఏమి? మీమానిని పూర్వము నాచేత వివాహమాడఁ బడినదా?

శకుం—(విషాదముతో మనసులో) హృదయమా! నీ కిప్పుడు సందేహ సంభవించినది.

శార్ఙ్గ—ఏమి? చేసినపని యెడ ద్వేషమును ధర్మము తప్పుటయు రాజునకుఁ దగునా?

రాజు—ఎందుచేత మీ రీ యసత్యకల్పనఁ గల ప్రశ్న వేయు చున్నారు?

శార్ఙ్గ—ఈ వికారములు తెలుచుగా నైశ్వర్యమత్తులకుఁ బట్టెడివే.

రాజు—నన్ను మిక్కిలి తిరస్కరించుచున్నారు!

గౌత—పుత్రీ! నీవు క్షణమాత్రము సిగ్గుపడకు. ఇప్పుడు నీ మేలిముసుఁగును దీసెదను. అందువలన నీ భర్త నిన్నానవాలుపట్టును.

(అని యట్లు చేయుచున్నది.)

రాజు—(శకుంతలను జూచి తనలో)

చ. ఎదురను గానిపించు నిదె నీ యనమాన నురూప మార! నే
నిది మొదలం గ్రహించితినో యే గ్రహియింపనో నిశ్చయింప లే
నెద, హిమపూర్ణకుందమున కేగి ప్రభాతమునందుఁ గాంచు తు
మ్మెద కరణిం ద్యజింపను దమిన్ గ్రహియింపను జాల నిత్తఱిన్.

ప్రతీ—ఆహా! రాజుధర్మదృష్టి! అనాయాసముగా లభించిన యిటువంటి రూపమును జూచి మఱి యెవ్వఁ డాలోచించును!

శార్ఙ్గ—రాజా! యేమి యూరకున్నావు?

రాజు-ఓ తపోధనా! ఎంత యాలోచించినను నే నీమెను బరిగ్రహించుట స్మరణకు రాలేదు. అట్లుండఁగా స్పష్టముగాఁ గనఁబడుచున్న గర్భచిహ్నములుగల యీమెను నే నెట్లు భార్యనుగా నంగీకరింపుదును?

శకుం—(తనలో) ఈతనికు వివాహవిషయముననే సందేహము కలిగినది. ఇఁక దూరము పోయిన నా యాశ యెందుకు?

శార్ఙ—ఇది నీకుఁ దగదు.

గీ. దొంగిలిన సొత్తు దండ్యుఁడౌ దొంగకడకె
మరలఁ బంచిన కరణి, నమ్మౌని నీవు
కైకొనిన యాత్మతనయను గౌరవమున
నీ కడకుఁ బంపుట నతండె నింద్యుఁ డిపుడు.

శార—శార్ఙరవా! నీవిప్పు డూరకుండుము! ఓ శకుంతలా! మేము చెప్పఁ దగినది మేము చెప్పితిమి. అందున కితఁ డీ విధమునఁ బలుకు చున్నాఁడు. ఈతనకు నమ్మకము పుట్టునట్టు ప్రత్యుత్తరము నీవు చెప్పుము.

శకుం—(తనలో) అటువంటి యనురాగమున కిట్టిగతి పట్టినప్పుడు నేను దఃపించిన ప్రయోజన మేమి? ఇఁక నన్ను గుఱించి నేను దుఃఖపడవలసినదే. నిశ్చయము. (ప్రకాశముగా) ప్రాణేశ్వరా! (అని సగము చెప్పి) ఇప్పుడు వివాహమునందే సంశయము గలిగినది గనుక, ఇట్లు పిలువఁ దగదు. ఓ పౌరవా! నా డా ప్రకారముగా దపోవనమునందు స్వభావముచేత బేలహృదయముగల నన్ను నీవెన్నో బాసలు చేసి మోసపుచ్చి యిప్పు డీవిధమయిన మాటలచేత నన్ను నిరాకరించుట నీకుఁ దగునా!

రాజు—(చెవులు మూసికొని) పాపము శమించునుగాక!

గీ. వసుధఁ గూలంకషనదీప్రవాహ మచ్ఛ
జలమును దటస్థతరువును గలఁచునట్లు,
మామక కులప్రశస్తిని మాప, నన్నుఁ
బాతకునిఁజేయనుం బాటుపడెద వేల?

శకుం—మంచిది! తమరు నిజముగాఁ బరభార్యయను శంక చేతనే యిట్లయితిరేని, ఈయానవాలుచేతఁ దమసందేహనివారణము చేసెదను.

రాజు—ఇది యుత్తమపక్షము.

శకుం—(ఉంగరపుఁ వ్రేలు తడవి) నా వ్రేలి యుంగరము లేదు. (అని విషాదముతో గౌతమిని జూచుచున్నది.)

గౌత—శక్రావతారములో శచీతీర్థోదకమునకు నీవు మ్రొక్కినప్పుడు నీ యుంగరము జాఱిపోయినది కాఁబోలును!

రాజు—(చిఱునవ్వు నవ్వి) ఇందుచేతనే స్త్రీలు సమయోచిత బుద్ధి కలవా రని చెప్పుదురు.

శకుం—ఇందులో విధి యిప్పుడు తనసామర్థ్యమును జూపెను. మీకు వ ఱి యొకటి చెప్పెదను.

రాజు—ఇప్పుడు చెప్పెడుదాని విననలయును.

శకుం—ఒకనాఁడు నవమాలికా మండపమునందుఁ దామరాకు దొప్పలోని నీరు తమచేతిలోఁ బోసికొంటిరి.

రాజు—వినుచున్నాఁడను. అనంతరము!

శకుం—ఇంతలో నా పెంపుడుబిడ్డయైన దీర్ఘాపాంగ మను లేడిపిల్ల సమీపమునకు వచ్చెను. మీరు కనికరము గలవా రయి నీవే ముందుగా నీరు త్రాగు మని నీరు చూపి దానిని పిలిచితిరి. పరిచయము లేకపోవుటచేత నది మీచేతి సమీపమునకు రా

దయ్యెను. పిమ్మట నీరు నేను చేతఁ బట్టుకోఁగానే యది స్నేహము చేత దగ్గఱకు వచ్చెను. అప్పుడు నన్ను మీరీవిధముగా మేల మాడితిరి.—అందఱును బంధువులయెడ విశ్వాస ముంతురు; మీ రిరువురును నరణ్యసంభవులు—అని.

రాజు—స్వకార్యనిర్వహణ లయిన స్త్రీలీ మొదలయిన తేనెలొలుకు కల్ల మాటలతో భోగపరాయణుల నాకర్షింతురు.

గౌత—ఓ మహాభాగా! ఇట్లు తలంపఁదగదు. తపోవనము నందుఁ బెరిఁగిన యీమె కపటమెఱిఁగినది కాదు.

రాజు—ఓవృద్ధతపస్విని!

చ. అరయఁగ మానవేతరములై తగుజంతువులందు స్త్రీలలోఁ
గరము నిసర్గపాటవము గన్పడఁ, జెప్పఁగనేల ప్రాజ్ఞలౌ
తరుణులమాట? తాఁ బరభృతప్రకరం బితరద్విజాళి నం
బరమున కేఁగువాఱఁ బెనుపంగ నొనర్పదె కన్నబిడ్డలన్?

శకుం—(రోషముతో) కుత్సితుఁడా! నీ హృదయానుమాన ముచేత నితరుల నట్లే చూచుచున్నావు. పైకి ధర్మకవచమును దొడిగి గడ్డి కప్పియున్ననూతివలె నున్న ని న్నెవ్వరు పోలఁగలరు?

రాజు—(తనలో) నాకు మనస్సునందు సందేహము పుట్టించుచు, కపటములేనియట్లే యీమె రోషము కనఁబడుచున్నది. అట్లేకదా?

చ. స్మరణకురాక క్రూరముగ స్వాంతములోపలఁ దాపమొందుచున్
గరము రహస్యపుం బ్రణయగాథ యెఱుంగఁగలేని నాపయిన్
దరుణి యపారకోపమునఁ దద్దయు నేత్రము లెఱ్ఱఁ జేసి వం
కర లగు కన్బొమల్ విఱుచు గా స్మరచాపవిఖండనక్రియన్!

(ప్రకాశముగా) ఓ కళ్యాణీ! దుష్యంతునినడత యంతయుఁ దెలిసినదే. అయినను నే నిది తెలియఁజాలకున్నాను.

శకుం—మేలు! పూరువంశజుఁ డనునమ్మకముచేత నాలుక తేనెయు హృదయము విషము నైన వాని చేతఁబడి నే నిక్కడ స్వచ్ఛందసంచారిణిగాఁ జేయఁబడితిని.

(అని చీరచెఱఁగుతో ముఖము కప్పుకొని యేడ్చుచున్నది.)

శార్ఙ్గ—ఈలాగున స్వతంత్రించి బుద్ధిలేనిపని చేసినందుకుఁ దాప మనుభవింపవలసినదే.

గీ. ఏకతమ బాంధవము సల్పునెడలఁ దాను
బదిగఁ బరికించి మఱి చేయవలయు నెపుడు;
హృదయ మెఱుఁగక పరులతోఁ బదరి చేయు
సౌహృదమె విరోధ మగు నీ చందమునను.

రాజు—అయ్యా! ఏమి మీరును నీమెమాటలనే నమ్మి నాయందే దోషారోపణము చేసి నన్ను నిందించుచున్నారు?

శార్ఙ్గ—(అసూయతో) నావ్యత్యస్తవాక్యమును దమరు చిత్తగించవలయును.

గీ. అప్రమాణంబె యగు జన్మ మాదిగాఁగ
సతముఁ గొటిల్య మెఱుఁగని జనముమాట;
అన్యవంచనమే విద్యయట్లు నేర్చు
వారెపో సత్యవాదులు వసుధమీఁద.

రాజు—ఓసత్యవాదీ! మీరు చెప్పినప్రకారమే నే నొప్పుకొనియెదను. ఈమెను వంచించుటవలన మా కేమిలాభము?

శార్ఙ్గ—పాపము.

రాజు—ఓయీ! పౌరవులు పాపమును గోరుదురనుట నమ్మఁదగినదికాదు.

శార్ఙ్గ—శారద్వతా! మనకు మాఱుత్తరముతో నేమి ప్రయోజనము? మనము గురుసందేశమును నిర్వర్తించితిమి. ఇఁక వెడలి పోవుదము. (రాజుతో)

క. ఈవెలఁదుక నీభార్యయె
యీవేలిన నేలుకొమ్మి, యేలకయున్నన్
బో విడువు, మాంద్రయెడఁ బతు
లే విను సర్వాధికారు లిల నన్నిఁటికిన్.

గౌత—ముందు నడువుఁడు.

(అని యందఱును బయలు దేఱుచున్నారు)

శకుం—ఈ కుత్సితునిచేత మోసపోతిని. ఇఁక నాగతియెట్లు? దుఃఖములో మునిఁగియున్న నన్ను మీరును విడిచిపెట్టదరా!

(అని వెంటఁబడుచున్నది)

గౌత—(పిలిచి) వత్సా! శార్ఙ్గరవా! పాపము శకుంతల దైన్యముతో విలపించుచు మనవెంట వచ్చుచున్నది. భర్తచేఁ గ్రూరముగా వదలిపెట్టఁబడి బిడ్డ యేమి చేయఁగలదు?

శార్ఙ్గ—(రోషముతో వెనుక తిరిగి) ఓసిదుర్మార్గురాలా! ఏమి! స్వాతంత్ర్యము నవలంబించుచున్నావు!

శకుం—(భయముచేత వడఁకుచున్నది.)

శార్ఙ్గ—శకుంతలా!

గీ. అవనిపతి యన్నయట్ల నీవగుదు వేని,
కులము చెడిననీ వేల నీకూర్మిపితకు?

నీచరిత శుద్ధ మంచును నీ వెఱింగి
తేని, పతియింట దాస్యంబె హితము నీకు.

నిలువు. మేము వెళ్ళెదము.

రాజు—ఓతపస్వీ! ఈమె నేల దూషించెదవు?

క. కుముదంబులకే శశియును
గమలంబులకే రవియు వికాస మొసంగున్;
స్వమన మటు జితేంద్రియులకు
విముఖం బగుఁ బరవధువుల బిగికౌఁగిలికిన్.

శార్ఙ్గ—అన్యసంగముచేతఁ బూర్వవృత్తాంతమును మఱచిపోయి యున్నప్పు డధర్మభీరుత్వ మెట్లు కలుగును?

రాజు—(పురోహితునితో) ఇందులో గురుత్వలఘుత్వములు మిమ్మే యడుగుచున్నాను.

గీ. ఏనె మూఢుఁడ నైతినో, యీమె కల్ల
లాడెనో, యని సంశయ మయినయిప్పు
డే స్వభార్య విడుచువాఁడనే యగుదునో?
యన్యసతి నంటుపాతకి నగుదు నొక్కొ?

పురోహితుఁడు—(ఆలోచించి) ఇప్పు డిట్లు చేయవచ్చును.

రాజు—తమ రాజ్ఞ యియ్యవలెను.

పురో—ఈమె ప్రసవమగువఱకును నాయింటనుండవచ్చును. అట్లేల చెప్పెద వంటిరేని, మీరు చక్రవర్తి యగుపుత్రునిఁ గందురని యీవఱకే పెద్దలు చెప్పియున్నారుగదా! మునిదౌహిత్రుఁ డాలక్షణములు గలవాఁ డయినపక్షమున, సంతోషపూర్వకముగా నీమెను దమ రంతఃపురమునకు రప్పించుకొనుఁడు. మఱియొకలాగయ్యేనేని యీమెను దండ్రికడకుఁ బంపుట యుండనే యున్నది.

రాజు—గురువుగారి యిష్టానుసారము చేయుఁడు.

పురో—బిడ్డా! నావెంటరమ్ము.

శకుం—ఓభూదేవీ! నీలోనికి నాకు దారి యిమ్ము. (అని యేడ్చుచుఁ బురోహితునితోడను దపస్వులతోడను నడుచుచున్నది)

రాజు—(శాపముచేత జ్ఞప్తిలేనివాఁడయి శకుంతలసంగతియే యాలోచించుచున్నాఁడు)

[తెరమఱుఁగున] ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము!

రాజు—(ఆలకించి) అదియేమయి యుండునో!

పురో—(ప్రవేశించి విస్మయముతో) దేవా! అద్భుతము పుట్టినదిగదా?

రాజు—అది యేమి?

పురో—దేవా! కణ్వశిష్యులు మరలఁగానే—

గీ. తనయదృష్టంబు నిందించుకొనుచు బాల
బాహు లెగనెత్తి యేడ్వ నుపక్రమించె?

రాజు—తరువాత నేమి సంభవించినది?

పురో— అప్సరస్తీర్థమున మింటి కామెఁ గొనుచు
నెగసె వెసఁ గాంతిరాశియౌ యింతి యొకతె.

(అందఱు నాశ్చర్య పడుచున్నారు.

రాజు—భూదేవా! ఆమెను మనము ముందే విడిచిపెట్టితిమి. వ్యర్థ మయిన విచారముతో మీ రేల వెదకెదరు? విశ్రాంతిఁ బొందుఁడు.

పురో—(చూచి) విజయ మగుఁగాక! (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

రాజు—వేత్రవతీ! నామనస్సు వ్యాకులముగా నున్నది. పడక గదికి మార్గము చూపుము.

ప్రతీ—దేవా! ఈలాగు. ఈలాగు. (అని బయలుదేఱుచున్నది)

రాజు—గీ. ఏ నిరాకరించిన తాపసేంద్రసుతను
దారనుగ నెంతమాత్రంబుఁ దలఁప నేను;
డెంద మట్టియ్యు సంతాప మొందు చిపుడు
ప్రత్యయము పుట్ట బోధించుపగిది నుండె.
(అని యంగఁఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

పంచమషష్ఠాంకమధ్యమునందు ప్రవేశకము

రంగము—రాజమందిర ద్వారము

[అప్పుడు పురితలవరి యగు శ్యాలకుఁడు పెడ జెక్కలుకట్టిన యొక పురుషుని తీసికొని రక్షకభటులతోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు]

రక్ష—(వానిని గొట్టి) ఓరిదొంగా! రత్నముం దాఁపునప్పుడు పేరుచెక్కిన రాజుగారి యీ యుంగరము నీకెక్కడినుండి వచ్చినది? చెప్పు.

పురు—(భయమునటించుచు) అయ్యలారా! దయచేయుఁడు. నేనిటువంటిపని చేయువాఁడను గాను.

ప్రథముఁడు—ఓరీ! నీవు సద్బ్రాహ్మణుఁడ వని విచారించి పరిగ్రహింపుమని రాజుగారు నీకీదాన మిచ్చినారురా?

పురు—ఇప్పుడు నేఁ జెప్పునది వినుఁడు. నేను శక్రావతార తీర్థ సమీపవాసి నైన బెస్తను.

ద్వితీయుఁడు—ఓరిదొంగా! మేము నీజాతి యడిగినాముర?

శ్యాలకుఁడు—ఈచోరుని నంతయు వరుసగాఁ జెప్పనిండు. వీనిని మధ్య నడ్డుపెట్ట వలదు.

రక్ష—అయన యాజ్ఞాపించినప్రకారము చెప్పుము.

పుర—నేను వల, గాలము మొదలయిన చేఁపలను బట్టుసాధనములచేతఁ గుటుంబభరణము చేసికొనుచున్నాను.

శ్యా—(నవ్వి) ఇప్పుడు నీజీవనము బహుపరిశుద్ధమయినది.

పుర—దేవా! తమ రిట్లు సెల వియ్యరాదు.

గీ. గర్హితంబయినను, స్వజాతికర్మ మెప్పుడు
వదలఁ గూడదుగాదె యెవ్వారలకును;
బ్రాహ్మణుఁడు పశుమారణకర్మచేత
దారుణుండైన, మృదువెయౌ దయను బూని.

శ్యా—తరువాత, తరువాత.

పుర—ఒకనాఁడు నే నొకరోహితచేఁపను గోసితిని. అప్పుడు దానికడుపులో రత్నప్రభాభాసుర మయిన యీ యుంగరము కనఁబడినది. తరువాత నేను దీని నమ్మఁజూచుచు మీచేతఁ బట్టుపడితిని. మీరు నన్నుఁ జంపినను సరే, విడిచినను సరే. ఇది వచ్చిన విధమింతే.

శ్యాల—జానుకా! పొలసుకంపును వికారరూపమునుగల వీఁడు నిస్సంశయముగాఁ జేఁపలవాఁడే. వీని కీయుంగరము వచ్చుటయే విచారింపవలయును. మనము రాజగృహమునకుఁ బోవుదము.

రక్ష—మంచిది.—ఓరిదొంగా! రారా.

(అని యందఱు నడచుచున్నారు.)

శ్యాల—సూచకా! వీనిని బురద్వారమున నప్రమత్తులరై

కాచి యుండుఁడు. ఇప్పుడీ యుంగరము వచ్చిన విధము రాజునకు నివే దించి యాతని యాజ్ఞ పొంది వచ్చెదను.

రక్ష—అయ్యా! ప్రభువు వారి యనుగ్రహ సంపాదనమునకయి పొమ్ము. (శ్యాలకుఁడు నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

ప్రథముఁడు—జానుకా! శ్యాలకుఁ డాలస్యము చేయు చున్నాఁడు.

ద్వితీ—రాజులవద్ద సమయము కనిపెట్టి యనుసరింపవలయును గదా?

ప్రథ—జానుకా! వధ్యుఁ డయిన వీనికిఁ బూలు చుట్టుటకు నా చేతులు తొందరపడుచున్నవి. (అని వానిని జూపుచున్నాఁడు)

పురు—స్వామీ! న న్నకారణముగాఁ జంపుట మీకుఁదగదు.

ద్వితీ—(చూచి) అదిగో మాస్వామి, పత్రిక చేతఁ బట్టుకొని రాజుగారియాజ్ఞను బొంది యిటుమొగంబయి కనఁబడుచున్నాఁడు. ఓరీ! నీవిఁక గ్రద్దలకు బలియగుదువు. లేదా కుక్కలనోర నయినను బడెదవు.

శ్యాల—(ప్రవేశించి) సూచకా! ఈవల్లె వానిని విడిచిపెట్టుము. వీని కీయుంగరము వచ్చిన సంగతి సరిగానున్నది.

సూచ—దేవర యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను!

ద్వితీ—వీఁడు యమమందిరముఁ జొచ్చి మరలవచ్చినాఁడు (అని వానికట్లు విప్పుచున్నాఁడు.)

పురు—(శ్యాలకునకు మ్రొక్కి) స్వామీ! ఇఁక నాకు జీవన మెట్లు?

శ్యాల—ఇదిగో రాజుగారు నీ కుంగరమువెలను గూడ బహు మానము దయచేసిరి. (అని వానికి ధన మిచ్చుచున్నాఁడు.)

పురు—(నమస్కారపూర్వకముగాఁ బుచ్చుకొని) రాజుగారు నన్ను రక్షించినారు.

సూచ—ఒక్క రక్షించుటయే కాదు, నిన్నుఁ గొఱ్ఱతనుండి దింపి యేనుఁగుమీఁది కెక్కించినారు.

జాను—అయ్యా! ఉంగరమునందు రాజుగారికి మిక్కిలి మక్కువ కలిగి యుండు నని యీ బహుమానమే చెప్పుచున్నది.

శ్యాల—అమూల్య మయిన యీరత్నమునందు రాజుగారికిఁ బ్రీతి గలదని యిందుచుపట్టి నేననుకోను. దానిని జూచుటచేత వారి కిష్టజను లెవ్వరో తలఁపునకు వచ్చిరి. వారు స్వభావగంభీరులయినను ముహూర్తకాలము కన్నుల నీరు పెట్టుకొనిరి.

సూచ—శ్యాలకునకు రాజుగారిసేవ దొరకినదిగదా?

జాను—ఓయీ! ఈచేఁపలదానిమగని లాభమునిమిత్త మని చెప్పు. (అని వాని వంక నసూయతోఁ జూచుచున్నాఁడు.)

పురు—అయ్యలారా! ఇఁదులో సగము మీకు సుహృద్భావము వెలగా నిచ్చెదను.

సూచ—ఈ మాత్రము తగును.

శ్యాల—జాలరీ! ఇప్పుడు నీవు గొప్పప్రియమిత్త్రుఁడ వయితివి. మద్యము సాక్షిగా మనము ప్రథమమైత్రి చేసికోవలెను. కాఁబట్టి కల్లంగడికే పోదము.

పురు—అలాగే.

(అని యందఱును నిష్క్రమించిరి.)

షష్ఠాంకము

రంగము—ప్రమదావనము.

[అప్పు డాకాశయానముచేత సానుమతి యను నప్సరస ప్రవేశించుచున్నది.]

సాను—సాధుజనులు స్నానము చేయునంతవఱకు నప్సరస్తీర్థసన్నిధానమునందు నేను జేయఁదగిన పనిని నిర్వర్తించితిని గనుక, ఇప్పు డారాజర్షియొక్క వృత్తాంతమును గనుఁగొనెదను మేనక చుట్టఱికముచేత శకుంతల యిప్పుడు నాకు దేహసదృశమైనది. పుత్రికకొఱకామె నన్నిక్కడకుఁ బంపినదిగదా? (అంతటను జూచి) ఇదియేమో కాని వసంతోత్సవసమయమయినను, ఈరాజగృహమునం దేమియు నుత్సవ మారంభింపనట్టు కనఁబడుచున్నది.! నాకు ధ్యానముచేతనే సమస్తమును దెలిసికొను శక్తి కలదు. అయినను నాచెలియొక్క మాట మన్నింపవలయును; కాఁబట్టి యీయుద్యానపాలకురాండ్ర కిద్దఱికిని దిరస్కరణీవిద్యచేతఁ గనఁబడక వీరిప్రక్కనే యుండి చూచెదను.

(అని దిగిన ట్టభినయించి నిలిచెను.)

[అప్పుడు మామిడిచిగురు చూచుచు నొకచేటికయు, దాని వెనుక మఱియొక చేటికయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

మొద—సీ. హర్షమిచ్చుచుఁ బికముల, కలవసంత
మాసమునకును బ్రాణసమాన మగుచు,
తుమ్మెదలపాదములకు భంగమ్ముగూర్చు
చూతము ఋతుమంగళముగఁ జూతు నేను.

రెండవది—ఓ పరభృతికా! నీవొంటిగా నేమి యాలోచించుచున్నావు?

మొద—ఓ మధురికా! మావిమొగ్గను జూచి పరభృతిక యున్మత్త యగుచున్నది.

రెండ—(సంతోషముతో త్వరితముగావచ్చి) ఏమీ! వసంత కాలము వచ్చినదా!

మొద—మధురికా! నీకిప్పు డిది మదవిభ్రమముగల పాట లకుఁ గాలము.

రెండ—సఖీ! నన్నుఁ బట్టుకొమ్ము. నే నిప్పుడు కొనకాళ్ళ మీఁద నిలిచి మన్మథపూజకొఱకు మామిడిచిగుళ్ళు కోసెదను.

మొద—పూజాఫలములో నాకును సగ మిత్తువేని పట్టుకొని యెదను.

రెండ—చేననకపోయినను నీ కది సిద్ధించును. మనకు శరీర ములు వేఱైనను ప్రాణ మొక్కటియేకదా! (అని సఖిని పట్టుకొని నిలిచి మామిడిచిగురు కోయుచున్నది.) ఓసీ! వికసింపకపోయినను మామిడిమొగ్గ తొడిమ త్రుంచుటచేత సువాసన కొట్టుచున్నది! (కపోతహస్తము పట్టి)

సీ. ఓ రసాలప్రవాళంబ! యొసఁగ నిన్ను
ధనువు చేతను దాల్చుకామునకు నిత్తుఁ;
గావునను బాంథయువతిలక్ష్యంబ వగుచుఁ
బంచశరునకు నాజవబాణ మగుము.

(అని మామిడిచిగురును జిమ్ముచున్నది.)

కంచుకి—(తెరచాటునుండి ప్రవేశించి కోపముతో) మీరు దేహము తెలియకున్నారు! ప్రభువువారు వసంతోత్సవము వల దని నిషేధించి యుండఁగా మీరేల మావిమొగ్గలను గోయ నారంభించి నారు? కోయవలదు.

ఇద్దఱు—(భయపడి) అయ్యా! క్షమింపుము. మే మిది యెఱుఁగము.

కంచు—మీరు వినలేదా యేమి! ఈవసంతమునఁ బూచు వృక్షములును వాని నాశ్రయించియున్న పక్షులునుగూడ రాజుగారి యాజ్ఞకు గట్టుపడినవి. ఎట్లన—

చ. చిరముగఁ బైకి వెల్వడియుఁ జిన్నదు పుప్పొడి మావిమొగ్గయున్;
గురువకమున్ దగ న్నిలిచెఁ గోరకరీతిని సిద్ధమయ్యునున్;
బురుపపికంబు క్రింగె రుతమున్ గళమందునె శీత మేఁగియున్;
మరుఁ డుడిపెన్ శరంబు నడుమన్ వెఱఁ దూణమునుండిలీయుచున్

సాను—సందేహము లేదు. రాజేంద్రుఁడు మహాప్రభావ సంపన్నుఁడు.

మొక—అయ్యా! కొన్నిదినములక్రింద రాజుగారి భావమఱఁది యగు మిత్రావసువు మమ్ము రాజుగారిచరణసన్నిధానమునుండి ప్రమద వనపరిపాలనకర్మ మిచ్చి పంపివేయుటచే నాఁటనుండి మేమిక్కడ నుండి నందున మాకీవృత్తాంతము తెలియలేదు.

కంచు—కానిండు. మీరిఁక నీప్రకారముగా నడవఁగూడదు.

ఇద్ద—అయ్యా! మాకు వినవేడుకగా నున్నది. రాజుగారు వసంతోత్సవము నెందుచేత మాన్పినారో మేము వినఁదగినయెడలఁ జెప్పుడు.

సాను—మనుష్యు లుత్సవప్రియులు గదా! దీని కేదో గొప్ప కారణ ముండవలయును.

కంచు—ఇది వెల్లడి యైనవిషయము. మీకుఁ జెప్పకపోనేల? రాజుగారికి శకుంతలను విడనాడుటవలనఁ గలిగిన లోకాపవాదము మీచెవిని బడలేదా యేమి!

ఇద్ద—ఉంగరమును జూచినంతపర్యంతము శ్యాలకునివలన విన్నాము.

కంచు—అందుచేఁ జెప్పఁదగినది కొంచెమేయున్నది. ఎప్పుడు తమయుంగరమును జూచుటవలన రాజుగారు "పూజ్యురా లయిన శకుంతలను మేము రహస్యమున వివాహమాడితి మని సత్యమే. అజ్ఞానమువలన విడిచిపెట్టితి" మని తలఁచిరో యప్పుడు మొదలుకొని రాజుగారు పశ్చాత్తాపమును బొందుచున్నారు. ఎట్లన—

ఉ. ఒల్లఁడు రమ్యవస్తుతతియున్, గొలువియ్యఁడు మంత్రికోటికిన్
దొల్లిటియట్ల ప్రత్యహము, దొర్లుచుఁ బాన్పున నిద్రలేక వ
ర్తిల్లును రాత్రు, లంతిపురిఁ ద్రిమ్మరు కొమ్మలపేరు మార్చి రం
జిల్లు సదర్థవాక్యములు చెప్పి కడున్ వెఱఁగొందు లజ్జచేన్.

సాను—నాకు మనఃప్రియముగా నున్నది.

కంచు—అందుచేత మనస్సు వికలమయి రాజుగారు వేడుక మానిపించినారు.

ఇద్ద—సరి! సరి!

(తెరలో) మీరు రండి. రండి.

కంచు—(ఆలకించి) కాంతలారా! రాజిక్కడనేయున్నాఁడు. మీరు మీపనియం దుండుడు.

ఇద్ద—అలాగే. (అని వెళ్లుచున్నారు)

[అంతట పశ్చాత్తాపమునకు తగిన వేషముతో రాజును, విదూషకుఁడును, ప్రతీహారియు ప్రవేశించుచున్నారు]

కంచు—(రాజును జూచి) ఓహో! కొన్ని రూపములు సర్వావస్థలయందును రమణీయముగానే యుండును! ఈవిధముగాఁ జింతాకులుఁడయి యున్నను రాజు ప్రియదర్శనుఁడుగా నున్నాఁడు! అవును.

సీ. మణివిశేషంబుగ మండనసముదాయ
మేమియుఁదాల్పక, యెడమచేతఁ
జెలువంబుమీఱ మూఁజేతికిఁ బంగారు
కడియంబుమాత్ర మొక్కటి ధరించి,
శ్వాసాతిశయమునఁ జాలంగ శోషిల్లి
యరుణిమదూలినయధర మొప్ప,
సరిలేనిచింతల జాగరణంబులఁ
గడు నెఱ్ఱనైనట్టి కనులు గలిగి,
చిక్కియుండియు నౌర! యీ క్షితివరుండు
తనదుమహనీయ తేజోవితానమునను
సానఁబట్టినరత్నంబు చందమునను
దనకృశత్వంబు తోఁపక తనరు నిపుడు.

సాను—(రాజును జూచి) నిరాకరించుటచేత నవమానింపఁబడియు శకుంతల యీతనినిమిత్తమయి కృశించుచుండుట యుక్తముగానే యున్నది.

రాజు—(ఆలోచించుచు మెల్లఁగా నడచి)

గీ. మిగుల హరిణాక్షిచే మున్ను మేలుకొలుపఁ
బడియు, నిద్రించుచుండె నీపాడుమనసు;
ఘనదురంతపశ్చాత్తాప మనుభవించు
కొఱకు మేల్కొనియున్నది కోరి యిపుడు.

సాను—మా శకుంతలభాగ్యములు నిటువంటివే సుమా!

విదూ—(చే యడ్డము పెట్టుకొని) ఇతఁడు మరల శకుంతలాం వ్యాధిచేతఁ బీడింపఁబడుచున్నాఁడు. ఇది యెట్లు కుదురుపాటునకు రాఁగలదో నాకుఁ దెలియకున్నది.

కంచు—(దగ్గఱకు వెళ్ళి) దేవా! జయ మగుఁ గాక! జయ మగుఁ గాక! ఓమహారాజా! ప్రమదవనభూములను బరిశీలించి నాఁడను. దేవరవారు యథేష్టముగా వినోదస్థలములయందు విహరింపవచ్చును.

రాజు—వేత్రవతీ! తడవుగ మేలుకొని యుండుటచేత మే మిప్పుడు ధర్మాసనము నధిష్ఠించుటకు శక్తులము గాకున్నాము. అతఁడు విచారించిన పౌరకార్యములను బత్రికయందు వ్రాసి పంపుమని మంత్రియైనపిశునునితో నావచనములుగాఁ జెప్పుము.

ప్రతీహారి—దేవర యాజ్ఞాపించునట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించెను.)

రాజు—వాతాయనా! నీవును నీ పనియందుఁ జక్కఁగా వర్తిల్లుము.

కంచు—దేవర యాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించెను.)

విదూ—మీ రిప్పు డీఁగయు నిచట లేకుండఁ జేసితిరి. ఇఁక నెండలేక చల్లనై యుండుటచే మనోహర మయియున్న యీ యుద్యానవనభూమియందు మీరు హాయిగాఁ గ్రీడింపవచ్చును.

రాజు—మిత్రుఁడా! సందు దొరకినప్పు డాపదలు చెంతనే యుండు నన్న వాక్య మసత్యముకాదు.

గీ. ఋషికుమారికాప్రణయంబు స్మృతికిఁ దగుల
నీని తమను నాహృదయంబు నివుడు విడిచెఁ;
గావున, మరుండు ప్రహరింపఁగాఁ దలంచి
వింటను రసాలశర మెక్కు-వెట్టె, సఖుఁడ!

విదూ—మీరు కోరెంచె మూరకుండుడు. నే నీదండకాష్ఠముతో మన్మథబాణమును నాశనము చేసెదను. (అని దండకాష్ఠము నెత్తి మామిడిచిగురును పడఁగొట్టఁబోవుచున్నాఁడు.)

రాజు—(చిఱునవ్వుతో) మేలు! నీబ్రహ్మతేజస్సు కనఁబడినది! సఖా! ఎక్కడఁ గూరుచుండి ప్రియురాలిని గోరెంచెము పోలియున్న తీఁగెలయందు దృష్టి పఱపుదును?

విదూ—"మాధవీమండపమునం దీవేళఁ గడపెదను. అందుఁ జిత్రఫలకమున స్వహస్తముతోలిఖించిన పూజ్యురాలయిన శకుంతల రూపమును నాకుఁ దెమ్ము" అని యిక్కడనున్న చతురికయను పరిచారికను మీరు పంపలేదా?

రాజు—నాహృదయమునకు వేడుకగలిగెడు చోటటువంటిదే. కాఁబట్టి నీవే త్రోవ చూపుము.

విదూ—దేవా! ఇటు. ఇటు.

(అని యిద్దఱును నడుచు చున్నారు.)

సాను—(వారివెంటనే వెళ్ళుచున్నది.)

విదూ—ఇదిగో మణిశిలాఫలకముతోఁగూడిన మాధవీలతామండపము. పూలు మొదలయినకానుకలచే మనోహర మయి స్వాగతముచేసి మనలకయి యెదురు చూచుచున్నట్లున్నది. కాఁబట్టి యందుఁ బ్రవేశించి కూరుచుందము.

(అని యిద్దఱును బ్రవేశించి కూరుచున్నారు.)

సాను—ఇప్పుడీతీవెచాటుననుండి సఖియొక్క చిత్రరూపమును జూచి, తరువాత భర్తయొక్కబహువిధములైన యనురాగవిశేషములను నే నామెకు నివేదించెదను. (అని యట్లుచేసి నిలుచున్నది.)

రాజు—మిత్రుఁడా! ఇప్పుడు శకుంతల ప్రథమవృత్తాంత

మంతయు స్మరణకు వచ్చినది. ఇది నీకు మునుపే చెప్పితిని. ఆమెను బంపివేసినప్పుడు నీవును నాయొద్ద లేకపోతివి. అంతకుముందును నీ వొకప్పుడును నాతో నామె పేరైనను ముచ్చటింపకపోతివి. నావలెనే నీవుకూడ మఱచిపోయినావా?

విదూ——నేను మఱచిపోలేదు. అయినను నీ వంతయుఁ జెప్పి కడపట నిది పరిహాసోక్తికాని నిజము కాదంటివి. మంటిముద్దవంటి బుద్ధి కలవాఁడ నగుటచే నేఁ ట్లే గ్రహించితిని. ఇంతకును గావలసినది కాక మానదు.

సాను——ఇది నిజమే.

రాజు——(ధ్యానించి) మిత్రుఁడా! నన్ను రక్షింపుము.

విదూ——ఓయీ! ఏమిది? ఈవిధముగా నగుట నీకుఁ దగదు కదా! గొప్పవా రెప్పుడును మనసున శోకమునకుఁ జోటియ్యరు. పెనుగాలికి సహితము పర్వతములు చలింపవు.

రాజు——మిత్రుఁడా! నిరాకరణదుఃఖవివశయైన ప్రియురాలి యప్పటియవస్థ దలఁచుకొని నేను మిక్కిలి దిక్కుమాలినవాఁడ నైనాఁడను.

ఉ. ఏను నిరాకరింప నపుడే స్వజనంబులవెంటఁ బోవఁ బోఁ
గా, నిలుమంచు గట్టిగను గర్వసమానుఁ డదల్ప శిష్యుఁ డా
చాన నిగిడ్చు బాష్పకలుషం బగుదృష్టిని గూళనైన నా
పై, నది నన్నుఁ బెన్విషపుబాణము కైవడి నిర్దహించెడున్.

సాను——ఆహాహా! స్వకార్యపరత్వ మిట్టిదే కదా! ఈతని సంతాపముచేతనే నేను సంతోషము బొందుచున్నాను.

విదూ——ఓయీ! ఆమె నాకాశచరు లెవ్వరో యెత్తుకొనిపోయి యుందురని నాకొక్కయూహ కలదు.

రాజు—అన్యు లెవ్వరు పతివ్రతను బరామర్శించుట కుత్స హింతురు? మేనకకదా యామెకుఁ దల్లియని విన్నాను. అందుచేత నామెసహచారిణులు ప్రియురాలి నపహరించిరని నా హృదయము శంకించుచున్నది.

సాను—తెలియకపోవుట యాశ్చర్య పడఁదగినదిగాని తెలియుట కాదు.

విదూ—అట్లయిన శీఘ్రకాలములోనే నీకామెతోడి సమాగమము కలుగును గదా?

రాజు—ఏలాగున?

విదూ—తల్లిదండ్రులు భర్తృవియోగదుఃఖితయైన కొమార్తెను జూచి సహింపఁజాలరు.

రాజు—మిత్రుఁడా!

గీ. స్వప్నమో మాయయో మతిభ్రమమొ యద్ది;
యంతటిఫలంబె యిచ్చి పుణ్యము నశించెఁ;
దరుణి క్రమ్మఱ వచ్చుట దాఁటిపోయె;
పాతెడు మనోరథఝరంబు పార మెడలి.

Ref

విదూ—అట్లు కాదు. అవశ్యముగా రాఁదగినవస్తువుయొక్క సమాగమము తప్పక కలుగుననుట కీయుంగరమే నిదర్శనముగా నున్నది.

రాజు—(ఉంగరమును జూచి) ఇది దుర్లభస్థానమునుండి జారి శోచనీయముగా నున్నది.

గీ. ఉంగరమ! నీదుసుకృతంబు నొకట నాకు
వలెనె యల్పమంచూహింతు ఫలముచేత,

నరుణనఖ మనోహరములౌ యీమెుఁద్రవేళ్ళఁ
జేరఁ గాంచియు భ్రష్టతఁ జెందుకతన.

సాను—ఇది మఱియొక్కనిచేతఁ బడినయెడల నిజముగానే శోచనీయ మగును.

విదూ—ఓయీ! ఈయుంగరము నేయుద్దేశముతో నీ వామె చేతిని బెట్టితివి?

సాను—నాకును నీతని నిది యడుగుటకుఁ గౌతూహలము కలదు.

రాజు—వినుము. అప్పుడు స్వపురమునకుఁ బ్రయాణ మయిన నాతోఁ బ్రియురాలు కన్నులనీరు పెట్టుకొని "ఎంతకాలమునకుఁ బ్రాణేశ్వరుఁడు నన్ను రప్పించుకొందురు!" అని పలికెను.

విదూ—అటుతరువాత?

రాజు—తరువాత నే నీ యుంగరము నామెుఁద్రవేలికిఁ దొడుగుచు నిట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చితిని.

చ. దినదిన మొక్కటొక్కటిగ దీనివయిం దగునాదుపేరిటన్
దనరెడి యక్షరంబులను దప్పక యెన్నుట కెన్నినాళ్ళుప
ట్టునో విను మన్నినాళ్ళకుఁ, గుటుంబినిరో! యిట నీదుచెంతకున్
జనులను బంపువాఁడను వెస న్నిను నంతిపురంబు చేర్పఁగన్.

అని, యామాటనుసహితము క్రూరస్వభావుఁడ నైన నేను మోహము చేత మఱచిపోతిని.

సాను—ఈగడువు రమణీయముగా నున్నది! ఇది విధిచేత వ్యత్యస్తముగాఁ జేయఁబడినది.

విదూ—ఇది యెట్లు జాలరివాఁడు తఱిగినయెఱ్ఱచేఁప కడుపు లోనికి వెళ్ళినది?

రాజు—శచీతీర్థమునకు నమస్కరించుచుండినప్పు డాచెలిచేతి నుండి జాఱి గంగాప్రవాహమునఁ బడినది.

విదూ—సరిసరి.

సాను—అందుచేతనే పాపమునకు భయపడి యీరాజేంద్రు నకు దీనురా లయిన శకుంతలయెడ వివాహవిషయము సందేహము కలిగెను. మఱియు నిటువంటి యనురాగము గలవాని కానవా లెందు నిమిత్తము కావలసివచ్చెనో!

రాజు—ఇప్పు డీయుంగరమును నిందించెదను.

విదూ—(తనలో) ఈతఁడు వెఱ్ఱిత్రోవను బడుచున్నాఁడు. (ప్రకాశముగా) ఈ దఁడకాష్ఠమును నేనును నిందించెదను.

రాజు—ఎందుకొఱకు?

విదూ—నీ వెందుకొఱకు?

రాజు—(ఉంగరమును జూచి)

గీ అకట! మృదుబంధురాంగుళి యగు కరంబు
విడిచి యేటికి జలములోఁ బడితివీవు?
జడమ వగుటను గుణ మెంచఁజాల, వైన
బ్రియను నేనేటికిఁ దిరస్కరించినాఁడ?

విదూ—(తనలో) ఆహా! నన్నాకలి మ్రింగివేయు చున్నది గదా?

రాజు—అకారణముగా విడిచిపెట్టఁబడిన యోప్రియురాలా! పశ్చాత్తాపసంతప్త హృదయుఁ డైన యీజనుఁడు పునర్దర్శనముచేత ననుగ్రహింపఁబడఁ దగినవాఁడు సుమా.

[చిత్రఫలకమును చేతఁబట్టుకొని చతురిక వేగముగాఁ
ప్రవేశించుచున్నది]

చతు—దేవా! ఇదిగో చిత్రఫలకము.

(అని చిత్తరువు పలకను జూపుచున్నది)

విదూ—మేలు! మిత్రుఁడా! మేలు! ఈ స్వభావానులేఖనము రమణీయస్థితిచేత దర్శనీయముగా నున్నది. నిమ్నోన్నతప్రదేశము లందు నాదృష్టి జాఱుచు లేచుచున్న ట్టున్నది.

సాను—ఆహా! ఏమి యీ రాజునేర్పు! సఖి నాముందరనున్న ట్టే తోఁచుచున్నది.

రాజు—క. ఏయది యింపుగ నుండదో
యాయది చిత్రమునఁ దోఁచు నతిరమ్యముగా
నే; యటు లయ్యును, సుందరి
సోయగ మిటఁ దక్కువగనె చూపట్టుఁజుమీ.

సాను—పశ్చాత్తాపమువలనఁ గలిగిన యధికప్రేమమునకును గర్వరాహిత్యమునకును నీమాట తగియున్నది.

విదూ—ఓయీ! ఇందు ముగ్గురుముద్దియలు కనఁబడు చున్నారు. అందఱును సుందరులుగానే యున్నారు. వీరిలోఁ బూజ్యురాలయిన శకుంతల యెవరో?

సాను—ఇటువంటి రూపమునుగూడఁ దెలిసికోలేని యీతని దృష్టి నిరర్థకముకదా!

రాజు—ఇందామె యెవ్వరని నీవూహించెదవు?

విదూ—ఇదిగో విడిపోయిన ముడినుండి పూలు జాఱెడు కొప్పుతోను జెమ్మటపట్టిన మొగముతోను మిక్కిలి వ్రాఁచినచేతుల తోను నీళ్ళుపోయుటచే మృదువైన క్రొంజిగుళ్లుగల మామిడిచెట్టు

యొక్క పార్శ్వమునందుఁ గొంచె మలసియున్నట్టుగా లిఖింపఁబడిన యీమె శకుంతల యనియుఁ దక్కినవారు చెలికత్తె లనియు నూహించెదను.

రాజు—నీవు నిపుణుఁడవు. నా సాత్త్వికభావచిహ్నము లిక్కడను నున్నవి.

గీ. చెమటపట్టినవ్రేళ్ళంటి చెడి యొకింత
మలిన మయి కానఁబడెడు రేఖలఁకుఁబొంత;
బాష్పకణములు చెక్కులపయినిఁ బడుచు
నిదిగో కన్పట్టెడును వర్ణ మిచట నుబికి.

చతురికా! ఈ వినోదస్థానము సగమే వ్రాసితివి. కాఁబట్టి యిప్పుడు నీవు వెళ్ళి తూలికను దీసికొని రమ్ము.

చతు—అయ్యా! మాధవ్యా! ఈ చిత్రపుఁబలకను బట్టుకొమ్ము. నే నిప్పుడు మరల వచ్చెదను.

రాజు—ఇది నేనే పట్టుకొనెదను. (అని చెప్పినట్టు చేయఁగాఁ జతురిక వెళ్లెను.)

రాజు—గీ. కనులయెదుర మున్ గనఁబడ్డ కాంతవిడిచి
వేమఱును జిత్రగత గారవించునేను,
నడిమిదారిని జలపూర్ణ నదిని వదలి
వచ్చి యెండమావులఁ గోరువాఁడ నైతి.

విదూ—(తనలో) ఈయన నిజముగా నేఱుదాఁటి వచ్చి యెండ మావులలోనే తగులుకొన్నాఁడు. (ప్రకాశముగా) మిత్రుఁడా! ఇక్కడ నింకను వ్రాయవలసినది మఱియేమున్నది?

సాను—సందేహములేదు. నాచెలి కేయేప్రదేశములు మనోహరములో వాని వానిని వ్రాయఁదలఁచి యున్నాఁడు.

రాజు—మాధవ్యా! వినుము.

చ. పులినములందు హంసయుగము ల్విహరించెడు మాలినీనదిన్,
బలుహరిణంబులున్న తదుపాంత పవిత్ర హిమాద్రిపాదమున్,
వలువలుగట్టు శాఖలను వ్రేలు వృక్షముక్రింద నిల్చికొ
మ్ములఁదనకన్నుఁగోఁకికొనుముగ్ధమృగిన్, లిఖియింపఁగోరెదన్.

విదూ—(తనలో) ఈచిత్రఫలకము వ్రేలఁగడ్డములుగల తాపస బృందములతో నింపఁదగు నని నేను భావించెదను.

రాజు—మిత్రుఁడా! మఱియు నే నుద్దేశించిన శకుంతలాభరణము నొకదానిని నే నిందు మఱచిపోతిని.

విదూ—అది యేది?

సాను—వనవాసుల శరీరసౌకుమార్యమునకుఁ దగినదేదో యయియుండును.

రాజు—గీ. కేసరములు చెక్కులదాఁకఁ గ్రిందవ్రేలఁ
జేర్పనైతి శిరీషంబు చెలువ చెవిని;
స్తనములకుమధ్య శారదచంద్రకిరణ
కోమలమృణాలసూత్రంబుఁ గూర్పనైతి.

విదూ—ఓయీ! ఈమె యెందుచేతనో యెఱ్ఱకలువఱేకుల కాంతిచే నొప్పు హస్తాగ్రముతో మొగముమాటుకొని బెదరిబెదరి యున్నట్లున్నది. (సావధానముగా విమర్శించి చూచి) ఆహా! బానిస కొడుకు పూఁదేనెలదొంగయైన యీగండుతుమ్మెద యీామెమొగము మీఁదికి గంతు వేయుచున్నది.

రాజు—ఓయీ! ఈ దుష్టుని నివారింపుము.

విదూ—అవినీతులను శిక్షించు నీవే దీనిని వారించుటకు శక్తుఁడవు.

రాజు—సరే; ఓయీ! పుష్పలతాప్రియాతిథీ! ఇక్కడవాలుచు నేలశ్రమ మనుభవించెదవు!

గీ. దగఁగొనియు నీకు ననురక్తయగుచు నిదిగో
పుష్పముల నిల్చి మధుకరి పూవుఁదేనె
నీవు లేకుండఁగను దాను ద్రావలేక
యెదురుచూచెను నీకొఱ కిప్పు డకట!

సాను—ఇప్పు డది చక్కఁగా వారింపఁబడనది.

విదూ—ఈజాతి వారింపఁబడినను వక్రస్వభావముగలది.

రాజు—ఓయీ! ఈవిధమున నీవు నాశాసనమున నిలువకున్నావు. కాఁబట్టి యిప్పుడు వినుము—

చ. వరతరునూత్నపల్లవవిభారమణీయము నొంచు, నేను బల్
గరుణమెయిన్ రతోత్సవములన్ మఱి పానమొనర్ప నొప్పు సుం
దరియధరోష్ఠబింబమును దాఁకెద వేనియు నిన్నుఁ బట్టి, బం
భర! కమలోదరంబునను బంధన మేనొనరించెదం జుమీ.

విదూ—ఇటువంటి కఠినదండనమునకు దేల భయపడనుండును! (నవ్వి తనలో) ఈతఁడిప్పుడు వెఱ్ఱివాఁడయి పోయినాఁడు. ఈతని సాంగత్యముచేత నేనును నిట్టివాఁడ నైతిని. (ప్రకాశముగా) ఓయీ! ఇది చిత్తరువుగదా?

రాజు—చిత్తరు వేమి?

సాను—ఇప్పుడు నేనుసహితము నిజము తెలిసికోలేకపోతిని. వ్రాఁతలోనున్నట్టుగానే భావించుకొనెడి యీతనివిషయమయి చెప్పవలసిన దేమున్నది!

రాజు—మిత్రుఁడా! ఇప్పు డీదోషికదర్శిత్వ మెందుచేత?

గీ. తన్మయుని చేసి హృదయంబుఁ దథ్యముగను
దర్శనసుఖంబు పొందుచుఁ దనరు నాకు
స్మరణకును దెచ్చి, యయ్యయో! మరల నిపుడు
చెలువ నొసరించితివి నీవు చిత్తరువుగ.

(అని బాష్పములు విడుచుచున్నాఁడు.)

సాను—ఆహా! ఆద్యంతములు లేక యీవిరహమార్గ మపూర్వముగా నున్నది.

రాజు—మిత్రుఁడా! విరామము లేని యీదుఃఖము నే నెట్లనుభవింపుదును?

క. వనితను గలలోఁ గాంచెద
ననుకొన్నను, జాగరముల నదియున్ జెడియెన్;
ఘనబాష్పంబులు కాంతను
గనుఁగొనఁగానీవు చిత్రగతనైనఁ గటా!

సాను—శకుంతలయొక్క యవమానదుఃఖమును నీవు సర్వవిధములచేతను బోఁగొట్టినాఁడవు.

చతురిక—(ప్రవేశించి) దేవా జయ మగుఁగాక! జయమగుగాక! రంగులపెట్టెను బట్టుకొని యీవైపునకు బయలుదేఱితిని.

రాజు—తదనంతరము?

చతు—త్రోవలోఁ దరళికతో వచ్చుచున్న వసుమతీదేవి దీనిని నేనేభర్తగారికిఁ దీసికొనిపోయి యిచ్చెద నని నాచేతినుండి బలాత్కారముగా లాగుకొన్నది.

విదూ—అదృష్టవంతురాలవుగనుక నిన్ను విడిచిపెట్టినది.

చతు—కొమ్మకుఁదగులుకొన్న దేవిగారియుత్తరీయమును దరళిక వదలించునంతలో నేను తప్పించుకొని వచ్చినదానను.

రాజు—మిత్రుఁడా! మన్ననచేత గర్వితురాలయి యున్న దేవి వచ్చినది. నీవీచిత్తరువును రక్షింపవలయును.

విదూ—'స' న్ననిచెప్పుము. (చిత్రఫలకమును బట్టుకొనిలేచి) నీ వీయంతఃపుర కాలకూటమునుండి విముక్తుఁడవయినపక్షమున, మేఘ ప్రతిచ్ఛంద మనుమేడమీఁద నుండెద, నన్నుఁ గేక వేయుము.

(అని వేగముగా నిష్క్రమించెను.)

సాను—హృదయము వేఱొకరిమీఁదఁ గలిగియున్నను బూర్వ గౌరవమును నిలిపియున్నాఁడు. కావున నితనిసౌహార్దము స్థిరమయి నదిగా నున్నది.

ప్రతీ—(లేఖ చేతఁ బట్టుకొని ప్రవేశించి) దేవా! జయమగుఁ గాక! జయమగుఁగాక!

రాజు—వేత్రవతీ! నీవు త్రోవలో దేవిని జూడలేదుగదా?

ప్రతీ—నాచేత లేఖను జూచి దేవి వెనుక మరలినది.

రాజు—కార్యజ్ఞురాలుగనుక నాకార్యమునకుఁ బ్రతిబంధము కలుగనియ్యదు.

ప్రతీ—దేవా! "ధనసంచయము లెక్కపెట్టుటకుఁజాలనేపు పట్టినందున నేఁడు పౌరజనకార్య మొక్కటిమాత్రమే యిప్పుడు విచారింపఁబడినది. ఈపత్రికయందు లిఖింపఁబడినయావ్యవహారమును దేవరవారు చిత్తగింతురుగాక!" అని మంత్రి విన్నవింపుచున్నాఁడు.

రాజు—పత్రిక యీలాగునఁ గనఁబఱువుము.

ప్రతీ—(చేతికిచ్చును).

రాజు—(చదివి) ఏమీ! సముద్రవ్యవహారియైన ధనమిత్రుఁ డనువణిజుఁడు సంతానహీనుఁడును దీనుఁడు నయి యోడమునిఁగి మృతినొందినాఁడు. గనుక వాని సొత్తంతయు రాజును జేరవలయునని

మంత్రివ్రాసియున్నాఁడు. అక్కటా! అనపత్యతకష్టముగదా! బహు ధనసంపన్నుఁడగుటవలన నతనికి బహుభార్యలుండి యుండవచ్చును. ఆతనిభార్యలలో నెవ్వతెయైన గర్భిణియై యున్నదేమో విచారింప వలయును.

ప్రతీ—ఆతనిభార్య సాకేతసెట్టి కూఁతునకుఁ బుంసవనము జరిగిన దని యిప్పుడే వినియున్నాను.

రాజు—గర్భస్థశిశువును దండ్రిధనమునకర్హమైనదే. పోయి నీవిది మంత్రితోఁ జెప్పుము.

ప్రతీ—దేవరవారిసెలవుప్రకారము చేసెదను. (అని బయలు దేఱెను.)

రాజు—వేత్రవతీ! ఇటురమ్ము.

ప్రతీ—ఇదిగో వచ్చితిని.

రాజు—సంతతి యున్నది లేదనెడి యీవిచార మెందుకు!

గీ. ప్రజ లెవరికెవ్వరిని బ్రాణబంధువులను
దారు పోఁగొట్టుకొందురో వారి కెల్ల
దురితమునఁ దక్క దుష్యంతధరణివిభుఁడె
సర్వమున కంచు, నెల్లెడఁ జాటవలయు.

ప్రతీ—ఈవిధమునఁ జాటింపవలసినదే. (వెడలిపోయివచ్చి మరలప్రవేశించి) కాలమునఁగురిసిన వర్షమువలె దేవరవారియాజ్ఞ నందఱును గొనియాడిరి.

రాజు—(వేఁడినిట్టూర్పువిడిచి) ప్రతీహారీ! సంతానాభావము చేత నిరాధారములైనవంశములలో మూలపురుషుల యనంతరము సంపదలీవిధముననే పరులపాలగునుగదా? నాయనంతరము పూరువంశ సంపద లకాలమున విత్తనములు చల్లిన భూమివలెనే కాఁగలవు.

ప్రతీ—అట్టియమంగళము కలుగకుండును గాక!

రాజు—ఇవే! నేను సమాసన్నమయిన శ్రేయస్సునే యవమానించినాఁడను.

సాను—ఇతఁడు నిస్సంశయముగా మనస్సుచేతఁ జెలినుద్దేశించియే యీవిధముగాఁ దన్ను నిందించుకొనుచున్నాఁడు.

రాజు—

గీ. స్థిరతఁ దనయందు వంశప్రతిష్ఠ గన్న
ధర్మపత్నిని విడిచితిఁ దగవు మాలి,
కాలమున విత్తనంబులఁ గలయఁ జల్లి
మంచిఫలవేళ భూమి త్యజించినట్లు.

సాను—నీసంతతి యిఁక నవిచ్ఛిన్నము కాఁగలదు.

చతు—(ప్రతీహారితో నేకాంతముగా) వేత్రవతీ! ఈవర్తకుని వృత్తాంతముచేత రాజు మిక్కిలి మతి కలఁగి భయపడుచున్నాఁడు. ఈయన నూరడించుటకు మేఘప్రతిచ్ఛందమునుండి పూజ్యుఁడైన మాధవ్యునిఁ దీసికొనిరమ్ము.

ప్రతీ—మంచిమాట చెప్పితివి. (అని నిష్క్రమించెను.)

రాజు—ఆహా! దుష్యంతునిపితృదేవతలు సంశయదశ నొంది యున్నారు.

ఉ. అక్కట! నాయనంతరమునందు యథావిధిగాఁగఁ దర్పణం
బిక్కులమందు నిచ్చునతఁ డెవ్వఁ డటంచును సంతులేమిచేఁ
బొక్కుచునింక నే విడువఁబోయెదునశ్రులలోనఁ దుడ్వఁగాఁ
జిక్కినసీరు ద్రాగుదురు చేడ్పడి మాపితరుల్ నిజంబుగన్.

(అని మూర్ఛపోవుచున్నాఁడు.)

చతు—(తొట్రుపాటుతో చూచి) స్వామీ! ఊఱట చెందుఁడు.

సాను—కటకటా! ఈతఁడు దీపమును గలిగియుండియుఁ దెరమఱుఁగుగానున్న దోషముచేతఁ జీఁకటి ననుభవించుచున్నాఁడు. నేనిప్పుడేయీతనిని సుఖునిగాఁ జేసెదను. అట్లుకాదు. యజ్ఞభాగముల కొఱకు ఆసక్తులయియున్న దేవతలే శీఘ్రకాలములో నీభర్త నిన్ను ధర్మపత్నినిగాఁ జేసికొనునట్లుచేయఁగలరని యింద్రు నితల్లియే శకుంతల నూరడించుచుండఁగా నేనువిన్నాను. కాఁబట్టి యంతకాలమువఱకును గనిపెట్టుకొనియుండఁదగును. ఈయావశ్యవృత్తాంతముచేత నాప్రియసఖి నూఱడించెదను. (అని ఆకాశమార్గమున నిష్క్రమించుచున్నది)

తెరమఱుఁగున—చచ్చితి రక్షింపుము, రక్షింపుము.

రాజు—(తెలివితెచ్చుకొని యాలకించి) అయ్యో! మాఢవ్యుని యార్తనాదమువలెనున్నది.— ఓరీ! ఎవరెవ రక్కడ?

ప్రతీ—(ప్రవేశించి) దేవా! ప్రాణసంశయము నొందియున్న నీమిత్రునిఁ గాపాడుము.

రాజు—ఆపిన్నవాని నెవఁడు బాధించుచున్నాఁడు?

ప్రతీ—కంటికగపడకుండ నేదో భూత మెత్తుకొని పోయి యాతనిని మేఘప్రతిచ్ఛంద మనుమేడయొక్క కొట్టకొనను బెట్టినది.

రాజు—(లేచి) అట్లైనన్నటికినిజముగదు. భూతములు మాగృహములనుం దిరస్కరించునా? అట్లుకాదు.

గీ. దినదినము నొక్కటఁ బ్రమాదజనితదోష
మును నావె నేఁ దిన్నఁగఁ దెలియఁజాల;
నింకఁ బ్రజలలోపల నెవ్వఁ డేవిధమున
మెలఁగునో పూర్ణముగ నెట్లు తెలియవచ్చు?

(తెరయందు)—ఓమిత్రుఁడా! అయ్యో! అయ్యో!

రాజు—(గతిభేదముచేనడచి) చెలికాఁడా! భయపడకు, భయపడకు.

(తెరలో)—అయ్యో! అయ్యో! ఎట్లు భయపడకుందును? వీఁడెవ్వఁడో నన్ను మెడ వెనుకకువంచి చెఱకువలె గట్టిగా విఱుచుచున్నాఁడు.

రాజు—(చూపు నిగిడించి) ధనస్సు ధనస్సు.

యవని—(విల్లు చేతఁబట్టుకొని ప్రవేశించి) దేవా! ఇదిగో హస్తత్రాణసహితముగా ధనుస్సు.

రాజు—(బాణసహితముగా విల్లు పుచ్చుకొను చున్నాఁడు.)

(తెరయందు)—

గీ. గొంతుక్రోవిఁ గొన్నెత్తురు గ్రోలఁగోరు
నేను బశువును బులియట్లు నిను వధింతు;
నార్తులభయంబు నుడుప బాణాసనంబు
పూనుదుష్యంతుఁ డిపుడు నిన్ బ్రోచుఁగాక!

రాజు—(రోషముతో) ఏమీ! నన్నే పేర్కొనుచున్నాఁడు! ఓపీనుఁగులదిండీ! నిలువు. ఇప్పుడే నీపనియగును. (విల్లెక్కుపెట్టి) వేత్రవతీ! సోపానమార్గము చూపు.

ప్రతీ—దేవా! ఈలాగు. ఈలాగు. (అందఱును త్వరగా నడుచుచున్నారు)

రాజు—(అంతటనుజూచి) ఇక్కడ నేమియులేదే?

(తెరమఱుఁగున)—అయ్యో! రక్షింపుము. నేనిక్కడ నిన్నుఁ జూచుచున్నాను. నీవు నన్నుఁ జూడకున్నావు. పిల్లిపట్టిన మెలుకవలె బ్రతుకునందు నిరాశయుఁడనై యున్నాను.

రాజు—ఓరీ! తిరస్కరిణీవిద్యచేత గర్వితుఁడవై యున్నావు. నా యస్త్రము నిన్నుఁ జూడఁగలదు. ఇదిగో బాణమును సంధించుచున్నాఁడను.

గీ. హంస క్షీరపానము చేసి యందులోన
చేరియున్న జలంబు వర్జించునట్లు
వధ్యుఁడ వగునిన్ వధియించి బాణ మిదియు
రక్షణము చేయు రక్ష్యుడౌ బ్రాహ్మణేంద్రు.

(అని బాణము సంధించుచున్నాఁడు)

[అప్పుడు విదూషకుని విడిచి మాతలి ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

మాత—

ఉ. ఇంద్రుఁడు నీశరాలి కసురేంద్రుల లక్ష్యులఁ జేసెఁ గాన, రా
జేంద్ర! భవచ్ఛరాసనము నెక్కిడు మిప్పుడు వారిమీఁద ని
స్తంద్రత; మిత్రవర్గము దెసం దగుఁగాక భవత్ప్రసన్న తా
సాంద్రకటాక్షపాతములు, శాతశరం బరిమీఁదఁ జెల్లునే!

రాజు—(అస్త్రముపసంహరించి) ఓయీ! మాతలీ! ఇంద్రరథికి స్వాగతము.

విదూ—(ప్రవేశించి) నన్ను యజ్ఞపశువునుజంపినట్లు చంపిన వానినే యితఁడు స్వాగత మడిగి గౌరవించుచున్నాఁడు!

మాత—(చిఱునవ్వుతో) ఆయుష్మంతుఁడా! నీసన్నిధికి నన్ను దేవేంద్రుఁడు పంపినపని వినుము.

రాజు—సావధానచిత్తుఁడ నయి యున్నాను.

మాత—కాలనేమిసంతతియైన దుర్జయమగు రాక్షసగణము కలదు.

రాజు—కలదు—నేనీవఱకే నారదునివలన విని యున్నాను.

మాతలి—

ఉ. నీచెలిమైనయింద్రునకు నిక్క మజయ్యులు వారు; వారలన్
బీఁచ మడంతు వీవు రణమేదినిసంచును వాసవుండు సం
కోచము లేక నమ్మ; రవి కూల్పఁగలేనితమంబు నుర్విలో
నేది నిశాకరుండు నశియింపఁగఁజేయుఁడె రాత్రివేళలన్.

కాఁబట్టి నీ వాయుధమును ధరించి యిప్పుడే యీయింద్ర రథము నెక్కి శత్రుజయమున కయి బయలుదేఱుము.

రాజు—నే నీ యింద్రునిగౌరవముచేత ధన్యుఁడ నయినాఁడను. మఱి మీరు మాధవ్యునివిషయమున నట్లేలచేసితిరి?

మాత—అదియుఁ జెప్పెదను. నీవేకారణమువలననో మనస్తాపముచేత వివశుఁడ వయి యుండుట చూచి నీకుఁ గోపము తెప్పించుటకై యట్లు చేసితిని. ఎట్లన—

గీ. చితుకులు కదల్చుటను నగ్ని చెలఁగి మండు;
చెడుగుఁ జేయుటచేఁ బాము పడగ విప్పు.
మఱియు క్షోభంబువలననె మానవుఁడును
దనదు మహిమంబు చూపును దథ్యముగను.

రాజు—(ఏకాంతముగా) మిత్రుఁడా! మాధవ్యా! ఇంద్రుని యాజ్ఞ యనతిక్రమణీయము గనుక నీవేగి యీసంగతి మంత్రియైన పిశునునకుఁ జెప్పి నావాక్యముగా ని ట్లనుము—

క. నీమతి యొకటియె యింతకు
క్షేమముతోఁ బ్రజల నేలఁ జెల్లును జుమ్మీ;
నామహితధను వధిజ్యం
బై మఱియొకపనికి నిదిగొ వ్యాపృత మయ్యెన్.

విదూ——మీ రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెద.

(అని నిష్క్రమించెను.)

మాత——ఆయుష్మంతా! రథ మెక్కుము.

రాజు——మంచిది. (రథారోహణమునభినయించుచున్నాఁడు.)

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

స ప్త మాం క ము.

[అప్పు డాకాశయానమున రథారూఢుఁ డయిన రాజును మాతలియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

రాజు——ఆజ్ఞను నిర్వహించినవాఁడ నయినను, నేనింద్రుని సత్కారవిశేషమును బట్టి నన్ననుపయుక్తునివలె భావించుకొనుచున్నాను.

మాతలి——(చిఱునవ్వుతో) ఆయుష్మంతుఁడా! మీరిరువురును సంతుష్టులు కాలేదు. ఎట్లన——

గీ. ఇంద్రుఁ డొనరించుసత్కార మెంచి నీవు
సలుపు నుపకృతి లఘువుగఁ దలఁచె దీవు;
వ్రజియును నీమగంటిమివలనఁ బొంగి
తనదుసత్కారమును నెంచుఁ దక్కువగను.

రాజు——మాతలీ! అట్లు కాదు. అతఁడు దేవతలసమక్షమున నర్ధాసనమునఁ గూరుచుండఁబెట్టుకొని నన్నుఁ బంపునప్పుడు చేసిన సత్కారము కోరికకు మించి యున్నదిగదా!

గీ. ప్రార్థనముచేయ మది నెంచి వజ్జ నిలుచు
నందను జయంతుఁ గని చిఱునవ్వు నవ్వి,
వజ్రి హరిచందన మలంది వక్షమందుఁ,
దాని నామెడ వైచె మందారమాల.

మాత—నీ వసురేంద్రునివలన నేదిపొంద నర్హుఁడవుకావు? చూడుము—

గీ. సౌఖ్యపరుఁడైన యింద్రునిస్వర్గమునకు
నసురకంటకోన్మూలన మయ్యె రెంట—
నిపుడు భవదీయబాణసమృద్ధిచేతఁ,
దొల్లి నరసింహునుగ్రోవ్వాఁడిగోళ్ళచేత.

రాజు—ఇక్కడ శతక్రతునిమహిమయే కదా స్తవనీయము!

ఉ. భృత్యజనుల్ మహత్తరసుకృత్యముల న్నెఱవేర్చ రేని, యా
కృత్యము లట్లొనర్చుట యధీశుల మన్ననపెంపునం జుమీ!
నిత్యము నగ్రభాగమున నిల్పి యనూరుని నట్లు సూర్యుఁడా
న్నత్యము చూపకుండిన, నణంపఁ గలండె యతండు చీఁకటిన్.

మాత—ఇది సరే. (కొంచెముదూరము పోయి) ఆయుష్మంతుఁడా! అదిగో స్వర్గపురికి వెనుక నడుచుచున్న నీకీర్తిసౌభాగ్యమును జూడుము.

గీ. వేల్పుసుందరు లొక్కింత దాల్పు, మిగిలి
నట్టిరంగులఁ గల్పలతాంశుకముల
దేవతలు వీరె శ్రావ్యగీతికల నీదు
చరిత వ్రాయుచున్నా రర్థసంగతముగ.

రాజు—మాతలీ! రాక్షసులతో యుద్ధము చేయవలె నను

నాత్రముచేత గతదిన మంతరిక్షమున కెక్కునప్పుడు స్వర్గమార్గమును దిన్నగాఁ జూడలేదు. మనమిప్పు డేవాయుపథమున నున్నాము?

మాత—గీ. ఏది గగనగంగను వహియించు, నేఁ

సప్తఋషిమండలంబుల సంచరించు,

మఱి యుపేంద్రవిక్రమని స్తమస్క మేది,

యట్టిపరివహానిలమార్గ మంద్రు దీని.

రాజు—మాతలీ! అందుచేత నేకదా యంతరింద్రియ బహిరింద్రియసహితముగా నాయంతరాత్మ ప్రసన్న మగుచున్నది. (రథచక్రములఁజూచి) మనము మేఘమార్గమునకు దిగుచున్నాము.

మాత—ఎట్లు తెలిసినది?

రాజు—

మానిని. చాతకముల్ రథచక్రపుటాకులసందులఁ బర్విడుచుండుటచే,

నీ తురగంబుల మేనఁదటిత్తుల మెక్కుడుకాంతులు క్రమ్మటచే,

నా తతసీరము లోఁగల మేఘచయంబుపయిన్ జనుచుండుట తే

రే తెలుపుంజుమితుంపురుగుంపుల నీ తడిమైతగు నేములతోన్.

మాత—ఓ మహారాజా! ఇఁకొకక్షణమునకు మీరు మీయధికారభూమియందే వర్తింపఁ గలరు.

రాజు—(క్రిందు చూచి) వేగముగా దిగుచుండుటవలన మనుష్యలోక మాశ్చర్యదర్శన మయి కనఁబడుచున్నది.

చ. అదె మహి ప్రస్ఫుటాద్రిశిఖరావళినుండియు డిగ్గునట్లు యా;

మొదళులుతోఁపఁ జెట్లుడిగె ముస్నటులాకులలో నడంగుటల్;

నదులు తొఁటంగె డాయుట జలంబు కనంబడనట్టిరూపమున్;

బదిగ నెవండొ భూమి నిటుప్రక్కకుఁ ద్రోసెడురీతి తోఁచెడున్.

మాత—చక్కఁగాఁ జూచితివి. (సగౌరవముగా చూచి) ఆహా! భూమి యత్యంతరమణీయముగా నున్నది!

రాజు—మాతలీ! అదియేమి? పూర్వాపరసముద్రములదాఁక వ్యాపించి బంగారునీరు పూసినట్లు మెఱయుచు సంధ్యాకాలమేఘ సమూహమువలెఁ బర్వతము కనఁబడుచున్నది.

మాత—రాజా! ఇది హేమకూటమను కింపురుషపర్వతము. తాపసులసిద్ధిక్షేత్ర మయిన దీనిని జూడుము.

గీ. బ్రహ్మపుత్రుఁ డైన మరీచివలనఁ బుట్టి
దేవదానవులకుఁ దండ్రియై వెలుంగు
కశ్యపప్రజాపతి దాను గరము నిష్ఠ
భార్యతోఁగూడ నిందుఁ దపంబు చేయు.

రాజు—(సాదరముగా) అట్లయిన శ్రేయములదాఁటిపోరాదు. ఆపూజ్యునకుఁ బ్రదక్షిణము చేసిపోవఁ గోరెదను.

మాత—మంచి సంకల్పము.

(అని దిగుట నభినయించుచున్నాఁడు)

రాజు—(విస్మయముతో)

గీ. చక్రనేములు శబ్దంబు సలుప విందుఁ;
గ్రమ్ముకొనుచుఁ బరాగంబు కానఁబడదు;
క్ష్మాతలముఁ దాఁకకుంటచే స్యందనంబు
దిగియుఁ దాఁ దోఁచుచున్నది దిగనియట్ల.

మాత—ఇంద్రునకును దేవరవారికిని గలవిశేషమింతే.

రాజు—మాతలీ! మారీచాశ్రమ మిందెక్కడ?

మాత—(చేతితోఁ జూపుచు)

సీ. వల్మీకమున నర్ధభాగంబువఱకును
మునిఁగిన దేహంబు మురువు చూపఁ
బాములకుబుసముల్ వయిఁ జర్వియున్నట్టి
వక్షస్థ్సలము చాల వన్నె మీఱ,
వలయంబులగు జీర్ణవల్లి కాతతిచేతఁ
గడునీడనొందెడు కంఠమమర,
మూఁపులదాఁకను వ్యాపించినపులుంగు
గూళ్ళతోడిజడలగుంపు తనర,
నీతపోధనసత్తముఁ డింపుమిగులు
స్థాణురీతిని గరము నిశ్చలత పూని
యర్కమండలమునకును నభిముఖముగ
నిలిచి యున్నాఁడు చూడు మీ నెలవునందు.

రాజు—దుష్కరతపశ్శాలి వైననీకు నమస్కరించెదను.

మాత—(పగ్గములు పట్టి రథము నిలిపి) ఓ మహారాజా! ఇదె యదితి పెంచిన మందారవృక్షములుగల కాశ్యపాశ్రమమును బ్రవేశించినారము.

రాజు—స్వర్గమును మించిన దీ సిద్ధస్థానము. ఇప్పు డమృతసరస్సునందు మునిఁగినవానివలె నయినాఁడను.

మాత—(రథము నిలిపి) దేవర దిగవచ్చును.

రాజు—(దిగి) మాతలీ! నీ విప్పు డేమిచేసెదవు?

మాత—రథము నేను నియమించినచోటనే యుండును. నేనును దిగెదను. (అలాగునచేసి) దేవా! ఇటు (కొంచెమునడచి) పూజ్యులయినఋషుల తపోవనభూములను జూతము.

రాజు—ఓయీ! విస్మయముతోఁ జూచుచున్నాను.

చ. అమరతరుప్రశస్తవనమం దనుధారణవృత్తి గాలిచే,
సుమహితకాంచనాంబుజరజోవిలసజ్జలమందు స్నానమున్,
దమిని మణిప్రదేశముల ధ్యానము, నచ్చరలొద్ద సంయమం,
బమరఁ దపఃఫలం బితరులందు నెడన్ దప మొప్పు వీరికిన్.

మాత—మహాత్ముల కోరిక పయిపయిని బాఱుచుండునుగదా! (కొంచెము నడచి యాకాశమునఁ జూచి) ఓయీ వృద్ధశాకల్యా! పూజ్యుఁ డయిన మారీచమహర్షి యేమిచేయుచున్నాఁడు? దాక్షాయణి తన్నుఁ బతివ్రతాధర్మము లడుగ మహర్షి పత్నీసహితమైన యామెకుఁ జెప్పుచున్నాఁ డనుచున్నావా?

రాజు—(ఆలకించి) ఓయీ! అట్లయిన మనము మరల సమయముకొఱకుఁ బ్రతీక్షింపవలయును.

మాత—(రాజును జూచి) నేను వచ్చినదాఁక మీరీయశోకవృక్షము మొదటఁ గూరుచుండవలయును. నేనింతలో నింద్రజనకునితో విన్నవించుటకు సమయము కనిపెట్టెదను.

రాజు—మీకుఁ దోఁచినట్లు చేయుఁడు.

(అని నిలుచుచున్నాఁడు.)

మాత—ఓరాజా! నేను పోయివచ్చెదను.

(అని నిష్క్రమించెను.)

రాజు—(శుభనిమిత్తము సూచించి)

గీ. కోరను మనోరథం బేను గొంచెమేని,
వ్యర్థముగ నోభుజంబ! నీవదరె దేల
మును నిరాకరించినమేలె పూని యిపుడు
దుఃఖముగ మాఱుచున్నది దుస్సహముగ.

(తెరలో)—మాను. దుండగముమాను. ఆహా! ఎట్లు తన స్వభావమును గనఁబఱుచుచున్నాఁడు!

రాజు—(ఆలకించి) ఇది దుష్టత్వమునకుఁ జోటుకాదు. ఇందు నిషేధింపఁబడువాఁ డెవ్వఁ డయియుండును? (శబ్దమువచ్చినదిక్కు చూచి చిఱునవ్వుతో) ఓహో! ఇద్దఱు తాపసస్త్రీలు వెంటరాఁగా నిందున్న యీ యబలాసత్త్వుఁడగు బాలుఁ డెవఁడో?

గీ. తల్లిచనులపాలు సగంబు ద్రాగి కుడుచు
చున్న సింహపుఁబిల్లను హాలు మ్మటంచుఁ
గేసరములు గట్టిగఁ బట్టి క్రీడకొఱకు
నోరట బలవంతముగ నీడ్చుచున్నవాఁడు.

[పయినిజెప్పినరీతి పనిచేయుబాలుఁడును తాపసపత్నులును ప్రవేశించుచున్నారు.]

బాలు—ఓసింగమా! ఆవులింపుము. నీదంతములు లెక్క పెట్టెదను.

ప్రథమ—ఓరి యవినీతుఁడా! మన బిడ్డలవంటి జంతువులను బట్టి బాధించుచున్నావేమిరా? ఔరా! నీసంరంభము వృద్ధి యగుచున్నది! ఋషిజనులు నీకు సర్వదమనుఁ డని పేరు పెట్టినందుకు నీ కిది తగియే యున్నది.

రాజు—ఇదియేమోకాని యీ బాలునిమెడఁ గడుపునఁబుట్టిన బిడ్డయందువలె నామనస్సు ప్రేమార్ద్రమగుచున్నది. సంతానము లేకపోవుటయే నాకీవాత్సల్యమును గలిగించుచున్నది. నిశ్చయము.

ద్వితీయ—నీ వీ సింహపుఁబిల్లను విడిచిపెట్టనిపక్షమున, ఇదిగో దానితల్లి యైనసింహము నీమీఁదికి దుముకును.

బాల—(చిఱునవ్వుతో) ఓహో! నేను మిక్కిలి బెదరిపోతిని గదా! (అని యధరోష్ఠమును జూపుచున్నాఁడు.)

రాజు—క. బాలుఁ డితఁడు బహుతేజ
శ్శాలికి జనియించినట్లు సంభావింతున్;
జాలఁగఁ గట్టెలఁ గోరెడు
కీలికణంబట్ల వీఁడు కేవల మలరున్.

ప్రథమ—వత్సా! ఈబాలమృగేంద్రమును విడువుము. నీ కాడుకొనుటకు మఱి యేదైన నిచ్చెదను.

బాలు—ఏదీ? అది తెమ్ము. (అనిచేయిచాఁచుచున్నాఁడు.)

రాజు—ఎందుచేతనో యితఁ డీచేతియందుఁ జక్రవర్తిలక్షణ ములనుసహితము ధరించి యున్నాఁడు. అవును—

ఉ. కోరినవస్తువున్ గొనఁగఁగోరి రయికించుక వ్రేళ్ళు వంచి యిం
పారఁగఁ జాఁచినట్టి మృదుహస్తము రక్తిసుచేతనొప్పుచున్,
జారుసకాంత రాళము గనంబడకుండు ప్రభాతపుష్పితాం
భోరుహసుంకరంబయి యపూర్వముదావహ మయ్యెదృష్టికిన్.

ద్వితీయ—సువ్రతా! వీఁడు మాటలచేత మరలించుటకు శక్యుఁడుకాఁడు. నీవుపోయి మాపర్ణశాలలో మార్కండేయుఁ డను ఋషికుమారునియొక్క రంగువేసిన మట్టినెమలి యున్నది. దానిని వీనికిం దెచ్చియిమ్ము.

ప్రథమ—మంచిది. (అని నిష్క్రమించు చున్నది.)

బాలు—నేను దీనితోనె యాడుకొనియెదను.

(అని తాపసినిజూచి నవ్వుచున్నాఁడు.)

రాజు—ఈదుండగీనియెడ నాకపేక్ష కలుగుచున్నది.

ఉ. హేతువు లేనినవ్వుల నొకించుక చూపుచు లేఁతదంతముల్,
వా తెరచింద నందముగఁ బల్కుచు స్పష్టము కానివాక్కులన్,
భూతలధూళి దేహమునఁ బూయుచు మైలయొనర్చు పుత్రులం
బ్రీతిని ధన్యు లెత్తి తొడమీఁదను జేర్చి సుఖింతు రెంతయున్.

తాపసి—కానిమ్ము. వీఁడు నన్ను గణన చేయకున్నాఁడు. (పార్శ్వమునఁజూచి) ఋషికుమారులలో నిక్కడ నెవఁడున్నాఁడు! (రాజునుజూచి) ఓప్రసన్నవదనా! ఇటువచ్చి, వీఁడు చిన్నతనముచేత జేతులతో విడిపింపశక్యముకాని పట్టుపట్టి బాధించుచున్న యీసింహపు బిల్లను విడిపింపుము.

రాజు—(దగ్గఱఁబోయి చిఱునవ్వుతో) ఓయీ! మహర్షి కుమారా!

గీ. పుట్టుకను సత్త్వగుణమును బూనఁదగియు,
నీకరణి నాశ్రమవిరుద్ధవృత్తిచేతఁ
జెలఁగుచును శాంతిగుణమును జెఱిచె దేల?
చందనకుజంబుఁ గృష్ణాహిశాబమట్లు.

తాపసి—ఓప్రసన్నముఖుఁడా! వీఁడు ఋషికుమారుఁడు కాఁడు సుమీ.

రాజు—వీని యాకారానుగుణ మయినచేష్టితమే యది తెలుపుచున్నది. అయినను మేము స్థానవిశ్వాసముచేత నీవిధముగాఁ దలఁచితిమి. (అని యామె చెప్పినప్రకారముచేసి బాలస్పర్శనసుఖము పొంది తనలో)

గీ. ఎవ్వనికులాంకురంబొ యై యొనఁగు నితని
నంటు నాగాత్రముల సుఖ మబ్బ నిట్టు,

లెవనికడుపునఁ బుట్టెనో యీతఁ డట్టి
సుకృతి మదిలోన నెటువంటిసుఖము గనునొ?

తాపసి—(ఉభయులనుజూచి) ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము!

రాజు—అమ్మా! ఎందుచేత?

తాపసి—ఈబాలకునకును నీకును రూపము చుట్టఱికమును దెలుపుచున్నదని యాశ్చర్యపడినదానను. అపరిచితుఁడవయ్యును, నీకితఁ డనుకూలుఁ డయ్యెననియు నాశ్చర్యపడితిని.

రాజు—(బాలుని బుజ్జగించుచు) ఇతఁడు మునికుమారుఁడు కాఁడేని, మఱి యీతనికుల మేది?

రాజు—(తనలో) ఈతఁడు నా కేకవంశము వాఁడెట్లయ్యెను? అందుచేతనేగదా యీమె యీతనిని నన్నుఁ బోలినవానినిగా నెంచినది. పౌరవులకుఁ గులక్రమాగతమయిన యీవ్రత మంత్యమున నున్నదే.

గీ. వసుమతీరక్షణార్థ మెవ్వారు తొలుత
వాస మొనరింతురో దివ్యభవనములను,
వారు పిదప నియతతపోవ్రతము పూని
వృక్షమూలము లిండ్లు కావించుకొందురు.

(ప్రకాశముగా) ఈప్రదేశము స్వశక్తిచేత మనుష్యులకు రా శక్య మయినది కాదుకదా?

తాపసి—తమరు చెప్పినట్లే యగును. అప్సరస్సంబంధముచే వీనితల్లి యీ దేవగురుని తపోవనమునందుఁ బ్రసవ మయినది.

రాజు—(తనలో) ఆహా! ఈవాక్యము మరల నాకాశను బుట్టించుచున్నది! (బిగ్గరగా) ఆమె యే పేరుగల రాజర్షి భార్య?

తాపసి—ధర్మపత్నిని విడిచిపెట్టినవానిపే రెవ్వ రుచ్చరింపఁ దలఁతురు?

రాజు—(తనలో) ఈ కథయు నాకే తాఁకుచున్నదిగదా! ఇప్పుడీ పిల్లవానితల్లి పేరడుగుదునా? (ఆలోచించి) అట్లుకాదు. పరదార పేరడుగుట న్యాయముకాదు.

తాప—(మట్టినెమలిని చేతఁబట్టుకొని ప్రవేశించి) సర్వదమనా! శకుంతలనత్సౌందర్యంబు చూడుము.

బాలు—(దృష్టిసారించి) మాయమ్మ యెక్కడ?

ప్రథమ—నామసాదృశ్యముచేత మాతృవత్సలుఁడైన యీతఁడు భ్రమపడెను.

ద్వితీ—వత్సా! ఈ పక్షియొక్కయందమును జూడుమని పలికితిని.

రాజు—(తనలో) ఏమి? ఈతనితల్లిపేరు శకుంతలయా? అయిన నేమి? ఒక్కపేరుగలవారు పలువురుందురు. నామధేయమాత్రప్రస్తావము నా కెండమావివలె విషాదంబు కలిగించుచున్నది.

బాలు—అమ్మా! ఈమంచినెమలి నాకు రమ్యముగానున్నది. (అని దానిని పుచ్చుకొనుచున్నాఁడు.)

ప్రథమ—(చూచి తొందరతో) ఈతనితాయెతు మణికట్టునఁ గానఁబడదు.

రాజు—తొందరపడఁబోకు. ఓ తాపసీ! ఇదిసింహశాబముతోఁ బెనఁగులాడినప్పుడు జాఱిపడినది. (అని తీసియియ్యఁబోవుచున్నాఁడు.)

ఇద్ద—తీయకు తీయకు. ఈతఁడు తొందరపడి దీనినెట్లుతీసెను! (అని యద్భుతపడి ఱొమ్మునఁజేయివేసికొని యొండొరులను చూచుకొనుచున్నారు.)

రాజు—నన్ను మీరేల నివారించితిరి?

ప్రథమ—ఓమహారాజా! వినుము. ఇది యీ చిన్నవానికి జాతక కర్మసమయమునందుఁ ద్రికాలవేదియైన మరీచమహర్షి యిచ్చిన యపరాజిత యనునోషధి. దీనిని దల్లిదండ్రులును దానునుదక్క భూమి మీఁదివారు మఱియొకరు ముట్టఁగూడదు.

రాజు—ముట్టుకొన్న నేమి?

ప్రథ—అప్పుడ పామయి కఱచును.

రాజు—మీ రెప్పుడైన దీనివిక్రియను బ్రత్యక్షముగాఁ జూచియున్నారా?

ఇద్ద—అనేక పర్యాయములు.

రాజు—(హర్షముతో తనలో) ఇప్పుడు సంపూర్ణ మయిన నామనోరథమునకు నే నెట్లు సంతోషింపకుందును? (అని బాలకుని కౌఁగిలించుకొనుచున్నాఁడు.)

ద్వితీ—సువ్రతా! రమ్ము. ఇప్పుడీవృత్తాంతము వ్రతనిష్ఠ యందున్న శకుంతలకుఁ దెలుపుదము. (అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

బాలు—నన్నువిడిచిపెట్టు. నేను మాయమ్మదగ్గఱకుఁ బోవలెను.

రాజు—పుత్రకా! నాతోఁగలిసియే తల్లిని సంతోషపెట్టుదువు గాని.

బాలు—నాకు దుష్యంతుఁడుగదా తండ్రి! నీవు కావు.

రాజు—(చిఱునవ్వుతో) ఈవివాదమే నాకు విశ్వాసము కలిగించుచున్నది.

[అప్పు డొక్కజడగా నల్లుకొన్నతలతో శకుంతల ప్రవేశించుచున్నది]

శకుం—వికారకాలమునందు సహితము స్వభావరూపమున నున్న సర్వదమనుని యోషధిసంగతి వినియు నాకు నాభాగ్యమునందు

నమ్మకము కలుగకున్నది. ఒకవేళ సానుమతి చెప్పినప్రకారముననే యిది సంభవింపను వచ్చును.

రాజు—(శకుంతలవంకఁజూచి) ఆహా! ఇదిగో పూజ్యురాలయిన శకుంతల!

గీ. మిగుల మాసినవస్త్రంబు మేనఁ దాల్చి,
నియమకృశముఖి యేకవేణిని ధరించి,
శుద్ధశీలయై, యతిదయాశూన్యుఁడనగు
నాదు చిరవిరహార్తి యీనాతి దాల్చె.

శకుం—(పశ్చాత్తాపముచేత వివర్ణుఁడయియున్న రాజునుజూచి) ఇతఁడు నాభర్తవలె నుండలేదు. మఱియెవ్వఁ డితఁ డిప్పుడు రక్షకట్టియున్న నాపుత్రకునిని గాత్రసంసర్గముచేత మయిల యొనర్చుచున్నాఁడు?

బాలు—(తల్లినిజేరి) అమ్మా! ఎవడితఁడు నన్నుఁ గొడుకని పిలిచి యాలింగనము చేసికొనుచున్నాఁడు!

రాజు—ఓప్రియురాలా! నీయెడల నేను జూపిన క్రూరకృత్యమును గడపట ననుకూలఫలము నిచ్చునదియే యైనది. ఎందుచేతనన నీవిప్పుడు నన్నానవాలు పట్టఁ గలిగితి వనుకొనియెదను.

శకుం—(తనలో) హృదయమా! ఊఱడుము. మత్సరము విడిచి దైవమును నాయందుఁ గరుణించెను. ఈతఁడు నాభర్తయే.

రాజు—ప్రియురాలా!

గీ. సుముఖిరో! భాగ్యమున, మోహతమము వీడి
స్మృతినిగన్న నాముందర వసించె దీవు;
సత్వరంబుగ గ్రహణావసానమునను
శశిని జేరినరోహిణిసరణి నిపుడు.

శకుం—ప్రాణేశ్వరా! జయ మగుఁగాక! జయ మగుఁగాక! (అని సగము చెప్పి కన్నీటిచే గద్గదస్వరముపడి విరమించుచున్నది)

రాజు—సుందరీ!

గీ. గళమునను జయశబ్దంబు కనులనీట
నడఁగినను, నేను ధన్యుండ నైనవాఁడ;
సంస్క్రియలు లేక పాటలోష్ఠంబుఁ గలిగి
చెలువగుముఖంబుఁజూడఁ గాంచితిని గాన.

బాలు—అమ్మా! ఇతఁ డెవరు?
శకుం—బిడ్డా! నీభాగ్యమును నడుగు.
రాజు—(శకుంతలపాదములమీఁదఁ బడి)

మ. అవమానించితి నంచుఁ జింతలకుమీ యావంతయు న్నీమదిన్;
దవిలెన్మోహము గాఢమై యపుడు మత్స్వాంతంబులో నేలొకో!
భువి నిట్లుండుఁ దమఃప్రధానులమనంబుల్ భద్రముల్ వచ్చుచోఁ;
బువుదండం దలనుండి పామనుభ్రమన్ బోఁద్రోయఁడే యంధుఁడున్!

శకుం—లెమ్ము. ప్రాణేశ్వరా! లెమ్ము. ఆదినములయందు నా పుణ్యప్రతిబంధక మైనపూర్వజన్మదుష్కృతము పండిపోయెను. నిశ్చయము. అట్లు కానియెడల, సదయు లయ్యును దేవరవారు నాయెడల విరసత్వము నేల వహింతురు? (రాజు లేచుచున్నాఁడు.) మఱి దుఃఖభాగిని నైన నేను దేవరవారికెట్లు స్మరణకు వచ్చితిని?

రాజు—శోకనివారణము చేసికొని చెప్పెదను.

గీ. అధరమును బాధచేయు నీయశ్రుకణము
మోహమున నుపేక్షించితి మున్ను నేను;
కదలు కనుఱెప్పలందలి యుదకబిందు
విపుడు తుడిచి నే ననుతాప మెడలువాఁడ.

(అని చెప్పినట్లు చేయుచున్నాఁడు.)

శకుం—(పేరు చెక్కినముద్దుటుంగరముచూచి) ప్రాణేశ్వరా! ఆయుంగరమా యిది?

రాజు—ఈయుంగరము లభించుటవలననే నాకు స్మరణ పుట్టినది.

శకుం—దేవరవారికి సన్మరకము పుట్టింపవలసిన కాలముననే యిది కనఁబడక కష్టము తెచ్చిపెట్టినది.

రాజు—అట్లయిన, లత ఋతుసమాగమమును సూచించు పుష్పమునుంబోలె నీవు దీనిని గ్రహింపుము.

శకుం—దీనియందు నాకు విశ్వాసములేదు. దీనిని భర్తయే ధరింపవలయును.

[అప్పుడు మాతలి ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

మాత—ఏమి నీభాగ్యము! నీవు ధర్మపత్నీ సమాగమము చేతను బుత్రముఖదర్శనముచేతను వర్ధిల్లుచున్నావు.

రాజు—నామనోరథము మంచిఫలమును బొందినది. మాతలీ! ఈవృత్తాంత మింద్రునకుఁ దెలియదుగదా?

మాత—(చిఱునవ్వుతో) ప్రభువులకుఁ దెలియనిదేముండును దేవా! రమ్ము. మహాత్ముఁ డయినకశ్యపుఁడు నీకు దర్శన మిచ్చు చున్నాడు.

రాజు—శకుంతలా! కొడుకుం బట్టుకొనుము. నిన్ను ముం దుంచుకొనియే మహర్షిని జూడఁగోరెదను.

శకుం—ప్రాణనాయకునితోఁ గూడ గురునిసమీపమునకుఁబోవు టకు సిగ్గుపడు చున్నాను.

రాజు—అయినను, అభ్యుదయకాలములం దిట్లు చేయ వలెను. రమ్ము రమ్ము. (అని యందఱును నడుచుచున్నారు.)

[అప్పు డదితితోఁగూడ సింహాసనస్థుఁ డయినకశ్యపుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు]

కశ్య—(రాజువంకఁ జూపి) ఓదక్షపుత్రీ!

ఉ. ఎంతయు నీసుపుత్త్రునకు నీతఁడు తోడయి ముందు నిల్చి దు
ష్యంతధరాతలేశ్వరుఁడు సంగరరంగమునందు వింటిచే
నంతత మెల్లకార్యములుఁ జక్కఁగ నిర్వహణంబొనర్ప, ని
శ్చింతత భూషణంబె యగుఁ జేతికి వజ్రము గోత్రభేదికిన్.

అదితి—ఈతనియాకారము సంభావనీయ మహాత్త్వముగలది.

మాత—(రాజుతో) ఆయుష్మంతా! దేవతలకు జనకులయిన వీరు పుత్త్రప్రీతిసూచకము లయినకన్నులతో నిన్నుఁజూచుచున్నారు. కాఁబట్టి వారి సమీపమునకు వెళ్ళుము.

రాజు—మాతలీ!

శా. వీరా దక్షమరీచిసంభవతఁ జేఁ బెంపొందుచున్, బ్రహ్మకు
న్నారే రెండవమెట్టువారయి, తగన్ బంద్రెండురూపంబు లొ
ప్పారం దాల్చెడు తేజముం గని, త్రిలోకాధీశు నాయాగభు
గ్వ్యారేశుం గని, పద్మజాధిపు హరిం గన్నట్టి సద్దంపతుల్?

మాత—మఱియేమి!

రాజు—(సాగిలఁబడి) ఇంద్రనియోజ్యుఁడయిన దుష్యంతుఁడు మీయిరువురకును నమస్కరించుచున్నాఁడు.

కశ్య—వత్సా! దీర్ఘాయుష్మంతుఁడ వయి భూమి నేలుము.

అదితి—పుత్రకా! ఎదురులేనివాఁడవు కమ్ము.

శకుం—పుత్రసహితురాలైన నేను మీ పాదాభివందనము చేయుచున్నాను.

కశ్య—బిడ్డా!

క. పెనిమిటి యింద్రసమానుఁడు;
తనయుఁడు జయంతసముఁడు; తగ వీరిఁ బెండ్లీ
వన లేమియు నీ కతివా!
కనుమా శచితోడిసాటి ఘనముగ నీవున్.

అదితి—బిడ్డా! భర్తృసమ్మానము పొందుదానవుగమ్ము. ఈచిన్నవాఁడు దీర్ఘాయుష్మంతుఁడై తప్పక యుభయకులములను సంతోష పెట్టునుగాక! కూరుచుండుఁడు.

(అందఱును కశ్యపున కెదురుగఁ గూరుచున్నారు.)

కశ్య—(ఒకరొకరిని నిర్దేశించి)

గీ. ఈశకుంతల కడు సాధ్వి; యితఁడు చూడ
మంచిపుత్రుఁడు; నీవును మానవిధిని;
మీరు మువురు భాగ్యంబునఁ జేరికొనుట
శ్రద్ధయు ధనంబు విధియుఁ జేరంగఁ గనుట.

రాజు—దేవా! ముందే యభిమతార్థసిద్ధి యయి తరువాతఁ దమదర్శనము లభించినది. అందువేత మీయనుగ్రహ మపూర్వము కదా! ఎట్లన—

గీ. తొలుతఁ బూవును తరువాత ఫలముఁ గల్గు;
మొదల మేఘ మడరి వాన పిదపఁ గురియు;
కార్యకారణముల కిది క్రమము చూడ;
నీ ప్రసాదంబునకు ముందె నిగుడు సిరులు.

మాత—సృష్టికర్త లీప్రకారముగానే ప్రసన్ను లగుదురు.

రాజు—ఓభగవానుఁడా! ఈ సేవకురాలిని గాంధర్వవివాహ విధిచేతఁ బెండ్లియాడి, కొంతకాలమునకు బంధువులు తీసికొని వచ్చి నప్పుడు నేను గొప్పమఱపుచే నిరాకరించి పూజ్యుఁడును యుష్మద్గోత్రుఁడు నయిన కణ్వునియెడ నపరాధినైతిని. తరువాత నీ యుంగరమును జూచుటవలన నాతనికొమార్తను బూర్వము వివాహమాడి నట్లు తెలిసినది. నా కది చిత్ర మయి తోఁచుచున్నది.

గీ. ఎదుటఁ గన్పింప గజము కా దిది యటంచు
నెంచి, యది దాఁటిచన సంశయించి, పిదప
నడుగుజాడలు గని గజం బనుచు నమ్ము
కరణి నయ్యె నాచిత్తవికార మహహా!

కశ్య—వత్స! అపరాధము చేసితి వని శంకింపఁబోకు. నీవు సమ్మోహమొందుటయు ననుపపన్నము కాదు. వినుము.

రాజు—అవహితుఁడనై యున్నాఁడను.

కశ్య—అప్సరస్తీర్థమునుండి మిక్కిలి ఖిన్నురాలయియున్న శకుంతలను దీసికొని మేనక దాక్షాయణియొద్దకు వచ్చినప్పుడే నేనంతయు ధ్యానముచేతఁ దెలిసికొంటిని. దుర్వాసశ్శాపమువలన సహధర్మచారిణియు దీనురాలునైన యీమెను నిరాకరించితివిగాని మఱియొకటి కాదు. ఉంగరమును జూచినతోడనే యా శాపవిముక్తి యయినది.

రాజు—(నిట్టూర్పువుచ్చి) ఇప్పుడు లోకాపవాదమునుండి విముక్తుఁడనైనాఁడను.

శకుం—(తనలో) మేలు! భర్త నన్ను నిరాకరించినందుకుఁ

గారణము లేకపోలేదు. నేను శపింపఁబడినట్టు నాకు స్మరణకురాలేదు. ఒకవేళ విరహముచేత నస్వస్థచిత్తురాలనై నే నాశాపమును బొంది యే యుందును. నాకది తెలియలేదు. అందుచేతనే నాసఖులు భర్త కుంగరమును జూపుమని నాకు బోధించిరి.

కశ్య—కుమారీ! కృతార్థురాల వైతివి. భర్తమీఁద నీవు కోప ముంచఁగూడదు. చూడు.

చ. పతి స్మృతిలేక శాపహతిపా లయి నిన్విడనాడెఁ గ్రూరతన్;
సతి! విను మిప్పు డా తమము జాఱుటఁ బ్రాభవమెల్ల నీదెయౌ
నతిమలినంపుదర్పణమునందుఁ దగం బ్రతిబింబ మేర్పడన్
జతపడకుండియు న్మరల స్వచ్ఛత గాంచిన నీడ యానదే?

రాజు—ఓమహాత్మా! ఇక్ష్వాకుఁగదా నావంశము నిలిచినది!

(అని కుమారుని చేతితోఁ జేరఁదీయుచున్నాఁడు.)

కశ్య—ఇతఁడు భావిచక్రవర్తియని తెలిసికొమ్ము.

ఉ. తిన్నఁగ నంతటం దిరుగుతేరిని వార్ధులు దాఁటి, యడ్డు లే
కున్నతి దీవులేడుగలయుర్వి జయించు నితండు సర్వమున్;
ము న్నిటఁబొల్చె సర్వదమనుం డన సత్వములం గలంచుటన్;
సన్నుతి కెక్కు లోకభరణంబుమెయిన్, భరతాఖ్య నీపయిన్.

రాజు—తమచే సంస్కారము పొందుటచే వీనియందు మే మిది యంతయుఁ గోరుదుము.

అదితి—స్వామీ! ఈపుత్రికామనోరథస్థితి సవిస్తరముగాఁ గణ్వునకుఁ జెప్పి పుచ్చి యిప్పు డాతనినిసంతోషపెట్టవలెను. పుత్రికా వత్సల మైనమేనకయు నాకుఁ బరిచర్యచేయుచు నిచ్చటనేయున్నది.

శకుం—(తనలో) నాకుఁ గలకోరిక నీమెయే చెప్పినదిగదా!

కణ్వ—తపఃప్రభావముచేతఁ గన్గొనఁగంటియుఁ బ్రత్యక్షమే.

రాజు—(తనలో) అట్లయిన నా ముని నాయెడల నతికోపము గలవాఁడుగా నుండఁడు.

కణ్వ—అయినను మేనకాతని కీప్రియవార్తను బంపవలయును. ఓరీ! ఎవఁడురా అక్కడ?

శిష్యుఁడు—(ప్రవేశించి) దేవా! ఇదిగో వచ్చినాఁడను.

కణ్వ—గాలవా! ఇప్పుడే యాకాశమార్గమునఁ బోయి పూజ్యుఁడైన కణ్వునితో "ఆ శాపము పోవుటచే స్మృతిమంతుఁడయిన దుష్యంతునిచేత శకుంతల పుత్రసహితముగాఁ బ్రతిగ్రహింపఁబడిన" దని నావాక్యముగాఁ బ్రియంబు తెలుపుము.

శిష్యు—దేవర యాజ్ఞాపించినట్లు.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

కణ్వ—వత్సా! నీవును భార్యాపుత్రసహితుఁడవయి సఖుఁడయిన యింద్రునిరథ మెక్కి నీ రాజధానికి వెళ్ళుము.

రాజు—దేవరవారియాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను.

కణ్వ—మఱియును—

ఉ. వాసవుఁ డిచ్చు నీప్రజకు వర్షము లెల్లపుడు న్సమృద్ధిగా;
నాసురల న్మఖావళుల నందఁజేఁ దన్పుము నీవు నెప్పుడున్;
భాసిల స్వర్గమర్త్యభువనంబుల కిట్లు పరస్పరంబు సం
తోసముఁగూర్చుచు న్మనుఁడు నూర్లయుగంబులు మేలుచేఁతలన్.

రాజు—దేవా! యథాశక్తిని మేలు కూర్చుటకుఁ బ్రయత్నించెదను.

కణ్వ—వత్సా! నీకు మఱి యేమిప్రియము చేయవలెను?

రాజు—నాకింతకంటె నేమిప్రియ మున్నది? అయినను దేవర వారు ప్రియముచేయ నిచ్ఛించు చున్నారు గనుక, ఈ భరతవాక్యము సిద్ధించునుగాక!

చ. ప్రజలహితార్థమే నృపుఁడు వర్తిలుఁగావుత మెల్లయప్పుడున్!
సుజనులవిద్య పూజ్యయయి శోభ వహించునుగాక యెల్లెడన్!
నిజకృప నీలలోహితుఁడు నిత్యుఁడు శక్తిధరుండు నైనయా
గజదనుజారి పోనడఁచుఁగావుత నాకును మాఱుజన్మమున్!

(అని యందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

సంపూర్ణము.

సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్ - రాజమహేంద్రవరము — 7097/1952

ॐ

रामकृष्ण श्री

'54

వ సంపుటము.

రసికజన మనోరంజనము
శుద్ధాంధ్రభారత సంగ్రహము
అభాగ్యోపాఖ్యానము
పథిక విలాసము
జాన్ గిల్పిన్
నీతిదీపిక

స్త్రీల కుపయోగించు కథలు

దవ సంపుటము.

సత్యవతీ చరిత్ర
చంద్రమతీ చరిత్ర
సత్యసంజీవిని
చమత్కార రత్నావళి
సతీమణి విజయము
సుమిత్ర చరిత్రము
7 రఘుదేవ రాజీయము
8 కురంగేశ్వర వర్తకచరిత్రము
9 కళావతీ పరిణయము
0 గయ్యాళిని సాధుచేయుట
11 చిత్రకేతు చరిత్రము
12 దానకేసరీ విలాసము
13 వైదర్భీ విలాసము
14 భానుమతీ కళ్యాణము
15 సరసిజన మనోభిరామము
16 ధర్మకవచోపాఖ్యానము
17 కుమారద్వయ విలాసము
18 పద్మినీ ప్రభాకరము
19 మాలతీ మధుకరము

స్త్రీల కుపయోగించు పుస్తకములు

ఆరవ సంపుటము.

1 విక్టోరియా మహారాజ్ఞిచరిత్రము
2 సతీహితబోధిని
3 పత్నీహిత సూచిని
4 స్త్రీనీతిదీపిక
5 సత్యాద్రౌపదీ సంవాదము
మాతృపూజ — పితృపూజ
6 నీతికథామంజరి ప్రథమభాగము
7 ,, ద్వితీయ భాగము
8 దేహారోగ్య ధర్మబోధిని

ఉపన్యాసములు

ఏడవ సంపుటము.

1 జన్మాంతరము
2 అతిబాల్యవివాహము
3 విగ్రహారాధనము
4 ఈశ్వరదత్త పుస్తకములు
5 ఈశ్వరోపాసనము
6 ప్రార్థన
7 మానుషధర్మము
8 విద్యార్థికుల ధర్మములు
9 జీవితముయొక్క పరమార్థము
దానిని పొందు మార్గము
10 వైరాగ్యము
11 విద్యాధికారుల యర్హ
కృత్యములు
12 వర్ణము
13 హిందూమతములు

కీ. శే. కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారి గ్రంథములు.

22 స్త్రీ పునర్వివాహ ౧॥ద్వి॥వి॥
23 స్త్రీపునర్వివాహశాస్త్ర సం॥
24 స్త్రీపునర్వివాహభూతవర్త మానస్థితులు

ఉపన్యాసములు-జీవితచరిత్రలు
ఎనిమిదవ సంపుటము

1 దేశీయ మహాసభ దానియుద్దేశము
2 స్వదేశసంస్థాన చరిత్రాదులు
3 విగ్రహతంత్రవిమర్శనము
4 ఉపన్యాస మంజరి
5 వివేకవర్ధని మొదటిభాగము
6 ,, రెండవభాగము
7 ,, మూడవభాగము
8 శంకరాచార్యులు
9 బసవరాజు గవర్రాజుగారి జీవచరిత్రము

సాహిత్య గ్రంథములు
తొమ్మిదవ సంపుటము

1 సంగ్రహవ్యాకరణము
2 కావ్యసంగ్రహము
3 అలంకార సంగ్రహము
4 నీతిచంద్రిక-విగ్రహము
5 నీతిచంద్రిక-సంధి
6 తర్కసంగ్రహము
7 సత్యవాదిని
8 ఉత్తమ స్త్రీచరిత్రములు
9 జీసస్ చరిత్రము

ఆంధ్ర కవుల చరిత్ర
పదియవ సంపుటము

పూర్వకాలపు కవులు 1వ భా॥
మధ్యకాలపు కవులు 2వ భా॥
ఆధునిక కవులు 3వ భా॥

స్వీయ చరిత్రలు
పదకొండవ సంపుటము

1, 2 భాగములు కలిపి

N.B. పై గ్రంథములన్నియు వాల్యూములుగాను. విడిగాను, కూడ దొరకును.

వలయువారు:—కార్యదర్శి: హితకారిణీ సమాజము,
రాజమహేంద్రవరము,
అనివార్యసిన బడయగలరు.

సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్ — రాజమహేంద్రవరము

Check List

Book Number	AAD01A182	Date	09/10/2021
Front Cover	yes	Back Cover	yes
Blank Pages	B, 136		
Missing Pages	NO		
Prepared	ch. Ramya	Scanned	Sireesha
BOOK SIZE	H W	Pages	182

Cutting

Amrutha - (5)